

A térszíni formák nevei Kalotaszegen.

Mintegy száz esztendő óta nyelvészeink és történetíróink figyelme egyre gyakrabban fordult a nyelvészet és a történeti segédtudományok számára oly értékes adatokat szolgáltatató helynevek felé.¹ A helynévkutatás iránti érdeklődés azonban hosszú ideig inkább csak a helynévgyűjtés jelentőségét hangsúlyozó elméleti fejtegetésekben nyilvánult meg. Szórványosan megjelenik ugyan néhány kisebb helynévgyűjtemény, de ezek kezdetleges és módszertelen volta, s nem utolsó sorban a helynévmagyarázatokhoz elengedhetetlenül szükséges történeti helynévadatok gyűjtésének késői megindulása miatt főleg a magyar nyelvészet, de a történeti jellegű tudományágak s több más tudományszak még napjainkban is súlyosan érzi a módszeres, tervszerű magyar helynévgyűjtő munka hiányát. Tudományos értelemben vett magyar helynévkutatásról alig egy évtizede beszélhetünk. A rendszeresen elgondolt, tervszerűen végrehajtandó adatgyűjtő munkának csak a kezdetén állunk. A régi helynévkutatással ellentétben e munka nem áttekinthetetlenül nagy területről ad tetszetős, de felületes képet, hanem inkább kisebb területet igyekszik alaposan feldolgozni.

A helynevek egyes szókincs-csoportjai — pl. a domborzati viszonyok, a vízrajzi tényezők stb. jelölésére használt köznevek — szintén régen felkeltették már a helynévkutatók figyelmét. Megfelelő részletkutatások hiányában azonban mindmáig nagyon hiányos és sokban téves képünk van róluk. Ez a helyzet a helynevekben leggyakrabban előforduló, a domborzati viszonyok jelölésére használt köznevek kérdésében is.

A talaj domborzati viszonyait, a földkéreg kiemelkedéseinek és bemélyedéseinek alakját és részeit jelölő *térszínformanévkincsünk* vizsgálatával hetedfél évtizede Révész Samu foglalkozott először. E tárgyról írt két cikkét² kísérletnek is alig nevezhetjük. Célkitűzése inkább földrajzi, mint nyelvészeti volt: következetlennek érezte az egyes tfneveknek³ nemcsak

¹ A magyar helynévkutatás rövid történetét l. Szabó T. Attila, *A helynévgyűjtés jelentősége és módszere* (MNY. XXX, 160 kk. és knv. Helv- és népiségtörténeti dolgozatok 1. sz.) című dolgozatában.

² *A hegynevekről* (Nyr. VII, 308—312); *A völgyek neveiről* (uo. 365—368).

³ A *térszínformanév* szót ezután *tfnév* rövidítésben használom.

a népnyelvben, hanem az irodalmi nyelvben is eltérő jelentésben való használatát, s ezért egyszersmindenkorra ki akarta jelölni az irodalom részére a különböző alakú hegyek, völgyek és oldalak neveit. Közel száz tfnevet sorol fel ugyan, de alig említi meg róluk, hogy mely vidékről valók. Nagyrészt önkényesen határozza meg jelentésüket, sőt ő maga is gyárt új tfneveket.

Bizonyos vidékek tfnév-kincse először Jankó János munkássága nyomán tűnt ki. Jankó néprajzi monográfiáiban a tárgyalt községek határneveinek összegyűjtését és magyarázatát is feladatának tartotta. Teljesség és módszer szempontjából ugyan nagyon hiányosan gyűjti össze a tőle néprajzi szempontból felkutatott három vidék — Kalotaszeg 26, Torda, Aranyosszék és Torockó 17, meg a Balaton-mellék 50 községének¹ — helynévanyagát, de a helynevek csoportjainak vizsgálatakor felsorolja ez egyes vidékek helyneveiben előforduló mintegy 40—40 tfnevet is, s röviden jelentésükkel is foglalkozik. Nyelvészeti képzettség és megfelelő helyismeret hiányában azonban tfnév-magyarázatai nem kielégítőek, sőt a kalotaszegiei közül többet hibásan értelmez.

Révész és Jankó említett munkái után Hefty Gyula Andor az egész magyar nyelvterület helyneveiben szereplő és népnyelvünkben használatos tfnevek összegyűjtését kísérte meg. Népnyelvi és helynévgyűjtésünk akkori kezdetleges állapota miatt természetszerűleg nagyon hiányos, de azért ma is nélkülözhetetlen munkájában² már 267 tfnevet közölt, de a tfnevek vizsgálatának legfontosabb kérdéseit nem tisztázhatta. Bár felismerte, hogy vannak tfnevek, amelyek 1. helynevekben még ma is előfordulnak, de értelmük teljesen elhomályosodott; 2. ma már csak helynevekben élnek, értelmük is világos még, de köznévi használatban már nincsenek; 3. mind a régi, mind a mai helynevekben szerepelnek és ma is használatban vannak; 4. csak mai helynevekben vannak meg; 5. mint legújabb, részben talán csak alkalmi alkotások, helynevekben egyáltalán nem fordulnak elő; — módszeres helynévgyűjtemények és megfelelő részletkutatások hiányában meg sem kísérhette a tfnevek fenti szempontból való vizsgálatát, s az egyes tfnevek elterjedési körét és vidékenként különböző jelentéseit sem állapíthatta meg.

Ha a fentebb elősorolt munkák mellett tekintetbe vesszük, hogy újabban Györffy István a karcagi határban

¹ *Kalotaszeg magyar népe* (Bp., 1892). — *Torda, Aranyosszék, Torockó magyar (székely) népe* (Bp., 1893). — *A Balaton-melléki lakosság néprajza* (A Balaton tudományos tanulmányozásának eredményei című kiadvány III. kötete 2. része. Bp., 1902).

² *A térszíni formák nevei a magyar népnyelvben*. Nyr. XL, 155 kk. és kny. Nyelvészeti Füzetek 66. sz.

előforduló néhány tfnév,¹ legutóbb pedig Nyíri Antal a szentesi halászok használta tfnevek magyarázatával foglalkozott,² akkor is csak az tűnik ki, hogy az egyes tfnevek elterjedési köre, vidékenként változó jelentése és alakja, élő vagy elavult volta ma még a helynévkutatás szinte ismeretlen kérdései közé tartozik, s még kevésbé alkothatunk képet magunknak arról, hogy az egyes tfnevek vidékenként milyen történeti és jelenkori helynév-összetételekben szerepelnek. Nyilvánvaló, hogy a tfneveknek a helynévkutatás szemszögéből végzendő vizsgálata során a mai módszeres helynévgyűjtéshez hasonlóan, illetőleg ezzel egyidejűleg kisebb vidékek teljes történeti és jelenkori helynévanyagát kell feldolgoznunk, hogy az így nyert eredmények révén eljöhessen majd a nagy összefoglaló munka ideje is.

A tfnevek kisebb települési egységekként való feldolgozását megkezdve, nemrégiben bemutattam a Hétfalu néven ismert, hétfalusi csángóknak nevezett magyarok lakta hét barcasági falu tőlem összegyűjtött helynévanyagában előforduló tfneveket s a velük alakult helyneveket.³ Most Szabó T. Attila kalotaszegi helynévgyűjteménye alapján⁴ Kalotaszeg — Erdélynek ezen népi, történeti és földrajzi szempontból meglehetősen zárt vidéke⁵ — 41 községének történeti és jelenkori helyneveiben szereplő tfneveket vizsgálom meg. E helyütt is megköszönöm dr. Szabó T. Attila egyetemi tanár úrnak, hogy gyűjteménye cédula-anyagának átengedésével munkámat nagyban megkönnyítette, s szíves felvilágosításaival megfelelő helyismeretem hiányán segített. Ugyancsak köszönettel tartozom a helynévgyűjtemény jelenkori anyagának összegyűjtésében résztvett, e dolgozat megírása óta tragikus hirtelenséggel elhunyt Gergely Bélának, hogy készséges közléseivel elősegítette a tfnevek jelentésének pontos megállapítását.

Az alábbiakban egyenként vizsgálat alá veszem a kszg.-i helynévkincsben előforduló tfneveket. A címszóként szereplő tfnevet mindig irodalmi alakban közlöm, majd meghatározom kszg.-i jelentését. Ezután nyelvtani alakok szerint csoportosítva, felsorolom azokat a helyneveket, amelyekben a

¹ *Kúnalmok és telephelyek a karcagi határban.* Föld és Ember I, 59 kk. és MNy. XVIII, 67—68.

² *A térszíni formák elnevezései a szentesi halászatban.* MNy. XXXVII, 41—46. — Megjegyzendő azonban, hogy az itt tárgyalt elnevezések tulajdonképpen nem tfnevek, hanem vízrajzi vonatkozású köznevek.

³ *A térszíni formák nevei a barcasági Hétfalu helyneveiben.* MNy. III, 39—56 és kny. Dolgozatok a m. kir. Ferenc József Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetéből 2. sz. — E dolgozatot a továbbiakban HétfTfn. rövidítésben idézem.

⁴ *Kalotaszeg helynevei. I. Adatok.* Kolozsvár, 1942. XVIII + 501 l. Az Erdélyi Tudományos Intézet kiadása.

⁵ Kalotaszeg határára nézve l. i. h. X—XII. l.

szóbanforgó tfnév szerepel. A csoportokon belül a helynevek betűrend szerint sorakoznak. Az egyes helynévpéldák után ()-ben előbb rövidített alakban¹ arra a községre utalok, amely területén a kérdéses helynév szerepel, majd a helynév első előfordulásának évét jelzem.² Az évszámok előtt álló * kihalt helyneveket jelöl; a * nélküli évszámú helynevek ma is élnek. Azok a helynevek, amelyek községneve után nincs évszám feltüntetve, csak a jelenkori gyűjtés alkalmával kerültek elő. Ahol szükséges volt, a helynévpéldák felsorolása után rövid magyarázatot fűzök a tfnév jelentéséhez vagy eredetéhez. Végül a tfnevek felsorolása után röviden összefoglalom a nyert eredményeket.

alj: 1. ‚hegyoldal alsó része‘; 2. ‚hegyoldal vagy más helyrajzi tényező alatt, tövében, közvetlen mellette fekvő földterület‘.

a j ~ ā j: *Agyagos-* (Bh. *1864), *Ārsórop-* (Zs.), *Aszalos-* (F. 1892), *Berek-* (Kl. 1714, 1739, 1752, 1768, 1813 : -alatt. 1766, 1768, 1775, 1853 : -ajja.³ 1941 : -aj ; Zs. 1941 : ā j ~ alatt), *Boros-* (Bh. *1715, 1720 : -alatt. 1803 : -aj), *Bükk-* (Mb.), *Fĕrsórop-* (Zs.), *Goc-* (Va. 1892), *Muzsd-* (Sz. 1499 ; Zs. 1815), *Olászilv-* (Kd. 1734, 1738 : -alatt. 1941 : -aj), *Picig-* (Mb.), *Rop-* (Ny. *1892), *Színamez-* (Mb. 1813), *Szőlő-* (V. *1731 : -aj. 1770 : -alatt). — *ajja ~ ā jja:* *Agyagás-* (D. 1731, 1737, 1754, 1792 : -alatt. 1941 : -ajja), *Akasztódomb-* (Mm. *1642 : -ajja. 1765 : -alatt), *Almás-* (A. *1864), *Alutca-* (Bh. *1724), *Asszúpataki szőlők-* (B. *1676), *Alsómogyorós-* (Bh. *1757), *Ārsónyír-* (Dr.), *Barázda-* (Jg.), *Bányák-* (Sz.), *Belényes-* (Bh. 1669, 1673, 1683, 1712, 1714, 1715, 1720, 1737, 1742, 1754, 1757, 1771,

¹ Rövidítéseim : *A.* = Almástamási, *B.* = Bács (Kisbács), *Bb.* = Bábony, *Bg.* = Bogártelke, *Bh.* = Bánffyhunjad, *D.* = Damos (Kalotadámos), *Dr.* = Daróc (Nádasdaróc), *Di.* = Deréte, *E.* = Egeres, *F.* = Farnas, *G.* = Gesztrágy, *Gy.* = Gyerővásárhely, *I.* = Inaktelke, *J.* = Jákótelke, *Jg.* = Jegénye, *Kd.* = Ketesd, *Kf.* = Körösfő, *Kk.* = Kalotaszentkirály, *Kl.* = Középlak, *Kp.* = Kispetri, *Ks.* = Kiskapus (Magyarkiskapus), *Kszg.* = Kalotaszeg, *kszg.-i* = kalotaszegi, *M.* = Mákó (Mákófalva), *Mb.* = Magyarbikal, *Mg.* = Magyarargorbó, *Mk.* = Magyarókerke, *Mm.* = Magyargyerőmonostor, *Mn.* = Magyarnádas, *Mr.* = Méra, *Ms.* = Magyarsárd, *Mv.* = Magyarvalkó, *Nk.* = Nagykapus (Magyarkapus), *Np.* = Nagypetri, *Ny.* = Nyárszó, *R.* = Remete (elpusztult község), *S.* = Sárvásár, *Sz.* = Szucság, *Szt.* = Sztána, *T.* = Türe, *V.* = Vista (Magyarvista), *Va.* = Váralmás (Nagyalmás), *Z.* = Zentelke, *Zs.* = Zsobok.

² Helykímélés céljából csak az első okleveles említés évét közlöm, ahol azonban szükséges volt, a többszöri előfordulás évszámait s a történeti alakok mindenikét felsoroltam.

³ A helyneveknek történeti forrásokban szereplő utótagjait ezekben az adatokban a könnyebb áttekinthetőség kedvéért és helykímélés miatt irodalmi alakra átírva, illetőleg mai népnyelvi alakjukban közlöm.

1781, 1782, 1788 : -alatt. 1718, 1731, 1753, XVIII. sz. eleje, XVIII. sz. vége, 1800, 1803, 1831, 1892, 1941 : -ajja), *Bercs*-(Va.), *Berek*-(I. 1781 : -alatt. 1718, 1941 : -ajja ; M. *1781 : -alatt. 1811 : -ajja ; Mb. 1756, 1813 : -alatt. 1843 : -aj. 1843, 1864, 1932, 1941 : -ajja ; Mr. 1775, 1813 : -alatt. 1941 : -ajja ; Szt. *1813 : -ajja ; T. *1683 : -aj. 1765, 1771, 1772 : -ajja), *Birc* ~ *Bérc*-(B. ; Kd. *1864), *Bokor*-(Gy. 1821, 1941 : -alatt. 1892 : -ajja), *Bóllik*-(Bh.), *Bór* ~ *Bora*-(Mb.), *Botos*-(Bh. 1572, 1720, 1722, 1737, 1754, 1792, XVIII. sz. második fele : -alatt. 1685, 1731, 1792, 1941 : -ajja ; Kd. *1792 : -ajja. 1813 : -alatt), *Cser*-(Ks. 1892 ; Np. 1892 : -alatt. 1941 : -ajja), *Csere*-(Ny. 1737 : -alatt. 1941 : -ajja), *Cseresnyefák*-(S. *1732 : -alatt. 1892 : -ajja), *Csérg*-(Kd. 1792, 1813 : -alatt. 1941 : -ajja), *Csúpozsdomb*-(Jg. 1892 : -alatt. 1941 : -ajja), *Doha*-(Kl. *1739, 1752, 1775 : -alatt. 1768, 1792 : -ajja), *Erdő*-(Dr. ; I. 1781 : -alatt. 1941 : -ajja), *Eperjes*-(Mk.), *Erős*-(Ny. 1770), *Fal* ~ *Far*-(Ny. 1681, 1737, 1754, 1813 : Falu alatt. 1892 : Falalatt. 1941 : Fal ~ Far-ajja), *Fehérvár*-(Kd. *1792 : -ajja. 1813 : -alatt), *Férsönyir*-(Dr.), *Fogás*-(Szt. 1813 : -alatt. 1941 : -ajja), *Gard*-(Mb. *1756 : -ajja ~ alatt), *Gát*-(T. *1813), *Halom*-(Kk. *1672, 1714, 1715, 1720, 1728, 1737, 1754, 1811 : -alatt. 1737 : -aj. 1803 : -ajja), *Hágó*-(B. 1734 : -ajja. 1864 : -alatt. 1941 : -ajja ~ alatt), *Hágóészka*-(Kl. *1813), *Horgas*-(D. ; Kf. 1813, 1815, 1850 : -alatt. 1864, 1868, 1892, 1941 : -ajja), *Írtovány*-(Kd. 1738 : -alatt. 1941 : -ajja), *Kamarabükk*-(E. *1699 : -ajja ~ alatt), *Kaproncaikút*-(E. *1699), *Keregbükk*-(M. 1768, 1771, 1781 : -alatt. 1941 : -ajja), *Kereksere*-(T. *1765 : -ajja. 1792 : -alatt), *Keresztármoldala*-(Kl. *1752 : -ajja ~ alatt), *Kérszöll*-(Kd.), *Kert*-(Nk. 1892 : -ajja. 1941 : -ajja ~ alatt ~ alá ; S. 1864 : -alatt. 1864, 1941 : -ajja), *Kiskerülő*-(Ny.), *Kiskü*-(Kl. 1752, 1813 : -alatt. 1860, 1941 : -ajja), *Kisnyir*-(Dr. 1868), *Komlós*-(D.), *Kopasz*-(Nk.), *Kósa*-(Nk.), *Koszorufő*-(Kl. *1725), *Kőhegy* ~ *Kühegy*-(Kk. 1768, 1771, 1781 : -alatt. 1768, 1781, 1892, 1941 : -ajja ; Mb. *1892), *Kőpad*-(F. *1765), *Körös*-(M. *1754, 1768, 1771, 1781, 1813, 1838 : -alatt. 1892 : -ajja), *Kövecsesút*-(Nk.), *Kövesd*-(Sz. *1892), *Köveshegy*-(Szt. *1793 : -alatt. 1813 : -ajja), *Közdomb*-(T. *1725), *Középdal*-(Bh. *1737 : -ajja ~ alatt. XVIII. sz. vége : -alatt ; Kd. 1792 : -alatt. 1941 : -ajja), *Krumpliskert*-(S. *1864), *Kurtaberek*-(D.), *Kúrtahegy*-(Mb.), *Kü*-(Mb. 1892), *Lapúhas*-(Mr. 1710, 1813 : -alatt. 1941 : -ajja), *Magyaró*-(Ny. *1737 : -bokor alatt. 1801 : -ajja), *Magyarós*-(B. *1864 ; Bh. *1754 : -alatt. 1757, 1786 : -ajja ; I. 1793 ; Jg. *1760 ; Np.), *Majorságszöllő*-(E. *1699 : -ajja ~ alatt), *Malomhegy*-(F.), *Mákhěj*-(Kk.), *Meggyes*-(Zs. 1864 : -ajja. 1941 : -ajja ~ alatt), *Mézmár*-(Ny. 1681 : -alatt. 1941 : -ajja), *Nagyerdő*-(Kf.), *Nagyhegy*-(M. *1768 : -alatt. 1771 : -ajja ~ alatt), *Nagynyir*-(D. 1864), *Nagyódal*-(Bh. XVIII. sz. közepe : -alatt. 1731, XVIII. sz. közepe : -ajja ; Kd. 1813 : -alatt. 1754, 1941 :

-ajja), *Nádas-* (V. *1864), *Nyáras-* (Mm. 1642, 1717, 1757, 1765, 1821, 1941 : -alatt. 1759 : alatt ; Nk. 1892), *Nyír-* (D. 1813 ; Kk. 1714, 1728, 1737, 1781 : -alatt. 1892, 1941 : -ajja), *Oláerdő-* (Bh. 1731, 1737, 1754, 1770, 1778, 1792, XVIII. sz. közepe : -alatt. 1941 : -ajja), *Oldal-* (T. *1772), *Omlás-* (Jg. *1864 ; Mr. *1671, 1775, 1813 : -alatt. 1671 : -ajja), *Órhegy-* (Kd. ; Ny. 1773 : -alatt. 1941 : -ajja), *Pad-* (T. *1792), *Padódal-* (D. 1813 : -alatt. 1941 : -ajja), *Padverőfél-* (Kl. *1752), *Paptere-* (Ks. *1791), *Pask-* (Kd.), *Pinty-* (Va.), *Pusztá-* (Bq. *1710, 1741, 1754, 1813 : -alatt. 1773 : -ajja ; Zs. 1941 : -ajja ~ alatt), *Pusztaszőlő-* (T. *1807), *Részeg ~ Ríszeg-* (Kf. 1850 ; S. *1737 : -alatt. 1864 : -ajja), *Ritódal-* (Zs.), *Rókaujuk-* (Mb. 1932), *Ropó-* (Nk.), *Rost-* (Gy. *1767), *Sejmikesszőlő-* (Mb. *1932), *Süjedések-* (B.), *Szárhegy-* (B. 1864), *Székelytelek-* (Bh. *1892), *Szilvás-* (Mr. 1768 : -alatt. 1941 : -ajja), *Szöllő-* (D. 1737, 1792, 1892 : -alatt. 1737 : -aj. 1941 : -ajja ; Mb. *1932 ; Np. *1795 ; Ny. 1731, 1737, 1754, 1809, 1892 : -alatt. 1840, 1941 : -ajja ; T. *1765 ; Va. *1803), *Talamár-* (Ny. 1737, 1892 : -alatt. 1941 : -ajja), *Telek-* (Jg. *1864), *Temető-* (Bh. 1737, 1761 : -alatt. 1941 : -ajja ; Mv. *1840), *Templom-* (Bq. 1868 : -ajja. 1892 : -ali rét. 1941 : -ali kaszáló ; Sz. XVII. sz. második fele : -alatt. 1941 : -ajja), *Tér-* (Gy. *1822), *Tércsere-* (Nk.), *Tolvajos-* (T. *1725), *Törökréte-* (Kd. *1734 : -alatt. 1738 : -ajja ~ alatt), *Újhegy-* (Kd. 1738 : -alatt. 1941 : -ajja), *Újszöllő-* (Kd. ; Mb.), *Váगत-* (Ms.), *Vár-* (Va. *1627, 1892 : -alatt. 1803 : -ajja), *Vásárosberek-* (Kl. *1768).

Az *alj* köznév a finnugor eredetű *al* főnevünk származéka ; elvonás ennek személyragos *alja* alakjából (*al-ja* > *alj-a*) (EtSz.). A kalotaszegi helynévanyagban helynévi összetételben ma is él az *alj* köznév eredeti, személyragtalan *al* alakja. Ez szerepel (Magyar-) *Bikal* község nevének utótagjában is.¹ Birtokos személyragos *ala* alakjával több, részben még ma is élő helynév képződött: *Aszalos-* (F. 1756 : -alatt. 1892 : -ala. 1941 : -aj), *Fal-* (Jg. 1880, 1941 : -alatt. 1892 : -ala), *Fancs-* (Mv. 1754, 1803, 1831 : -alatt. 1771 : -al. 1941 : -alá ~ alatt), *Halastó-* (Bh. *1742 : -allá), *Kert-* (Nk. 1892 : -ajja.

¹ A *Bikal* községnév előtagja ugyanis a *bükk* 'fagus' fanevünk régi magyar *bik-*, utótagja pedig az *alj* ttnév régi *al* alakjából képződött. A község neve mai képzés szerint *Bükkalj* lenne. Határában az 1941. évi helyszíni gyűjtéskor jegyezték is fel egy *Bükkāj* határnevet. Egyébként a községnévnek alábbi változatai szerepelnek a történeti forrásokban : 1249 : Terra *Bekaly*. 1393 : Villa *Bykal*. 1397 : Poss. *Mykal* (l). 1397, 1499 : *Bykal*. 1451 : *Bykalya*. 1481 : *Magyarbykal*. XVI. sz. vége : *Bikalat*. 1612 : *Magiar Bikal*. 1613 : *Magyar Bik alát* lakozo. 1615 : *Bikalli Istvan*, *Bikalj Sandor Magiar Bikalat* lakók. 1646 : *Magyar Bik allya*. 1652 : *Bikallat* lakó. 1664 : *Bikally*. 1672 : *Magyar Bikal*. 1673 : *Magyar Bükally* Vitez Ferencz. 1676 : *Bikallya*. 1712 : *Magyar Bik alát*, *Magiar bikalot* lako. 1713, 1721 : *Magyar Bikally*. 1734 : a Bérczen a merre *Bik alá* járnak. 1743 : *Bikalatiak* (t. i. jobbágyok). XVIII. sz. eleje : *Bikalj*. 1754—1941 : *Bikal*, *Magyarbikal*. — A község rumén neve : *Bd'iklálat*.

1941: -alá ~ ajja ~ alatt), *Keskenycsere-* (Bg. *1733: -al^a), *Prédódal-* (Kd. 1941: -al^a), *Szőlök-* (Np. *1795: -alatt. 1892: -alá), *Templom-* (Bg. 1868: -alja. 1892: ali rét. 1941: -ali kaszáló).

A helynévi adatok egyrészében a tfnév 1. és 2. jelentése nem választható el egymástól. Ezért, valamint a csak történeti adatokban szereplő helynevek nagy száma miatt az adatokat nem csoportosíthattam a tfnév két jelentése szerint.¹

Az *alj* tfnévvel alakult helynevekre vonatkozó, fentebb közölt adatok tanúsága szerint a helynevek nagy részében az *alj* v. *alja* utótag helyén a történeti helynévadatokban régebben többnyire az *alatt* névutó, s az ősbibb hangalakú *al* ~ *ala* utótagok esetében az *alatt* és *alá* névutó szerepelt. Néhány helynévben pedig a mai használatban is változik a tfnév ragos vagy ragtalan alakja az *alatt* és — nagyon ritkán — az *alá* névutóval.

Az említett jelenségnek két oka van. Az egyik az, hogy az *al* ~ *alj* főnévnek, nyilván a finnugor korszak óta, bizonyos esetalakjaiban egyúttal névutói szerepe is van² (pl. a *templom aljában* tulajdonképpen a. m. a *templom alatt*; a *vár aljában* a. m. a *vár alatt*; a *cseresnyefák aljában* a. m. a *cseresnyefák alatt*), tehát bizonyos helynévi és helyhatározói összetételekben az *alj* főnév és az *alatt* névutó ugyanazt a viszonyt fejezi ki³ egy helyrajzi tényező két része vagy két egymás melletti helyrajzi tényező között: t. i., hogy az egyik a másik alatt fekszik. Helynevekben azonban az *alatt* névutónak legtöbbször nem elsődleges, hanem egy szabadabb jelentése szokott szerepelni, amely szerint *alatt* a. m. 'alul, mellette, vminek alsó részénél, tövében',⁴

¹ Jankó János (i. m. 19) az *alj* tfnévnek Kszg.-ről csak 'hegy alsó része', — Hefty (i. m. 6) az egész magyar nyelvterületről ez általános jelentésen kívül a tfnév ritkán előforduló 'völgy feneké, nyílása' jelentését is közli. Kszg.-en az *alj* köznévnek az utóbbi jelentését ma nem ismerik, de esetleg meglehetett a csak történeti adatból ismert *Fehérváralja* (Kd. *1792) helynévben. — Bár Hefty meg sem említi, az *alj* tfnév tölem fentebb közölt második — 'hegyoldal vagy más helyrajzi tényező alatt, tövében, közvetlen mellette fekvő földterület' — jelentését az egész magyar nyelvterületen általánosan használják.

² A finn nyelvben az *ala* (~ magyar 'al > alj') főnévnek bizonyos esetalakjaiban szintén megvan az 'alatt' jelentése (vö. Z o l n a i, Mny. XXV, 367).

³ „*Alatt* helyett régen azt is mondták, hogy *aljában*: Embereknek fiai kedeg te zarn'adnak fedezese all'aba remenkednek (Sub tegmine alarum tuarum sperabunt) Döbr. cod. 72; vö. bór allyai tetű Miskolczi Gáspárnál 1702. ... A mostani szójárás szerint: a *hegy aljában* és a *hegy alatt*; a *fa aljában* és a *fa alatt*; a *kapu aljában* és a *kapu alatt*“ (P. T h e w r e w k, Nyr. VII, 300).

⁴ „*Valami alatt* azt is jelentheti, hogy oly közelében vagyunk valamely tárgynak, hogy azt egyenesen magunk fölött valónak tekinthetjük (Optikailag a perspectiva szerint úgy is van, a nyelv pedig szemnek szólólag beszél). Közelséget fejez ki a következő példákban: Maroszákon is a *havas alatt* egynéhány falu...; ... A *csetényi hegy alatt* felszedték a hidakat; ... Farkast emlegetnek, *kert alatt* kullog; ... van

s ennek következtében az *alatt* névutóval oly gyakran váltakozó *alj* köznévre, illetőleg tfnévre is rátapadt ez a másodlagos jelentés.¹

Az *alj* tfnévnek és az *alatt* névutónak történeti adatokban gyakori és szórványosan mai helynevekben is előforduló váltakozásának a második okára, s egyben érdekes fejlődési folyamatra világít rá a magyarvalkói egykori *Fancsal* (Fancs+al) helynév mai *Fancs alatt* ~ *Fancs alá* alakja. Az eredeti *Fancs-al* nevet helyhatározói használatokor régebben hol kérdésre *Fancs alatt*-nak, hová kérdésre *Fancs alá*-nak mondták, mert azokban az *al(j)* utótaggal összetett főnevekben, amelyekben az összetétel utótagja világos, a locativusi, lativusi és ablativusi ragokat régebben, s néha ma is az *alatt*, *alá*, *alól* névutók (az *al* főnév ragos alakjai) helyettesítik (pl. hón-al-ban v. hón alatt; Berek-aj-ban, Berek-aj-on v. Berek alatt, Kert-ajjában, Kert-ajján v. Kert alatt; Fancs-al-ban, Fancs-al-on v. Fancs alatt; Fancs-al-ba, Fancs-al-ra v. Fancs alá, Fancs-alból, Fancs-al-ról v. Fancs alól). E névutós használatot elősegítette az *alj* tfnév másodlagos, vminek alsó részénél, tövében, alul mellette fekvő hely' jelentése is. A *Fancs-al* helynévalak aztán utótagja értelmének elhomályosulása után kihalt, s az általa jelölt hely nevéül ma az egykor leggyakrabban használt locativusi *Fancs alatt* és lativusi *Fancs alá* alak szolgál. Hasonló jelenség figyelhető meg az 1941-ben lejegyzett *Kert alatt* ~ *Kert alá* ~ *Kert ajja* (Nk.), az 1742-ben csak egyszer említett *Halastó allá* (lBh.) és a szintén kihalt *Szőlők alatt* ~ *Szőlők alá* (Np. 1795, 1892) helynév esetében is.²

Az *alj* utótaggal alakult helynevek tehát azért szerepelnek a történeti forrásokban túlnyomórészt *alatt* utótaggal, mert (miként a régi birtokösszeírásokban szereplő helyneveket szinte kivétel nélkül) *hol* kérdésre felelő locativusi esetben jegyezték le őket. A fentebb elősorolt helynévi adatok túlnyomórésztében a forrásokban szereplő *alatt* utótag helyén álló mai *alj* tfnévet nem szabad úgy magyaráznunk, hogy az csak az utóbbi időkben került volna az általa kiszorított *alatt* névutó helyére. A helynevek legrégebb rétegében utótagként eredetileg ketségtelenül az *alj* tfnév, s nem az *alatt* névutó állott. Később bizonyos helynevekben az *alj* köznévi és az *alatt* névutó váltakozva szerepelt, s az *alj* tfnév locativusi esetét is *alatt* névutóval fejezték ki. Az újabb nyelvfejlődés azonban már a helynevek locativusi esetét sem a névutós szerkezettel (*Cserealj*, *Csere*

egy kőoszlop az *ablak alatt*; ... *Füred alatt* majd kifogja a révész" (P. Thewrewk, Nyr. VII, 296. — L. még: Simonyi, *A magyar határozók*. II, 6—7).

¹ „*alj*... az a hely, hol valaminek a kiterjedése szűnőfélben van, vagy az, a mely a megszűnt tárgynak alatta, közvetlen közelében terjed el" (Bélték y, Nyr. XVI, 108).

² Ugyancsak e jelenség következtében keletkezett a *meg* 'valami mögött fekvő hely' tfnévvel alakult egykori *Dombokmege* (Bb.) helynév mai *Dombok megé* ~ *Dombok megett* alakja is.

alatt) fejezi ki, hanem az *alj* köznévi helyhatározóragos alakjával (*Cserealj, Cserealjban ~ Cserealjon*).

ág: ,völgy ága'.

ág: *Bozg-* (Va. *1892), *Fenyős-* (Bh. *1892), *Köles-* (Mn. *1786), *Més-* (Mn. *1792), *Sánta-* (Mn. *1786), *Szegény-* (Mn. *1786). — *ága*: *Ars-* (V. 1731, 1737, 1740: Arvát alsó ága. 1770: also ága. 1941: *Ársága*), *Ársópap-* (Va.), *Férsópap-* (Va.), *Gúny-* (Va. 1627), *Guruj-* (Va. *1813), *Kász-* (Kl. 1714), *Kormos-* (Va. 1803), *Mester-* (Kl. 1746; Va. 1722), *Nyíres-* (Bb. *1815), *Pap-* (Va. 1722.)

Jankó János (i. m. 19) az *ág* köznévi kszg.-i jelentéséről ezt írja: „...Kalotaszegen nagyobb szabású gerinczes kifejlődés nincs, de azért rövidebb halom vagy dombsorok: *ágak* a fővölgyek vonulataiból a mellékvölgyek közé itt is benyúlnak (Mester-, Pap-, Kászága).“ Hefty (i. m. 6) Jankóra hivatkozva Kszg.-ről ,rövidebb halom vagy dombsorok', s Jankó egy másik munkája alapján Aranyosszékből ,kisebbszerű oldalsorok és vonulatok' jelentésben közli az *ág* tfnevet. Ez az értelmezés azonban hiányos helyrajzi ismeretek alapján keletkezett, s kétségtelenül téves. Az *ág* utótaggal alakult helynevek Kszg.-en mind völgyek ágait jelölik.¹

Finnugor eredetű *ág* köznéviüknek ,völgy ága' jelentése ugyanolyan szemlelet alapján keletkezett, mint e szó vízrajzi ,patak ága' jelentése. A szónak helynevekben valószínűleg először csak a vízrajzi jelentése volt meg, s ebből fejlődött később jelentésköri tágulással a tfnévi értelem. Kszg. helynévanyagában az *ág* köznévi ma csak tfnévi jelentésben szerepel.

ágazat: ,völgy kezdeti részének több kis völgyágra szétágazódása'.²

Az *ágazat* köznévi az *ág* tfnévi származéka.

E tfnévünkkel nem alakultak helynévösszetételek. Magában álló előfordulására öt kszg.-i községből vannak adataink: Bh. 1737, 1754, 1864: *Ágazat*. 1892: *Ágozat*. 1941: *Ágazat*; D. 1737, 1749, 1751, 1792: *Ágazat*. 1892, 1941: *Ágozat*; Mr. 1766 körül, 1768, 1775: *Ágazat*. 1912 körül: *Ágozat*. 1941: *Ágazat*; Sz. 1941: *Ágozat*; Szt. *1892: *Ágozat*.

¹ Ebben a jelentésben szerepelnek a történeti adatokban is, vö. pl. Vista, 1731: Az Arvát alsó Ágában hosszan nyúlik le az *Völgyön* (t. i. a kaszáló); Váralmás, 1722: ezen völgyben a' Pap ágában...; 1795: Gunyága nevű völgyben, ... Mester ága nevű völgyben stb. — Az *ág* tfnévi ,völgy ága' jelentésben több hétfalusi helynévben is szerepel (HétfTfn. 6). — Egyébként az *ág* köznévi alakult és Hefty közölte székelyföldi, szilágysági, zilahi stb. helynevekben sem ,halom vagy dombsorok' a szó jelentése, hanem ,völgy vagy patak ága'.

² Jankó János — az *ág* köznévi fentebb említett hibát értelmezése következtében — téves meghatározással közli az *ágazat* tfnevet is. Szerinte: „...rövidebb halom vagy dombsorok: *ágak* a mellékvölgyek közé itt is benyúlnak... Ha azonban egy ilyen fővonulat fejlődik jobban s elágazódik, az *ágozat*“ (Jankó i. m. 19). — E téves jelentésmagyarázatot átvette Hefty (i. m. 6) is.

Az *Ágazat* helynév eredetileg egy nagyobb völgy falutól távolabb eső kezdeti részének kisebb ágait, majd — jelentésköri tágulással — a völgy-ágak között és körül fekvő területet jelölte. Később, amikor a határ távolabbi részein fekvő, addig egyetlen névvel jelölt nagyobb helyek részeit külön nevekkal kezdték megkülönböztetni egymástól, az *Ágozat* névvel jelölt terület egyes völgy-ágai s a köztük fekvő helyek is rendre külön nevet kaptak. Így az *Ágazat* helynév jelölési köre egyre kisebb területre szűkült. Jól megfigyelhető ez a jelenség pl. a mérai *Ágazat* helynév esetében is: a 25,000-es katonai térkép még a *Pál árka* nevű völgy apró ágakra szakadozó kezdeti részét, fejét jelöli e névvel, ma pedig az *Ágazat* név a szóbanforgó völgynek nem a fejét, hanem a völgy *Ördögorr árka* nevű egyik mellék-ágának baloldalán egy kisebb helyet jelöl.¹

áj: ‚völgy‘.

áj: *Ársódamos-* (Z.), *Bagaz-* (F. 1756: -aj. 1941: -áj), *Bercs-* (Va. *1892), *Borz-* (Va. 1864), *Borzás-* (F. *1756), *Buzás-* (F. 1756: -ally ~ -ály), *Damos-* (Z. 1737, 1780, 1800: -aj. 1737, 1792, 1800, 1809: -áj. 1805: -aly. 1864: -alya, 1880 körül: -ály ~ -áh (!) ~ -aly. 1941: -áj), *Csipkis-* (Kl.), *Div-* (Mk. 1737, 1806: -aj. 1805, 1941: -áj), *Eszterg-* (Mv. *1831), *Farnas-* (Kp. 1864: -ága. 1941: -áj), *Felsőtorp-* (Mk. *1806), *Férsódamos-* (Z.), *Fileming-* (Va. 1864: -ája. 1892, 1941: -áj), *Gyapj-* (Kl. *1766), *Had-* (V.), *Harcs-* (Nk.), *Kender-* (Nk. 1813: -áj. 1864: -ajj. 1866, 1868: -ály. 1891, 1892, 1941: -áj), *Kis-* (Va. *1795), *Kisharcs-* (Nk.), *Kiskender-* (Nk. 1813: -áj. 1941: -áj), *Kispitr-* (Va. 1864), *Kisszilás-* (Dr. 1941: -ágy), *Köles-* (Bb. 1864: -aje. 1941: aj ~ -ája ~ -ái ~ -áj), *Körte-* (Nk. *1891), *Leveles-* (Kl. 1739: -aj. 1768: -Ajj ~ -áj. 1775: -Háj. 1792: -allya. 1792: -ág (!). 1813: -ajj ~ -áj. 1941: -áj), *Mátés-* (Nk.), *Mátis* (Kf. 1941: -ágy), *Murkos-* (Nk. 1727), *Mustuk-* (Kf.), *Nagy-* (Va. 1795, 1803: -áj. 1803, 1826: -aj. 1864: -alj ~ -áj. 1892, 1941: -áj), *Natyharcs-* (Nk.), *Natykender-* (Nk.), *Natyszilás-* (Dr. 1864: -áj. 1941: -ágy), *Oláh-* (Va. 1754, 1761, 1813, 1864: Oláh-háj. 1754: ola haj. 1795: oláh Haj. 1803: Olá háj. 1761, 1826, 1941: Oláháj), *Pérs-* (F.), *Picig-* (Mb.), *Pit-* (Va. 1722), *Ravaszos-* (Kf.), *Sarjus ~ Sarus-* (F. *1754: -áj ~ -ály. 1756: -aj. 1813: -Ajj), *Simon-* (Np. *1864: -ajj. 1892: -áj), *Szelenc-* (Va. 1722, 1864: -aj. 1813, 1892, 1941: -áj), *Székes-* (F. 1754: -áj. 1756: -ally ~ -ály ~ -aj ~ -áll. 1813: -ágy. 1864: -ály. 1941: -ágy; Mb. 1818: -agy. 1941: -ágy; Va. 1722: -Aj. 1754, 1813, 1864, 1892, 1941: -áj), *Szél-* (V. 1864), *Szigy-* (A. *1864); Np. 1892), *Toh-* (Va. *1813), *Tikos-* (Kl. 1714: -aj. 1775: -háj. 1755, 1768, 1941: -áj), *Tolos-* (Va. 1722), *Top-* (Kl. *1792), *Torp-* (Mk. 1805, 1806: -áj. 1868,

¹ Megjegyzendő azonban, hogy a katonai térkép helynév-jelöléseit nem mindig lehet ilyen bizonyításra felhasználni. (A szerk.)

1880 körül : -ály. 1941 : -áj). — *ája* : *Akasz-* (? Kl. *1714 : -aya), *Alsógyapi-* (Kl. *1766, 1768 : ája. 1768 : -aja. 1775 : -Ájja), *Bed-* (Kp. 1864), *Ben-* (Kl. 1746), *Budov-* (T. 1725 : Bodó allya. 1765 : Bodovája. 1769 : Bodorája. 1771 : Bodovaja. 1772 : Bodoló aja ~ Bodováj. 1792 : Bodovája. 1807 : Bodó ajja ~ allya, 1856 : Buda alya. 1864 : Buda allya. 1941 : Budovája ~ Budájja, Belső Budovája), *Csontáros-* (Gy. *1822 : -állya), *Hintó-* (Kl. 1714 : -Aj. 1752 : -alja ~ -aja ~ -ája. 1755 : -alya. 1761 : -allja ~ -allya, 1766, 1768 : -aja. 1768 : -ája. 1775 : -Áj ~ -Ajja. 1792 : -vája ~ -Allya. 1941 : -ája ; Va. 1795 : -aly. 1826 : -aj. 1892 : -alja. 1941 : -ája), *Kisszék-* (Kl. 1768), *Kút-* (Va. 1795 : -áj. 1826 : -aj. 1892, 1941 : ája), *Lőrinc-* (Jg. 1864 : -alya. 1941 : -ája), *Mih-* (Kl. 1714 : -alya. 1752, 1755, 1813 : -álya. 1752, 1768, 1941 : -ája), *Pap-* (Kl. 1714), *Szigy-* (Np. *1864 : -ajj. 1892 : -ája).

A fentebbi adatokból kitűnik, hogy az *áj* tfnév Kszg.-en régebben *aj* alakban is használatos volt. A következő néhány helynévben pedig *ágy* alakúvá változott : *Alsófüzes-* (B.), *Kisszilás-* (Dr.), *Felsőfüzes-* (B.), *Füzes-* (B. *1864), *Mátis-* (Kf.), *Natyszilás-* (Dr. 1864 : -áj. 1941 : -ágy), *Székes-* (Mb. 1818 : -agy. 1941 : -ágy ; F. 1754 : -áj. 1756 : -ally ~ -állj ~ -aj ~ állj. 1813 : -ágy. 1864 : -állj. 1941 : -ágy), *Szilás-* (Dr. *1892).

Az *áj* tfnév azzal a finnugor eredetű *aj* ~ *áj* köznevünkkel függ össze, amelynek ,rovátka, bevágás, vájása, völgyelése vagy általában szája, nyílása valaminek' a jelentése (vö. HétfTfn. 6).

A helynevekben szereplő *áj* köznév egyes vidékeken ,szűk völgy', máshol ,hegy nyílása, szája' jelentésben él. Kszg.-en mindenféle kisebb völgyet, sőt hegyoldalban lévő nagyobb teknőszerű bevágódást jelöl.

árok : 1. ,hosszan elnyúló földmélyedés' ; 2. ,patakmeder' ; 3. ,időszakos vagy állandó vízfolyás'.

á r o k : *Bácstoroki-* (B.), *Bikalvögyi-* (Bh.), *Bocsi-* (Z.), *Bologaji-* (Bb.), *Boros-* (M.), *Büdöskúti-* (Bh.), *Bükk-* (Mn. *1792), *Csereji-* (Mr.), *Csörtosi-* (Mv. *1860), *Darabos-* (Bh. *1725), *Fejtr-* (Kd. 1792), *Fenyős-* (Bh.), *Gajaberke-* (J.), *Halmazó-* (Mn. *1792), *Hidekkúti-* (B.), *Hossz-* (Mb. 1818), *Inaktelki-* (E. 1868), *Kacor-* (Mb.), *Kereszt-* (V. 1731), *Keresztes-* (T. *1725), *Kép-* (M. *1766), *Két-* (B. ; Bh. *1683 ; D. ; Mr. 1671 ; Szt. *1672), *Kis-* (Ks.), *Kiskúti-* (Mr.), *Korpás-* (M. 1768), *Kovácsvögyi-* (Bh.), *Köves-* (Bg. ; Mr. *1756 ; Ms. 1719 ; V. *1770), *Kövezsbereki-* (Mr.), *Küszürü-* (Nk.), *Malom-* (Mk. 1737 ; Va. 1795 ; Z. 1737), *Medve-* (Ms.), *Mély-* (Mr. *1671), *Mérai-* (Mn. *1756), *Mogyorós-* (Ny.), *Nagy-* (E. *1699 ; Gy. *1822 ; Kk. 1715 ; Mb. *1818 ; Mk.), *Négy-* (Szt. *1892), *Nyiresi-* (Mn. 1775), *Papfalvi-* (B.), *Pusztá-* (F. *1756), *Ropó-* (Nk.), *Sáros-* (Mv. *1754 ; Nk. 1749), *Sós-* (B. 1734), *Száraz-* (J. 1763 ; Mk. 1737 ; Mn. *1775 ; Mv. 1831), *Szarkás-* (Kp. *1864), *Szemérem-* (Mn. *1786), *Széjjespallagi-* (Bh.), *Széles-* (Va. 1892), *Szilos-*

(Va. *1761), Szöllő- (T. *1754), Szöllős- (I. 1864), Tekered- (Kp. *1864), Temetőji- (T.), Tolbaj- (Mn. *1786), Várpataki- (Kl. *1775), Veres- (Kl. *1766 ; Ks.), Vist- (Sz. 1754), Visszafolyó- (Mn. *1786), Víz- (S.), Zúgó- (Ks.), Zsilip- (Bh.). — á r k a : Ásókút- (Kl.), Ágazat- (Mr. *1775), Barancs- (Bh.), Barancskút- (Bh. *1719), Bány- (Mv. 1754), Bik- (Sz. 1765), Bodoló- (Mn. *1696), Bologa- (Bh.), Bori- (Mr.), Boros- (M.), Bozonokszöllő- (Kl. *1755), Bögrít- (Bh.), Butuk- (Bb.), Búdóstó- (T. *1725), Búte- (Jg.), Csepegős- (V.), Csete- (Jg.), Cséplő- (Gy. *1742), Csókás- (E.), Csokoj- (B.), Csorgó- (M. 1835 ; T. 1771), Csoroka- (Kl. *1775), Csúnyabik- (Mk.), Darabos- (Bh. *1731), Dubó- (Bb.), Egresvögy- (Bh.), Farnas- (Va.), Felsőbány- (Mv. *1817), Ferenc- (Mb.), Férstötelek- (Bh.), Főveny- (T. *1725), Gúnyág- (Va.), Gyepű- (J. 1803), Gyires- (Bj.), Halastó- (E.), Hágó- (Kl. *1775), Hegyes- (Mn. *1752), Hidkút- (Mr. *1671), Hircsóka- (Kl.), Horvát- (Mr.), Hosszu- (Z.), János- (I. 1781), Kallimberk- (Kp. 1754), Kekenyős- (Mn. *1696), Kender- (Szt. *1813), Kerekölgy- (M. *1771), Kigyástó- (E.), Kisbükk- (Kf. *1676), Kisküddombja- (Mk.), Kispatakréttye- (Nk.), Kistorok- (Bh.), Kisváp- (Bh.), Kizsberek- (Kp. 1864), Kocsárdi- (Mr.), Kormosága- (Va.), Korsózbükk- (Zs.), Kosár- (E. *1699), Kovácsvögy- (Bh.), Kőkös- (M. *1768), Kölesáj- (Bb.), Körtivögy- (Nk.), Körtivélyes- (E. *1699), Kövespatak- (Ms.), Középláb- (J. *1765), Kript- (Va.), Kurtabirc- (Ks.), Kúcsorgó- (V.), Kúszegő- (B. 1734), Lencsepad- (Kp. *1754), Lipót- (Bh.), Malom- (Bh. *1754 ; D. ; E. *1699 ; Mn. ; T. *1771), Mákóipatak- (M. 1760), Második Bány- (Mv. *1831), Mátyásszék- (T.), Mátyásvögy- (F.), Miháj- (Kl. 1813), Miska- (M.), Mogyorós ~ Magyarós- (Bh. ; D. 1721 ; Nk.), Nagyjáj- (Va.), Natytelek- (B.), Natytorok- (Bh.), Nosza- (Bh.), Nyáros- (F.): Oláháj- (Va. *1754), Olány- (B.), Ördögorr- (Mr. 1766), Palásták- (Bh.), Pap- (Mr.), Papné- (Sz.), Pál- (Mr.), Pány- (Gy.), Pina- (Dr.), Pocok- (Ks.), Puszt- (F.), Rigó- (Mv. 1781), Sárkányos- (Mn. *1752), Sötéteger- (Kk. *1715), Sikkanytyús- (Jg.), Styúbéj- (Ks.), Sűjjes- (Nk.), Szabóné- (I.), Szárhegy- (B.), Szék- (Kl. *1714), Székejtelek- (Bh.), Szél- (Np. 1864), Szilvás- (B.), Szinás- (Kl.), Szinásvögy- (Ks.), Színigető- (Bh.), Szöll- (F.), Tető- (Mv. 1754), Tók- (T. *1772), Vargavögy- (Bh.), Vercsés- (Mr. 1766), Veresrit- (Bh.), Vergősöm- (Jg.), Vinekekutya- (T. 1725), Zalányi- (B.), Zápógya- (Bb.).

Az árok és árokja utótaggal alakult, itt felsorolt helyneveken kívül az árok köznévnél jelzős összetételekben még a következő alakjai fordulnak elő: Kőp-árokja ~ Kűp-árokja (Mr.), Pálincás-árkik (Va.), Nyíri-árkok (Gy. *1822). Magában állóan, köznévből helynévvé válva is előfordul: Árok (E. *1699 ; Gy. *1822 ; Mm. *é. n. ; Va. *1795) ; s szerepel ilyen minőségben helynévelőtagként is: Árok-hát (Kf. 1864), Árok-feneke (Bb.).

A török eredetű árok köznéve (EtSz.) már a régiségben nagyon tág értelmű volt, s jelenthetett természetes és mester-

séges földmélyedést, a kapával húzott mezsgyétől a völgyig. S minthogy a földmélyedésekben általában — legalább is időszakosan — víz szokott folyni, bizonyos helynevekben jelentésköri tágulással felvette a ,patakmeder' és ,vízfolyás' jelentést is.¹ Mint az gyakori jelenség, sok helynévben az *árok* köznévi nemcsak egy, hanem két jelentésben is szerepel. Ezért, s a csak történeti adatokban szereplő helynevek nagy száma miatt, a helynevek nem csoportosíthatók a köznévi három jelentése szerint.

begy : ,kisebb talajemelkedés, a föld begye, kidomborodó része'.

Csak két bizonytalan történeti adatból ismeretes. E.-en 1699-ben egy *Kis begy bér cz* nevű helyet említenek, de ugyanabban a forrásban más helyen *Kis hegy fü*, *Kis hegy mellet* és *Kis hegy oldala*, majd ugyancsak e községben 1864-ben és 1941-ben a *Kishegy* helynév szerepel. Np.-ben 1826-ban a *Bertyán begyiben*, de ezt megelőzőleg 1795-ben a *Bertya Hegyiben* fekvő szántóról történik említés. Hogy az idézett két helynévadatban a *begy* szó nem elírás, azt a feltevést valószínűvé teszi az ugyancsak Kolozs megyében, E.- és Np.-től délre fekvő *Egerbegy* község neve, melynek utótagjában kétségtelenül a *begy* köznévi szerepel. Feltételezhető tehát, hogy E.-en és Np.-ben a fentebb közölt két helynévben is használatos volt egykor e tfnév, mely aztán értelmének elhomályosulása után *hegy* hangalakúvá változott.

A *begy* köznévi valószínűleg finnugor eredetű szó (EtSz., B á r c z i, SzóíSz.). Eredetileg testrésznév volt,² tfnévi használatában tehát a személyesítő, emberiesítő tfnevek közé tartozik. Tfnévi jelentésben való használatáról az itt közölt adatokon kívül csak Beregszászról van néprajzi adatunk (Nyr. XXVII, 97). Egykor azonban bizonyára más területeken is általánosan el volt terjedve, de a hasonló hangalakú és jelentésű *hegy* köznévi³ kiszorította a használatból.

bére : ,nagyobb talajemelkedés, domb, hegy'.

b é r c ~ b í r c : *Agyagos-* (Kl. *1768), *Akasztó-* (Zs.), *Akasztófa-* (Gy. 1793), *Akasztófar-* (Gy. *1793), *Alsó-* (T. 1768), *Bánya-* (Ks. 1864), *Bocsi-* (Z. *1771), *Bokor-* (Mv. *1781), *Csukos-* (E. *1752), *Élezs-* (Kk. 1864), *Fenyő-* (Mk.), *Hintelki-* (Kk. *1728), *Hosszu-* (Gy. 1822 ; Ks. 1793 ; Mm. *1642), *Jegenye-* (Jg. *1444), *Kishegy-* (E. *1699), *Kizs-* (Jg. ; Kk. *1715), *Kos-* (E. *1444), *Kőrözs-* (Ks. 1822), *Köz-* (Kf. ; Kk. 1672), *Köze(p)-*

¹ Vö. Szabó T. Attila: *A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse* (Kolozsvár, 1943.) 7—8.

² Főbb jelentései: 1. ,a madár begye, ventriculus, ingluvies avium, kropf'; 2. ,csecs, zitze'; 3. ,ujjhegy'; (l. még: Tsz., EtSz., B e k e, Nyr. LXII, 23).

³ Vö. a *begy* és *hegy* köznévi váltakozó használatát pl. az *ujjhegy* és *ujjhegy* szóban, jelentésbeli egyezését a *hegyes-begyés* és *hegyke-begyke* ikerszóban (Tsz., EtSz.), s hogy a ,hetyke, kevély ember' jelölésére egyes vidékeken a *begyes*, máshol pedig a *hegyes* szó járja (Tsz.).

(Gy. 1785), *Kurta-* (Ks. 1793), *Lapizs-* (Kk. *1864; Z. 1765), *Lipód-* (Bh.), *Nagy-* (Jg.), *Nyálazs-* (Mk.), *Nyírezs-* (M.), *Petris-* (Va. *1774), *Szöhěj-* (Mk.), *Tóttelki-* (E. 1773). — *bérc* ~ *bírce*: *Akasztó-* (F. *1756), *Akasztófa-* (Gy. *1785), *Ant-* (E. *1699), *Babosvögy-* (Ks.), *Bánya-* (B. 1864; Gy. *1785), *Boda-* (Bh. 1465/1539), *Bogdánfő-* (Kl. *1576), *Bokor-* (Mv. 1803), *Bokor János-* (Mk.), *Borosnyános-* (Nk. 1501 után), *Ciher-* (Np. *1795), *Csere-* (F. *1756; Mn. *1792), *Eperjes-* (E. *1699), *Esztergán-* (Mm. *1765), *Fűszkúd-* (V. 1770), *Héja-* (Kl. *1739), *Híd-* (Ks. 1791), *Hidegvölgy-* (Gy. *1785), *Hintelke-* (Kk. 1728), *Hollósfő-* (Mr.), *Ivánka-* (B. *1588), *Kapufa-* (Bg. *1761), *Kapus-* (E. *1733; Bg. *1730), *Keresztfá-* (Sz. *1754), *Kigyóstó-* (E. *1699), *Kőbánya-* (E. *1699), *Kőrös-* (Mm. *1785), *Körtövélyes-* (E. *1699), *Körtövélyesvölgye-* (Jg. *1765), *Lábár-* (Gy. *1785), *Léla-* (Jg. *1764), *Lipót-* (Bh. *1864), *Malom-* (T. *1768), *Marosán n. Erdőnek-* (Nk. *1808), *Mező-* (M. 1771), *Morucvölgye-* (F. *1756), *Nagypálorra-* (Kl. *1576), *Nyergezs-* (Bg. 1751; T. *1768), *Pop-* (Bh. *1465/1539), *Ravaszlik-* (Bh. *1465/1539), *Sárosaj-* (F. *1756), *Sinkó-* (Dt. *1754), *Soványvölgy-* (Bg. *1741), *Szállás-* (Ks.), *Szeles ~ Szelpes-* (Kl. *1576), *Színásvögy-* (Gy. *1822; Ks. 1791), *Szénégető-* (Kl. *1576), *Szilvás-* (Mm. *1785), *Szöllő-* (Szt. *1793), *Teleg-* (Jg.), *Tó-* (I. 1781), *Tógyes-* (M. *1768), *Tógyesvögy-* (Mk.), *Út-* (E. *1754).

Helynévösszetételeken kívül előfordul önmagában:

Bérc ~ Birc (Gy. *1444; Kd. 1738; Kf. 1850; Kk. *1728; Szt. *1892; V.; Z. 1737); szerepel helynevek előtagjaként is: *Bérc ~ Birc*: *-ajja* (B.; Kd. *1864), *-elő* (J. 1765), *-él* (Mm. XVIII. sz. első fele), *-fark* (Kd. *1738), *-oldala* (E. *1752; Kk. *1672; Z. *1737), *-tető* (B.), *-út* (I.; Jg.; Mb. 1756; Mv. 1785; T. 1772; V. *1676; Zs.).

Jankó (i. m. 20) szerint: „A nem szelídlejtős kupokat a kalotaszegi három szóval jelöli; a *hegy* továbbképzéseivel, a *kő* és *bércz* szavakkal ... A *hegyet* gyep növi be ... a *kő* felülete kövekkel behintett ... A *bércz* tiszta kőalkotás, vad formákkal, kevés humusszal, gyér tenyészettel, sovány étellel.“ — Ez az adat azonban szintén Jankó János lépten-nyomon előforduló kszg.-i téves tfnévi meghatározásai közé tartozik. Az ismeretlen eredetű *bérc* köznevünk (EtSz.), mely ma az irodalmi nyelvben kívül csak az erdélyi nyelvjárásokban él, a népnyelvben domb vagy hegy nagyságú mindenféle földfelszíni kiemelkedést jelöl (vö. Nagy Gyula, Nyr. VII, 174, Hefty i. m. 9, HétfTfn. 7), s csak az irodalmi nyelvben fejlődött mai ‚zord, sziklás hegy‘ jelentése.

butykó: ‚kis kiálló talajemelkedés‘.

Csak *-s* képzős alakban fordul elő egy jelenkori adatban: *Butykos* (Sz.). — A *butykó* tájszó a *butyók* köznevünk származéka (EtSz.).

butyók: ‚kis kiálló talajemelkedés‘.

Miként származéka, a fentebbi *butykó* tfnév, az ismeretlen eredetű *bütyök* köznév (EtSz.) is csak egy jelenkori adatban szerepel, -s képzős alakban: *Bütykös* (Mr.).

cigla : ,csúcs'.

Magában állva, köznévből helynévvé válva, két magyar-rumén vegyeslakosságú község jelenkori helynévkincséből ismeretes: *Cigla* (Ms.; T.¹).

A *cigla* tfnév a rumén *tsigla* ,tető, csúcs' köznév átvétele.

csukja : ,süvegalakú hegycsúcs'.

Egyik kszg.-i községben előfordul magában: *Csukja* (Mb. 1756: Csulya (I). 1941: Csukja), egy másikban pedig helynév-összetételben előtagként: *Csukjacseré* (Bg. *1760).

A *csukja* tfnevet más vidékről még nem közölték. A brassó-megyei Hétfaluban és Háromszék megyében használatos azonban a *csukjon* ,hegykúp, süvegalakú hegycsúcs' tfnév.² Ez utóbbinak eredete nincs tisztázva. Sz i n n y e i (Nyr. XII, 296) szerint a rumén *ciuc* (ejtsd: *čuk*), ,cime, faite' (vö. *ciuc de munte* ,bergspitze, bergkamm') szó **csuk* alakban átkerült a magyar nyelvbe, s ebből alakvegyüléssel (**csuk[on]* + (a hegy) **csuk[ja]*) keletkezett volna a magyar *csukjon*. Az EtSz. a szó eredetének tisztázásához a következő adatokat közli: bolg. *čjuka* ,cacumen montis, bergspitze'; szerb *čuk* ,ua.'; szlov. *čukla* ,steinabhang'. — Feltehető, hogy a kszg.-i *csukja* tfnév is az EtSz. közölte szláv tfnevekkel függ össze, bár megvizsgálendő az a kérdés is, hogy e *csukja* tfnév nem keletkezhetett-e jelentésfejlődéssel a magyar *csuklya* szavunkból. A *csuklya* : 1. ,cuculla, capucium, mönchskutte'; 2. ,cucullus, cuculla, capucium, kappe, kutte, reisehut (vö. csuklyás-süveg)'; 3. ,kucsma'; 4. ,szűr'; 5. ,capsula chartacea, düte' jelentése alapján ugyanis gondolhatunk arra is, hogy a szónak fejlődött ,valaminek hegyes, süvegalakú teteje', hegynek süvegalakú teteje' jelentése.

csúp : ,hegyes csúcsú kis domb'.

csúp : *Dühüskaliba-* (Kk.), *Körtvélypad-* (Bg. *1868), *Óráti-* (Mr.). — *csúpja* : *Babutarja-* (Mk.). — Előfordul magában: *Csúp* (Bg. 1741; V. *1770), helynévelőtagban: *Csúp-* -*alatt* (V.), -*tető* (V. 1740) és alakult -s képzős alakjával is helynév: *Csúpos-* -*domb* (Jg.), -*erdő* (Ks.).

Az erdélyi és tiszántúli *csúp* tájszó (jelentése : 1. ,kis domb'; 2. ,párnavége') eredete tisztázatlan, de minden valószínűség szerint a finnugor eredetű szavaink közé tartozik (EtSz.).

¹ Az utóbbi községben a helynévnek *Szikla* alakváltozata is van; ez a *szikla* köznév hatására népetymológiával keletkezett az eredeti *Cigla* helynévből.

² A Tsz. és EtSz. csak Hétfaluból közli a *csukjon* tfnevet. Mint már rámutattam (H'fTfn. 8), a *csukjon* tájszó háromszék-megyei helynevekben is szerepel.

csücs : ,csücs'.

Egyetlen történeti adatban fordul elő : *Csücs alat* (Szt. *1672). — *Csücs* szavunk a *csücs* köznévi alakváltozata (EtSz.).

dobogó : ,lapos földterületen fekvő kis domb'.

Négy kszg.-i községből ismerjük magában : *Dobogó* (Bg. *1773 ; I. 1754 ; Jg. 1764 ; T. 1771), s előfordul helynév-összetétel előtagjaként is : *Dobogó- -fő* (Jg. *1764), *-alatt* (T.). — A *dobogó* főnév a hangutánzó *dobog* igének származéka (EtSz.).

domb : ,kisebb kerekalakú talajemelkedés'.

d o m b : *Agyag-* (B.), *Agyagos-* (Bh. *1892 ; E. *1699), *Akaszto-* (Kp. *1864 ; Mm. 1642 ; Mn. *1775 ; Nk. ; V.), *Akasztofa-* (Bh. 1864 ; Kp. 1892 ; Mm. *1803 ; Mn. *1775 ; S. *1836 ; Szt.), *Alsó Katona-* (Bh. *1754), *Balázsi-* (Mr. XVIII. sz. vége), *Batiz-* (Gy. 1785), *Bika-* (Kf.), *Borsózs-* (Zs. 1864), *Céger-* (T.), *Cigány-* (Gy. 1785 ; Nk.), *Cigány Imre-* (Gy. *1793), *Csengő-* (Kk. *1737), *Csere-* (D. *1737 ; Kk. *1714), *Csiga-* (Sz.), *Csipkés-* (Mr. *1766), *Csonka-* (Bg. *1751), *Csörgő-* (F.), *Csúpoz-* (Jg.), *Csüget-* (Gy. *1785), *Daróci-* (E. *1699), *Déllő-* (R. *1647 ; V. 1770), *Dinnye-* (Bh. 1737), *Eresztő-* (D.), *Í-* (Kp. 1864), *Garasné-* (Bh. *1864), *Garasnyai-* (Bh. *1792), *Gád-* (I. 1855), *Gál-* (Szt. 1892), *Gyopáros-* (Gy. *1785), *Halastó-* (Kk. *1728), *Halom-* (Kk. *1720), *Határ-* (Va. *1770), *Határkő-* (Nk.), *Havaz-* (F.), *Hármas-* (Gy. *1764 ; Jg. *1764 ; Kf. *1676), *Hegyezs-* (Gy. 1785), *Heverő-* (Bh. *1864), *Hideg-* (Mk. ; Z. 1792), *Hosszu-* (B. 1864 ; Gy.), *Jézusz-* (Bh. *1864 ; D.), *Kaliba-* (Ks. ; M. 1835 ; Mb.), *Kálló Bandi-* (Gy.), *Katona-* (Mb.), *Kápolna-* (K. *1891 ; Mm.), *Kecskerágó-* (I.), *Kenderhely-* (T. *1807), *Kereg-* (Bh. *1731 ; Bg. *1760 ; E. 1773 ; Jg. ; Kd. 1738 ; Kf. ; Mm. *1765 ; Mn. 1756 ; Mr. ; Mv. 1785 ; Ny. ; T. 1765 ; Z. 1731 ; Zs.), *Kerez-* (Ks.), *Keresztfa-* (B.), *Kerülő-* (Kp. *1892), *Keverő-* (Bh.), *Kék-* (Szt. *1892), *Kép-* (Bg. *1813), (Mv. *Képes-* *1761), *Kíg-* (Dr.), *Kizs-* (Dr. ; Kf. 1813 ; Z. 1623), *Kis Veres-* (Z. *1737), *Kokinyás-* (Mm. 1765), *Kollád-* (Bg. 1864), *Kopadz-* (Mm. 1744 ; Sz.), *Kopár-* (Gy. *1785 ; I. ; Kf. ; Mb. 1756), *Kosár-* (Ks.), *Kosznu-* (Kf. *1836), *Kövecses-* (Kp. *1813), *Köves-* (Ny. *1737), *Köz-* (T. *1725), *Közéb-* (Bg. 1741 ; Mv. 1860), *Légy-* (Szt. *1892), *Libidári-* (T.), *Libudz-* (E. 1699), *Lökös-* (Ks. *1791), *Luka-* (Gy.), *Major-* (Mr.), *Malom-* (Dr. *XVIII. sz. eleje ; E. ; Jg. ; Nk. 1866), *Margid-* (Zs.), *Mocsár-* (E. *1699), *Nagy-* (I.), *Nagy Dinnye-* (Bh. *1754), *Natytó-* (Mb.), *Négy-szegű-* (T. *1765), *Nímed-* (S.), *Nyálazs-* (Mr.), *Nyáló-* (Kk. 1864), *Nyomázs-* (Nk. 1813), *Nyúgó-* (Kf. ; Mb. 1756), *Ökörhugyos-* (Mm. *1759), *Őr-* (Szt. *1840), *Ötös-* (Kl. *1775), *Pálinka-* (Nk.), *Pínzezs-* (Zs. 1868), *Pistuka-* (Nk.), *Piszli-* (Gy.), *Pusztá-* (Bg.), *Pusztamalom-* (Bg.), *Rózsa-* (Bh. ; Sz. 1781), *Sáfa-* (Sz. *1754), *Sárga-* (Zs.), *Sázs-* (Kp. 1892), *Sástó-* (Zs.), *Sikó-* (S.), *Sötét-* (Jg. *1764), *Száraz-* (Bh. 1712 ; Ks.), *Szárazstóji-* (Gy.), *Szil-* (Mb. 1756), *Színázs-* (Va.), *Tégla-* (Bh. 1737), *Turosz-* (Szt.

*1672), *Túr-* (Bg. *1741), *Vár-* (Np. *1864), *Verezs-* (D. 1737; Kf. 1754; Mv. 1785; Ny. 1737; Z. 1737; Zs. 1864), *Verő-* (Nk.), *Vijó-* (Zs.), *Virágozs-* (T. 1765). — *dombja*: *Agyagverem-* (Mm. *1759), *Akasztófa-* (Mm. *1803; Va. *1795), *Aranykút-* (T. *1807), *Bolhaskút-* (Bg. *1741), *Batiz-* (Gy. *1785), *Benkő-* (Dr. *1754), *Bicka-* (V. 1813), *Büte-* (Jg.), *Cilika-* (Gy.), *Cigány Imre-* (Gy. *1785), *Csontozs-* (Va.), *Csorgó-* (Gy. 1822), *Dádó-* (Gy.), *Dán Gliga-* (Mm.), *Előcsere-* (Jg.), *Édesmező-* (Mm. *1765), *Feketevíz-* (Mv. 1892), *Físzküd-* (Ny. 1737), *Flóra-* (T.), *Garas-* (Bh. *1737), *Garasné-* (Bh. 1737), *Gábris-* (Gy. *1822), *Gál-* (Zs. *1815), *Gálos-* (Mm. *1499), *Ginyado-* (Z. *1623), *Gliga-* (Bb.), *Halastó-* (Kk. *1728), *Halom-* (Kk. *1728), *Harcsáj-* (Nk. 1754), *Honcsokostó-* (E. *1752), *Jézuzs-* (Bh.; D. *1720; Ny. *1771), *Katona-* (Bh. 1742), *Károjné-* (Mb.), *Kása-* (Mm. *1744), *Keresztes-* (T. *1807), *Kerteg-* (B.; Sz.), *Kék-* (Szt. *1813), *Kép-* (Bg. *1773), *Kigyósmál-* (Sz. *1628), *Kiscsere-* (D. *1721), *Kisíseg-* (Ny.), *Kisküd-* (Mk. 1737), *Kisküszikla-* (Jg.), *Kismalom-* (Va.), *Kőforrás-* (Mm. *1759), *Kőtava-* (Mk. *1737), *Kripta-* (Va.), *Kútája-* (Va.), *Lackó-* (Szt. 1754), *Látópataka-* (Nk. 1808), *Lökösvögy-* (Ks.), *Malom-* (Bg. *1773), *Meggyes-* (Jg.), *Mező-* (M.), *Miklavögy-* *Moka-* (D. *1721), *Molnár-* (Va. 1892), *Natyszénavögy-* (Jg.), *Ötös-* (Kl. *1752), *Pab-* (Kp.; Nk.), *Paptere-* (Ks. *1793), *Pál-* (Nk.), *Prics-* (Mn. *1792), *Pujkakerd-* (Ks.), *Pupuj-* (Bb.), *Pusztalom-* (E. *1699), *Radó-* (Mm. *1759), *Rakottya-* (Kk.), *Rébig-* (Bb.), *Régiakasztó-* (Mm. *1759), *Roska-* (Mm.), *Salamon-* (Ks.), *Sáffa-* (Sz.), *Scrita-* (I. *1762), *Sikó-* (S. *1737), *Sósküd-* (Nk.), *Sötétbérc-* (Jg. *XVIII. sz. eleje), *Szárzavölgy-* (M. *1781), *Száz-* (Ks.), *Szëmmező-* (Va.), *Szílő-* (Ny. *1737), *Színarittlere-* (Mb.), *Tag-* (T.), *Tamázs-* (Nk.), *Temető-* (Bh. *1831), *Tód-* (Zs. 1864), *Törvény-* (Va. *1795), *Vercsejivögy-* (Nk.), *Veresek-* (Gy. *1822). — *dombjik*: *Kócsár-* (Ks.). — A fentebbi helynévösszetételeken kívül előfordul magában, köznévből helynévvé válva: *Domb* (D.; Dt. *1744; E. *1699; J.; Kk. 1754; M.; Mm. *1759; Mv. *1754), s helynév-előtagként is: *Domb-* *-alatt* (R. *1720; S. *1737; Zs.), *-kősz* (F.). Egy jelenkori helynévben pedig többesszámú alakja szerepel: *Dombok* (Bb.).

A *domb* köznévi valószínűleg ugor eredetű szó (vö. vogul *tump* 'hegy', EtSz., Bárczi, SzófSz.). Egy másik figyelembe veendő vélemény a *töm* ige *tom* 'duzzad, dúdorodik' (vö. *tompor*) alakváltozata származékának tartja (Pais, MNy. XXX, 41).

elő: egy térszinforma vagy bármely hely elülső része vagy valami előtt fekvő terület'.

elő: *Birc-* (J. 1765), *Bükk-* (I. 1781: *elő* ~ *eleje* ~ *előtt*. 1941: *eleje*), *Eg-* (Zs. 1936: *Egellő*,¹ *Egeleji víz*), *Föveny-*

¹ E mai helynévalak minden valószínűség szerint egy régebbi **Egerelő* alakból származik (**Egerelő* > *Egerlő* > *Egellő*).

(I. 1768, 1769 : -eleje. 1865 : -elő. 1772, 1941 : -előtt), *Kapus-* (B. 1734 : -előtt. 1734, 1941 : -elő), *Nád-* (Mk.), *Nádas-* (V. *1770), *Szil-* (Bg. *1864 ; T. *1864), *Vizesvölgy-* (Gy. *1822 : elő~eleje). — *eleje*: *Bászára-* (Mm. *1785), *Bükk-* (Dr.), *Irtovány-* (Z. 1737), *Keregbükk-* (Dr.), *Szil-* (Bg. 1741 ; T. *1683), *Valkóút-* (Bh. *1792), *Vörös-* (D. 1892 : -előtt. 1941 : -eleje). — Előfordul helynévösszetételek előtagjában is: *Elő-* -csere (Jg. ; Mr.), -*láb* (Mr. 1766), -*patak* (Mb. 1756 ; Mk. 1737¹).

Az *elő* köznév a finnugor eredetű **el* ‚pars antica‘ névszónk származéka (EtSz.).

elv: ‚valamin túl fekvő hely‘.

elve: *Egerbeqy-* (Ks. *1527), *Nádos-* (V. 1731),² *Nyír-* (Mm. *1757). — Egy történeti adatban magában áll: *Elve* (V. *1915).

Az *elv* ‚pars alterior‘ közszó, épúgy, mint a fentebbi *elő* ‚pars antica‘ köznév, a finnugor eredetű **el* ‚pars antica‘ szavunk származéka. Kezdetben nemcsak e szó származékainak, hanem magának az **el* alapszónak is megvolt a ‚pars antica‘ mellett ‚pars ulterior‘ jelentése (EtSz.)

ereszkedő: ‚lejtő‘.

Csak egy történeti adatról tudom kimutatni: *Ereszkedő alatt* (Mv. 1742). — Az *ereszkedő* tfnév az *ered* igénk származéka (EtSz.).

eresztő: ‚lejtő‘.

Egy helynévösszetétel előtagjaként fordul elő: *Eresztődomb* (D. 1864). — Miként a fentebbi *ereszkedő* köznév, az *eresztő* tfnév is az *ered* ige származéka (EtSz.).

erős: ‚meredek, meredek lejtő‘.

Kszg.-en csak helynevek előtagjaként fordul elő, bár az adatok tanúsága szerint egykor magában állóan is jelölt helyeket: *Erős-ájja* (Ny. 1770), -*alatt* (Bh. *1683), -*felett* (Bh. *1737), -*föd* (Kd.), -*kút* (T.), -*lejtő* (Mv. *1831), -*ódal* (Jg.), -*pataka* (Gy. 1785).

Az *erős* tfnévre eddig csak a Székelyföldről (Hefty i. m. 14) meg a Barcaságról (HétfTfn. 9) és Kszg.-ről vannak adataink.

él: ‚hegy keskeny, hosszan elnyúló teteje‘.

él: *Bikali-* (Mm. *1642), *Bérc-* (Mm. *XVIII. sz. második fele), *Garda-* (Ny.), *Részeg-* (Kf. *1676). — *éle*: *Bikal-* (Mm. *1754), *Baszora-* (Mm. *1717), *Bánya-* (Mm. *1759), *Gezsebükk-* (Mv. *1785), *Hegy-* (J. *1763), *Köhögy-* (Mk.), *Kőkapu-* (Mm. *1754), *Kőpad-* (F. *1756), *Kőszeg-* (Mm. *1744),

¹ A Mk.-i *Előpatak*nak ma *Nádelőpataka* az ismertebb neve. Bár e helynévalak a történeti forrásokban nem szerepel, mégis kétségtelen, hogy a pataknek ez volt az eredeti neve, s ebből az eredeti *Nádelőpataka* helynévalakból rövidült az *Előpatak* név.

² E két helynév egy-egy patakon túl fekvő helyet jelöl, illetőleg jelölt, tehát a bennük szereplő *elve* köznév vízrajzi névnek is tekinthető.

Nagyliget- (Mm. *1822), *Rocska-* (Mm. *1785), *Szamos-* (Mb. *XVIII. sz. második fele; Mm. *1765), *Várhegy-* (Mm. 1759). — Magában állóan: *Él* (Mm. *1757; S. *1732; Z.).

Mint a fentebbi adatokból kitűnik, a valószínűleg ugor eredetű *él* köznévi (EtSz.) tfnévként való használata Kszg.-en kihalóban van. A jelenkor helynévkincsben már csak négy adatban szerepel.

észak: ,dombnak, hegynek északi lejtője vagy északi fekvésű hely‘.

í s z e k: *Kis-* (Ny. 1792; -isek. 1892: -iszeg. 1941: -isek¹), *Nagy-* (Nk. 1941: -iszek; Ny. 1737: -eseg. 1792: -isek. 1892: -iszeg. 1941: -isek). — *iszka* ~ *iszakja* ~ *észka* ~ *észke:* *Benája-* (Kl. *1775: észka. 1864: -eszka), *Borsosmáj-* (Kl. *1775: -észka), *Csoroka-* (Kl. *1775: -észka), *Dubó-* (Bb. 1941: -észka), *Falkaliget-* (Mm. *1754: -eszka. 1757: -eszakja. 1822: -eszki), *Farkasmező-* (Nk. *1808: -északja), *Félce-* (Kl. *1792: -észokja), *Gunyága-* (Va. *1803: -észke), *Hágó-* (Kl. *1813: -észka), *Kászága-* (Kl. 1775: -eszka. 1941: -iszka), *Kormosága-* (Va. *1803: -észke), *Kökényes-* (Kl. *1775: -eszka), *Körtövényes-* (E. *1699: -iszki), *Levelesáj-* (Kl. *1813: -észke), *Lunga-* (A. 1941: iszakja), *Nagyáj-* (Va. 1941: -észke), *Szénás-* (Kl. *1766, 1768: -eszka), *Vár-* (Va. *1864: -észka), *Vürvögy-* (Va. 1864: -észka. 1941: -észke), *Zápogya-* (Bb. 1941: -észka). — Köznévből helynévvé válva is szerepel: *Í s z e k* ~ *É s z e k* ~ *É s z a k* (F. *1756: Eszak; I. 1941: Iszek; Jg. 1941: Észek; Kf. 1941: Íszek; Kk. 1941: Íszek; Kl. *1752: Eszak; Kp. *1754: Észek; M. *1768: Észak ~ Eszak. 1771: Eszek; Mm. *1785, 1822: Eszak; Mn. *1775: Eszak; Nk. 1941: Íszek; Ny. *1792: Isek; T. *1683: Eszek; Va. *1892: Észek; Z. 1737: Eszak; Zs. 1941: Észak). — Helynevek előtagjában: *Észak alatt* (Va.), *Iszektető* (D.), *Iszeválluja* (Kk.), *Északódal* (Nk.), *Isékpataka* (Ny. *1792), *Iséparagja* (Ny.). — Előfordul helynévként -s képzős alakja is: *Északos* (Gy. *1785: Eszkas; Ny. *1792: Esekis ~ Nagy Esekis).

Az *észak* tfnév ellentéte a *melegoldal*, *verő* és *verőfény* (l. ott).

far: 1. ,meredeken megszakadó hegyvég‘; 2. ,határ-rész hátsó része‘.

far ~ *fal:* *Akaszaya-* (Kl. *1714), *Akasztó-* (Gy. *1793; Mr. 1941: -far ~ fal), *Csipkés-* (Kf. *1676), *Csüiget-* (E. *1699), *Gábor-* (Kp. *1813), *Kerülő-* (T. 1771: -far. 1941: -far ~ fal), *Kisliget-* (M. *1771), *Kő-* (V. 1740: far. 1941: -fal), *Körös-* (M. 1768: -fal. 1771, 1941: -far), *Lüiget-* (M. 1768), *Részeg-* (Kf. *1676), *Tó-* (Kp. 1864), *Vereserdő-* (Sz. *XVII. sz. második fele). — *fara:* *Kászága-* (Kl. *1752), *Nádaserdő-* (Sz. *XVII. sz. második fele), *Papréte-* (Bh. *1715), *Ríszek-* (Zs.),

¹ Az *isek* helynévtaggal alakult ny.-i adatok idetartozása kétséges.

Székárka- (Kl. *1768), *Veréberdő-* (Sz. *1754). — Három adatban magában áll: *Far* (I. 1892; Nk.; Szt. *1892).

A csak történeti adatokban szereplő helynevek miatt a *far*, s az alábbi, hozzá hasonló jelentésű *fark* tfnévvvel alakult helyneveket nem választhattam szét 1. és 2. jelentésük szerint. — A *far* köznév egyébként valószínűleg finnugor eredetű szó (EtSz.).

fark: 1. ,hegy farkalakú nyúlványa'; 2. ,határrész vége'.

fārk: *Bérc-* (Kd. *1738), *Csere-* (Kp. 1754), *Csörgő-* (Ny. 1731, 1754, 1792, 1864: -fark. 1941: -farok), *Garda-* (Kk. *1720), *Héty-* (Mv. 1831: fark ~ farka. 1941: -farok), *Jegeny-* (Kl. *1714), *Nagyhegy-* (Szt. *1391). — *fārk a.* *Déde-* (Gy.), *Gánás-* (Mr. *1766), *Köhöty-* (Mk. 1737), *Sujom-* (Mv. *1754), *Szöl-* (Mk. 1805), *Várhegy-* (Mm. *1754), *Várnyak-* (Mm. *1688).

A *fark* köznév a *far* szavunk kicsinyítő képzős származéka (EtSz.).

fel: ,valami fölött fekvő hely'.

fel: *Falu-* (Kd. 1721, 1738: -felett. 1778, 1841: -fel). — *fele:* *Berekfele* (Kf.).

Kszg.-en a *fel* tfnévek a régi és a népnyelvből ismeretes 1. ,valaminek a felső része'; 2. ,valami fölött fekvő hely' jelentése közül csak a 2. jelentése van meg.

A *fel* (~ *fél* ~ *föl*) köznév a finnugor eredetű *fő* (< ómagyar *fejü*) szavunk -l képzős származéka (EtSz.).

fenék: 1. ,völgy hátulsó része'; 2. ,kisebb talajmélyedés'.

jenék ~ *fenék:* *Csoroka-* (Kl.), *Eperjesi-* (E.), *Kapronca-* (E.), *Kászága-* (Kl.), *Martom-* (F.), *Mátyásszék-* (T.), *Pat-* (Zs. 1864), *Rít-* (Va.), *Székesáty-* (F.), *Tó-* (Szt.). — *fenéke:* *Árok-* (Bb.), *Berkenyész-* (A.), *Bogdám-* (A.), *Bologa-* (Bb.), *Csörgő-* (Bb.), *Kapus-* (Ms.), *Kölesáj-* (Bb.), *Lázár-* (Ms.), *Lunga-* (A.), *Mocsirlás-* (A.), *Muncsel-* (E.), *Murkosáj-* (Nk. *1676), *Natyszatyor-* (Bb.), *Paprit-* (Bb.), *Rébik-* (Bb.), *Szatyor-* (Bb.), *Színözsgödre-* (Kl.), *Szöllő-* (T. *1792), *Zápogya-* (Bb.), *Zoltán-* (Ms.). — Egy történeti adatban helynévelőtagként is szerepel: *Fenek-* -*torok* (Ms. *1715).

A fentebbi helynevekben a *fenék* köznév két-három adat kivételével mind az 1. jelentésében szerepel.

A *fenék* tfnévek ,völgy hátulsó része' jelentése eddig más vidékről nem ismeretes. A szó e kszg.-i jelentésének keletkezése azonban könnyen megérthető. A *fenék* köznév ugyanis valaminek felső részével ellentétes alsó, vagy nyílásával, szájával szemben fekvő hátsó részét jelöli. Így vált ,a völgy szájával, bejáratával szemben fekvő végső völgyrész' nevévé is.

fő: 1. ,völgy eredete'; ,hegy teteje'; 3. ,patak forrása'; 4. ,valaminek a kezdete'.

fő ~ *fű:* *Ant-* (E. 1699), *Ársó Gorbó-* (M. 1864), *Bánárka-* (Mv. *1785), *Berek-* (Kl. *1792), *Bogdán-* (Kl. *1576),

Borzék- (Ks.), *Bük-* (Gy. *1822; Kk. 1672; Mv. *1427; Szt. *1892), *Bükkárok-* (Mn. *1792), *Bükkös-* (Mv. 1427/1755), *Csere-* (Mk. *1737), *Csergő-* (Bh. *1737), *Csesnye-* (Va. 1803), *Csorgó-* (Jg. *1764; Va.), *Csoroka-* (Kl. 1768), *Dinyedo ~ Ginedo-* (Z. *1792), *Dobogó-* (Jg. *1764), *Egér-* (Mk. 1715), *Egrespatak-* (Bh. 1549), *Érdő-* (Jg.), *Feketevíz-* (Mv. *1831), *Felső Gorbó-* (M. 1835), *Fónak-* (Bg.), *Fóráshát-* (Kp. 1754, 1941: -fő), *Gánás-* (Mr. 1864, 1941: -fő; Nk.), *Gorbó-* (M. *1768; Mg. 1941: -fő), *Gödör-* (V. 1770), *Gúnyága-* (Va. 1892), *Határpatak-* (Nk. 1676), *Hágó-* (Mv. 1831), *Hollós-* (Mr. 1581), *Hosszúbükk-* (Jg. *1764), *Jegyenyebükk-* (Jg. *1444), *Kapronca-* (E. 1773), *Kászága-* (Kl. 1768), *Kecskés-* (Gy. *1822), *Kék-* (Mv. *1427), *Kisárok-* (Nk.), *Kishegy-* (E. *1699), *Kiskút-* (Ny.), *Konc-* (Mk. *1737), *Kopa-* (Bh. *1737), *Koszoru-* (Kl. *1752), *Körös-* (Kf. 1276), *Kövecsesút-* (Nk.), *Középpoldal-* (Bh. *1731), *Kút-* (Gy. *1742; Ny. 1864), *Lapicka-* (S. 1737), *Magyarós-* (I.), *Martom-* (Zs.), *Mesterága-* (Va.), *Mésák-* (Mn. *1792), *Nyáros-* (Nk.), *Oláhút-* (Mv. *1831), *Orbány-* (Va.), *Pojás-* (Mn. *1792), *Pusztáárok-* (F. *1756), *Sarusáj-* (F. *1756), *Sáropatak-* (D. *1737), *Sere-* (Mk. 1805), *Sömördök-* (Mr. *1671), *Szárzavóty-* (Nk.), *Szil ~ Szél-* (Ny. 1737; S. 1848), *Szilasárok-* (M. *XVIII. sz. közepe), *Szilvás-* (V. *1731), *Szöllő-* (B. *1864; Bh. *1731; I. *1754; M. *1781; Mr. 1754; S. *1737; T. *1765; V. *1770), *Szurdok-* (Mk. *1737; Z. 1715), *Telek-* (Bh. *1737), *Tó-* (F. *1756), *Újút-* (Mv. *1754), *Vápa-* (Mk. *1737), *Venyikés-* (Nk. 1808), *Vercsésárka-* (Mr. *1768), *Verem ~ Vermek-* (Kk. *1715), *Völgy-* (Kl. *1752). — *feje*: *Aranykút-* (Mv. *1803), *Csoroka-* (Kl. *1768), *Hirtelenhágó-* (Mv. *1831), *Kaproncaikút-* (E. *1699), *Karászna-* (Mv. *1803), *Kizsberek-* (Zs.), *Köves-* (Mv. *1754), *Magyarós-* (Ny. *1737), *Musurja-* (Mv. *1719), *Oláhút-* (Mv. *1803), *Papútja-* (Mv. *1754), *Pásztor-utca-* (Mv. XIX. sz. eleje), *Szurdok-* (Mv. *1797), *Téhenhajtó-* (Mv. *1719.) — Magában állva is előfordul történeti adatban: *Fű* (E. *1699¹).

A finnugor eredetű *fő ~ fej* köznevünk (EtSz.) helynevekben általában valaminek az eredetét, kezdetét, legmagasabban fekvő részét jelöli. A történeti adatok nagy száma miatt a felsorolt helyneveket itt sem tudtam a köznévfentebb megadott jelentései szerint csoportosítani.

garc: hegy felső része, teteje, csúcsa¹.

garca: *Barabázs-* (Nk.), *Kerekerd-* (Nk.), *Kis-* (T. *1892), *Nagy-* (T. *1892), *Nyestekerd-* (Nk.). — Előfordul magában: *Garc* (Kk. *1728) és *Gúrc* (Mk.; Z.) alakban, s helynevek előtagjaként is: *Garc-* *-alatt* (Kk. *1733; Mm. *1642; T.; V. *1770; Zs. 1941: *Gurc* alatt), *-oldala* (Va. *1795: *Gurcz* oldala. 1864: *kurcz* (!) oldal), *-tető* (Mk. 1892).

¹ 1699: *Fű* nevű helyben a Kapronczai kuttyán fejjül; ... *Fű* nevű helyben a kapronczai kuttyánál. Vö.: Kaproncaikút-feje, Kaproncaikút-fő.

A *garc* tfnév valószínűleg szláv eredetű kölcsönszó (H e f t y i. m. 16).

gödör : ,kisebb talajmélyedés‘.

g ö d ö r : *Ársó-* (Kp.), *Bandikuc-* (Va. *1892), *Bálita-* (Va. *1892), *Bede-* (Va. *1864), *Csizmadi-* (Va. *1892), *Dandár-* (Va. *1795), *Dádó-* (Gy.), *Demeter-* (Va. *1892), *Dóci-* (Va. *1864), *Férső-* (Kp.), *Füdi-* (Va.), *Graur-* (Va. *1892), *Hangyás-* (Szt. *1892), *Hosszú-* (Nk.), *Léti-* (Szt. *1892), *Nagy-* (Bq. ; E.), *Oduj-* (Va. *1892), *Plugár-* (Va. *1892), *Sáfár-* (Va. *1892), *Sásozs-* (Nk.), *Serege-* (Va.), *Somfázs-* (Gy.), *Sűrű-* (Va. 1826), *Takádsz-* (Gy.). — *g ö d r e* : *Alsó Cser-* (Va. *1864), *Andrázs-* (Mn.), *Andrizs-* (Va. 1892), *Ársómagyoró-* (Va.), *Asszon-* (Gy.), *Ágozad-* (D.), *Balhás-* (Kp. *1813), *Bancsi-* (Va.), *Barta-* (Mm. *1759), *Batiz-* (Gy. *1785), *Batizok-* (Gy. *1822), *Batiz Gyurka-* (Gy. *1822), *Bábozs-* (Va. 1892), *Bede-* (Va.), *Bibárbereg-* (D.), *Bihajog-* (Mm.), *Bogdán-* (Mm. 1785), *Bózgó-* (Va.), *Buta-* (Va. 1892), *Cága-* (Va. 1892), *Csēr-* (Va. 1892), *Csipkézs-* (B.), *Csokoj-* (Va. 1864), *Csúv-* (Va. 1892), *Déde-* (Mm. 1813), *Déjág-* (Va.), *Dindár-* (Va.), *Dóci-* (Va.), *Dorgó-* (E.), *Eresztődomb-* (D.), *Fárkatető-* (D.), *Fázs-* (Va. 1892), *Felső Cser-* (Va. *1864), *Fekete-* (Va. 1892), *Férsőmagyoró-* (Va.), *Fileb-* (Gy. 1822), *Flóra-* (Va. 1892), *Flórika-* (Va.), *Füldi-* (Va. *1892), *Gyurka-* (Va.), *Haláz-* (Va.), *Hágó-* (Kl. 1775), *Imbre Bandi-* (Va. *1892), *Incédiné-* (E.), *Jópál-* (D.), *Jú-* (Va. 1795), *Juon-* (Va. *1892), *Karácsony-* (Va. 1864), *Királyvápa-* (S. *1864), *Kisberek-* (Kp. *1813), *Kisěj-* (Va.), *Kissásozs-* (Nk.), *Kisszénavögy-* (Jg.), *Kliton-* (Va.), *Kondor-* (Mm. *1836), *Kondorné-* (Mm.), *Kósa-* (Kp.), *Kovádsz-* (Va. 1892), *Kökinyezs-* (Kl.), *Lencsész-* (B. 1864), *Lupuj-* (Va. 1795), *Magyarós-* (Va. *1864), *Magyarosárka-* (D.), *Makován-* (E.), *Marcikó-* (Bb.), *Máháza-* (Mk.), *Márkuj-* (E.), *Mihály-* (Va. *1864), *Mihályta-* (Kl. *1813), *Múci-* (Va.), *Mutuj-* (Va. 1864), *Natyszénavögy-* (Jg.), *Nyírezs-* (Kp.), *Pab-* (F. 1864 ; Va.), *Pálkó-* (F.), *Pánya-* (Gy. *1822), *Pásztorkúd-* (Kl.), *Pici-* (Zs.), *Pintye-* (Va.), *Pogánkúd-* (Sz.), *Rákospataka-* (Mm. *1822), *Róka-* (Va.), *Sárkány-* (Mn. *1766), *Szalacsi-* (F.), *Széleleje-* (T. *1807), *Szilágyi-* (Va. *1892), *Színázs-* (Kl.), *Szöllő-* (A. ; Kl.), *Tamázs-* (Nk.), *Tekenyősvögy-* (Jg.), *Tó-* (Va. 1864), *Topajiné-* (F.), *Tulog-* (Va. 1892), *Túrsógánázs-* (D.), *Vállu-* (Bq.), *Varga-* (Va. 1892). — *g ö d r i k* : *Bandi-* (Dr.), *Batiz Bandi-* (Gy.), *Batiz Ferkő-* (Gy.), *Gyurka-* (Gy.), *Kalandrázs-* (Gy.), *Léta-* (Dr.), *Petruka-* (Bb.), *Takádsz-* (Gy.), *Zsitár-* (Gy.). — *g ö d r ö k* : *Némed-* (Z.), *Obelány-* (Z.).

Magában *Gödör* (F. ; Mm. *1759 ; T. *1807 ; V. *1770) és többesszámú *Gödörök* (Sz. ; Z.) alakban is előfordul.

A *gödör* köznévi valószínűleg finnugor eredetű (B á r c z i, (SzófSz.).

halom : ,sik területen lévő kisebb talajemelkedés‘.

halom: *Átalút*- (Kk. *1880), *Két*- (F. *1756), *Nagy*- (Z. *XVIII. sz. II. fele). — *halm*: *Dura*- (Z. *1782), *Ördög*- (F. *1756), *Torda*- (D. *1705). — Helynévösszetételek előtagjaként is előfordult: *Halom*-*alatt* (Kk. *1672), *-alj* (Kk. *1737), *-domb* (Kk. *1720), *-hát* (Kk. *1781), *-között* (Np. *1754), *-nál* (Mm. *1765; Z. *XVIII. sz. eleje), *-oldal* (Kk. *1715). Ide sorolható a *Halmoknál* (Np. *1864) helynév is.

A fentebb felsorolt helynevek mind kihaltak. Az ó-orosz eredetű *halom* köznevünk (Bárczi, SzófSz.) ma már csak két kszg.-i község helynévanyagában található meg, mindkét helyen magában: *Halom* (Kk.; Mm.).

havas: ,hegy‘.

havas: *Cigány*- (Bh. *1864), *Cigányék*- (Mv. *1891), *Csigla*- (Mm. *1550), *Csonka*- (Mm. *1766), *Kabos*- (Bh. 1731). — *havassa*: *Apát*- (Bg. *1299), *Bartos*- (Sz. *1499), *Bátor*- (Sz. XVII. sz. második fele), *Sándor*- (Mm. *1658). — Helynevek előtagjában: *Havas-domb* (F.), *-oldala* (F. *1756), *-tető* (F. *1756), *-út* (Mk. 1737; Mv. *1764).

A *havas* tfnév a népnelvben ma már csak Erdélyben él. A Székelyföldön és a vele szomszédos területeken ,falutól távol eső magas hegy, amelyről későre olvad el a hó‘ a jelentése. A kszg.-i helynévanyagban ettől eltérő jelentésben szerepel. A ma is élő helynevekben szánföldekkel borított alacsony kis hegyeket jelöl.

A kszg.-i nép a *havas* szót ma is használja ugyan, de csak nagyon ritkán a maga faluja határa legtávolabbi hegyeinek jelölésére. Általánosan a Kszg.-től délre húzódó Gyalui-havasokat érti rajta.

hágó: ,meredek oldal v. út‘.

hágó: *Gyökeres*- (Bh. *1864), *Hirtelen*- (Kd.; Mv. *1831), *Kis*- (Bb.; Mb.), *Kiserdő*- (Kk. *1739), *Kórmosági*- (Va.), *Körösői*- (Dr. *1744), *Köves*- (Bh. *1864; Sz. *XVII. sz. II. fele), *Közbérc*- (Kk. *1737), *Kút*- (Mr. 1766), *Medve*- (Mv. *1817), *Sár*- (Bh. *1864), *Szent*- (Mr. *1915), *Topaji*- (Ms.), *Veres*- (Bh. *1864). — *hágója*: *Béles*- (Mv.), *Kisnyír*- (Kk. *1720), *Kizsbük*- (Jp.), *Kőkapu*- (Mm. *1754), *Kút*- (Mr. *1766), *Szempál*- (Mr. 1754), *Vásárhely*- (Gy. *1428), *Vörézdomp*- (Z. *1792). — Több adatban magában: *Hágó* (B. 1864; Bb.; Dt. 1763; G.; Kf.; Kl. *1752; Kk. *1813; Mk.; T.; Z.), s helynevek előtagjaként áll: *Hágó*-*alatt* (B. 1864; Kl.; Kp.), *-alja* (B. *1734), *-árka* (Kl. *1775), *-csere* (Ny. 1737), *-észka* (Kl. *1813), *-jú* (Mv. *1831), *-ji erdő* (T.), *-kút* (V. *1770), *-pataka* (Kf. *1864; Mk.), *-parlag* (Sz. *XVII. sz. II. fele), *-út*~*úttya* (Mb. *1892; Mk.). — Előfordul -s képzős alakja is: *Hágós* (D. *1737; Dt. *1803; V. 1770).

A *hágó* tfnév az ugor eredetű *hág* igénk (Bárczi, SzófSz.) származéka.

hát: „földkiemelkedés hosszan elnyúló legmagasabb része“.

hát: Ambrus- (Z. *1623), Andokpataka- (Mk. *1737), Árok- (Kf. *1864), Babos- (Ms. *1754), Barancs- (Bh. 1705; S. *1813), Csere- (Gy. 1785), Cseresnyés- (Kk. *1672), Eb- (Mm. *1568; Mv. *1542), Előpatak- (Mk. *1805), Eperjes- (S. 1737), Felső Barancs- (Bh. *1723), Garancs- (Bh. *1792), Garda- (Kk. *1715), Gánásvöty- (Z. 1737), Gát- (Z. 1737), Halom- (Kk. 1781), Horgos- (Bh. *1737), Lik- (Np. *1864), Magyarós- (Bh. *1725), Malom- (Kd.; Mk. *1806), Must- (Szt. *1892), Nát- (Mk. 1737), Rózsás- (R. *1646), Zanda- (Mk. 1805.). — Magában állva csak egy történeti adatban szerepel: *Hát* (Mk. *1737).

A *hát* köznevünk valószínűleg finnugor eredetű szó (B á r c z i, SzófSz.).

hegy: „nagyobb talajemelkedés“.

hegy ~ **hëgy:** Akasztófa- (Ms.), Alsó Hosszúbükk- (Bh. *1782), Alsó Szénégető- (Bh. *1722), Alsó Új- (Kd. *1734), Balázsi- (Mr.), Béles- (Mv. *1754), Bikali- (Ny. *1737), Bitó, (Mv. *1864), Berbát- (Kd. *1712), Csergő- (Bh. *1722), Csicsó- (Mr. *1766), Csiga- (Z. *1737), Csillak- (Mv. 1864), Csonka- (E. *1699), Csorgói- (T. *1807), Csupa- (E.), Csüge- (Bh. *1864; Z.), Damos- (Bh. 1731), Derék- (Bh. *1721), Déda- (Mm. *1765), Donka- (Zs.), Egrespatak- (J. 1763), Falu feletti- (Kd. 1864), Farnosi- (Zs. 1813), Fejtr- (Zs.), Felső- (Kp. *1754), Hegyes- (B. 1734), Hugyó- (E. 1699), Jankó- (Dt. *1803), Kapusi- (Ms.), Kálai- (Bh. *1737), Kávás- (Ms. *1864), Kereszt- (Ms.), Keresztes- (Mg.), Ketesdi- (Bh. *1731), Képes- (Mv. *1761), Kis- (Bg. 1738; E. 1699; J. XVIII. sz. II. fele; Mv. 1803; Zs.), Kismalom- (Mr.), Komló- (Bh. *1572), Kosár- (E. 1699), Kő- (Kk. 1765; Mk. 1737; Z. *XVIII. sz. eleje), Köröm- (S.), Körös- (Mk. 1715*), Köves- (Gy. 1813; Ks. 1791) M. 1835; Mr. *1915; Nk. 1754; Szt. *1793; V. 1915), Kukuj- (E.), Kurta- (Bh. *1754; Mb. 1754), Lencse- (Dt. *1754), Magos- (V. 1770), Malom- (E.; F.; Mg.; Mr. *1766; T. 1772), Mál- (Mb. *1771), Medve- (Ks. 1791), Mesterák- (Va.), Mérai- (Mn. *1756), Miriszló- (Bh. *1705), Muzsi- (Gy.), Naty- (Bg. 1741; I. *1855; M. *1768; Ny. *1737; Sz. *1391; Szt. *1391), Nagymalom- (Mr. 1868), Nádosi- (J.), Negyet- (D. 1721; Ny.), Nyáros- (Mm. *1642), Oláh Szilva-, Ó- (Mv. *1803), (Kd. *1754), Őr- (Bh. *1864; Kd. 1738; Mb. 1756; Ms. *1715; Mv. *1831;¹ Ny. 1737), Pap- (M. 1768), Pusztaszöllő- (T. *1807), Régi- (M. *1768), Régi Új- (M. *1768), Rózsa- (Bh. *1754), Sárkányos- (Mn. *1752), Sinaji- (M.), Szár- (B. 1676; V. 1754), Szegén- (Kl.), Szénégető- (Bh. *1694), Szilha- (Mv. *1864), Szilvási- (Sz.), Szöllő- (Bh. *1792; D. *1737; J. *1444; Kp. *1863; Mk. *1715;

¹ 1831-ben *eő hegy* és *ős hegy*, 1864-ben *Ővhegy* alakban írták, de ezek az alakváltozatok valószínűleg elírásból származnak.

Mn. *1864; Mr. 1864; Ms. 1864; Nk. *1444; Np. *1754; Sz. 1754), *Tekintő-* (Ms.), *Temető-* (Bh. 1892), *Tér-* (Mv. *1831), *Tó-* (T. *1807), *Tóttelki-* (E. 1868), *Tőtlyfás-* (Gy.), *Vár-* (Bh. *1864; Mm. 1642; Mn. *1671; Mr. *1671; Va. *1864; Zs. *1864), *Vásárhelyi-* (Ks. *1864), *Új-* (Bh. *1868; Bh. *1762; Kd. 1734; M. *1771; Zs.), *Ujmál-* (Mb. *1756). — *hegye* ~ *héggye*: *Andrásné-* (Bb.), *Ant-* (E.), *Anygyal-* (E.), *Belényes-* (Bh. *1705), *Barkuc-* (A.), *Benyásza-* (Mn. *1775), *Bertya-* (Np. *1795), *Bóra-* (Mb. 1754), *Bozonok-* (Kl. *1775), *Buduló-* (Mn. *1775), *Büdöskút-* (Bh. *1719), *Csicse-* (J.), *Csorgó-* (T. *1807), *Déda-* (Mm. *1765), *Dinyadó-* (Bh. *1737), *Födvár-* (Ny.), *Gelyén-* (Nk. *1444), *Gyakor-* (Mb.), *Gyepű-* (Mm. *1765), *Gyurka-* (Np. *1795), *Irimnyija-* (Bb.), *István-* (Bh. *1731), *Kalós-* (Bh. *1757), *Kávaskút-* (Bh. *1549), *Kisvölgy-* (Bh. *1737), *Kopa-* (Bh. *1742), *Kosár-* (V. *1770), *Kovács-* (Ms.), *Kovácskút-* (Bh. *1792), *Kölesáj-* (Bb.), *Köröm-* (S. *1792), *Körösőfő-* (Kf. 1391), *Köszén-* (Ms.), *Kripta-* (Va. *1892), *Kukuj-* (Bb.), *Malom-* (Ms. 1715), *Mánójila-* (Bb.), *Mártonkertek-* (Kd.), *Nagydinyedő-* (Bh. *1754), *Nagymalató-* (Mv. *1860), *Natyszöllő-* (Mb.), *Nádaskútvölgye-* (Gy. *1785), *Nyárszöberek-* (Mv. *1785), *Orbán-* (Va. *1892), *Pap-* (Nk. 1444), *Papréttje-* (Bh. *1737), *Pat-* (Zs.), *Pop Juon-* (Bb.), *Pupuj-* (Bb.), *Részek-* (Zs. *1864), *Rigó-* (Np. *1813), *Ropó-* (Va. *1864), *Sátor-* (Ks. *1589; Nk. *1357), *Szakadás-* (Nk. *1808), *Szászok-* (Kp.), *Székelytelek-* (Bh. *1648), *Sző-* (Mk. 1737), *Szőlőmár-* (Ny. 1737), *Tármok-* (Ms.), *Templom-* (Ms. 1864), *Tók-* (T. *1807), *Vaskapu-* (Bh. *1737), *Újszölő-* (Kd. 1738), *Ültetis-* (Kd.), *Zangya-* (E.). — *hegyek*: *Kispál-* (Kd. 1738: -hegye, 1941: -hegyek).

Köznévből helynévvé válva is előfordul: *Hegy* ~ *Hëgy* (Bh. *1737; I. 1892; J. 1699; Kd. 1738; Mv. 1864; Ny.). — Több helynévben előtagként szerepel: *Hegy* ~ *Hëgy* -*alatt* (Kk. *1809; Mk. *1806; V. *1731; Zs. 1754), -*farok* (Mv. 1831), -*fok* (Va. *1864), -*kösz* (T.; Zs.), -*megett* (A. 1864; B. 1588; Sz. *1765; Va. 1892), -*ódal* (Mk. 1805), -*orra* (Mv. *1785), -*tető* (B.; Mk. *1805; Zs.), -*vige* (Mk. *1737; T. *1807; T.).

A *hegy* köznév eredete ismeretlen. Finnugor származtatásai hangtani és jelentéstani szempontból nem kielégítőek (B á r c z i, SzófSz.).

hegyes: ,hegy'.

hegyes: *Kis-* (Kk.), *Felső-* (Sz. *1765), *Tompa-* (Bh. 1792). — *hegyesse*: *Bogdán-* (Kl. *1576), *Kikút-* (V.), *Örke-* (Np. *1795), *Szénégető-* (Kl. *1576), *Szilvás-* (Mr.). — Önma-
ában is előfordul: *Hegy*es (Kf. 1864; Mn. 1696); (Sz. *1628),¹
— s helynévi összetételekben is: *Hegy*es-*alatt* (Bg.; Mn. *1752),

¹ Vö. Sz.: 1628: ket hegyes. 1765: Felső Hegyeshen (e.); Also, Felső és Középső Hegyesselbe (e.).

-árka (Mn. *1752), -csere (M. 1835), -domb (Gy. 1785), -erdő (Mn. *1756), -ódal (Bg. 1741), -pataka (Mn. *1766), -tető (Bg.; M.; Mn. *1752).

A *hegy* köznevünk származéka, a Kszg.-en ma már nem használatos *hegyes* tfnév, régi nyelvünkben árnyalati különbség nélkül egyértelmű volt alapszavával, a *hegy* szóval.

homlok: ,a hegy meredek, hirtelenül leszakadó elülső része‘.

A helynevekben különösen a Székelyföldön gyakori *homlok* köznév (H e f t y, i. m. 22), mely a finnugor eredetű *homlik* ,hajlik‘ igénk származéka (B á r c z i, SzófSz.), Kszg.-en csak a következő történeti adatban szerepel: Nádas kut Völgybe a’ *homlokba* (k.) (Gy. *1822). — Ez egyetlen adat alapján nem dönthető el, hogy a *homlok* tfnév egykor valóban élt-e a kszg.-i nép térszínformai szókincsében vagy csak a helynevek összeírójának a nyelvéből került a forrásba. Az utóbbi feltevés valószínűbbnek látszik.

honsok: ,rög, hant, göröngy, kis földdomborulat‘.

Honsokos (Gy. *1785: Hontsokos. 1822: Hancsokos). — *Honsokos-tó* (E. 1752: Honcsokos Tó. 1941: Hancsokostó; Gy. *1742, 1785: Hontsokos Tó. 1793: Hantsukás Tó).

A *honsok* meg az azonos jelentésű alábbi *hoporcs* köznévnek csak -s képzős alakjai szerepelnek köznévből helynévvé válva vagy helynevek előtagjában; ezt a jelenséget a két köznév jelentése magyarázza meg.

A *honsok* ~ *hansok*¹ köznév az ugor eredetű *hant* szavunk kicsinyítő képzős származéka (S z i n n y e i, Nyr. XXIV, 53—56, 318—320; M u n k á c s y, Nyr. XXIV, 258—59 és NyK. XXV, 270; S i m o n y i, Nyr. XXXIX, 437).

hoporcs: ,ua‘.

Hoportyúk (M. 1941: Hoportyúk ~ Habardik ~ Zabagyuk). — *Háporcsos* (J. 1763: Haportyos oldala. 1941: Háporcsos).

A *hoporcs* ~ *huporcs*² köznév a finnugor eredetű *hupa* szavunk -r névszóképzővel és -cs kicsinyítő képzővel ellátott származéka (B u d e n z, MUSz. 114, W i c h m a n n, MNy. IV, 458).

koltó: ,szikla, sziklás talajemelkedés‘.

koltó: *Nádiki-* (Gy.). — *koltójik:* *Batiz-* (Gy.).

Más vidékről eddig nem ismerjük a *koltó* köznevet. Származása ismeretlen.

kópa: ,hegytető?, hegygerinc?‘.

Bh. történeti és jelenkori helynévanyagában fordul elő: *Kópa* (1644), *Pusztakópa* (1731), *Kópa alatt* (*1731), *Kópatető* (*1754).

¹ A többi alakváltozatot l. a Tsz.-ban.

² Más alakváltozatait l. B u d e n z, MUSz. 114, Tsz., MNy. XXXVIII, 307.

A *kópa* köznév eredete ismeretlen. Eddigi adataink alapján sem pontos jelentése, sem köznévként, illetőleg tfnévként való használata nem állapítható meg bizonyosan. H e f t y (i. m. 25) jelentés nélkül, kérdőjellel közli a *kóp* tfnevet, de csak a küküllőmenti *Kóp* (a legmagasabb erdőrészt Nyr. XXV, 333) és a kszg.-i *Kópa* (J a n k ó, i. m. 11) helynevet közli.

kotyor : talajmélyedés, gödör'.

kotyor : Kis- (Jg. *1892), Nagy- (Jg. *1892). — *kotyra Mihályné*- (V. *1770). — *kotyrik* : Török- (Ks.). — Önmagában is áll : *Kotyor* (Jg. ; Kf. : Kutyor ; Nk. 1866 ; V. 1770), s helynevek előtagjában is szerepel : *Kotyor-i földek* (Jg.), *-megett* (V. *1770), *-mellett* (V.), *-ódal* (V. 1770).

A *kotyor* köznév Szabó T. Attila szíves szóbeli magyarázata szerint valószínűleg a hangutánzó *koty-* alapszó -r névszói névszóképzős származéka.¹

kő : 1. 'feltünőbb sziklaalakulat' ; 2. 'köves, sziklás talajemelkedés'.

kő ~ kű : *Disznó* (T. 1725), *Farkas*- (Mg.), *Fejtr*- (Gy. *1822 ; Mm. 1759), *Fén*- (T. *1765), *Gereben*- (D. *1726), *Gojóbics*- (V. 1770), *Isten*- (M. XVIII. sz. vége : -kriti. 1813 : -kiriti. 1864 : -kórétje. 1941 : -kiritty), *Juh*- (Sz. *1781), *Kincses*- (M. XVIII. sz. vége), *Kis*- (Gy. *1822 ; Kl. 1752), *Koszorús*- (Gy. 1785), *Kovács*- (Sz. *1781), *Lapos*- (B.), *Lider*- (Mn. 1696), *Mesterági*- (Va.), *Mocsoja*- (Kd. *1738), *Nagy*- (Mv. *1891), *Réder*- (M. *1915), *Sólyom*- (Mm. *1642), *Veres*- (Mn. *1671 ; M. 1864 ; T. *1725), *Vercse*- (T. 1765), *Vitéz Bánffy*- (Bh. *1864). — *kőve* : *Giga*- (Mk.), *Jakó*- (Mk.), *Tilalmas*- (Kf. *1864). — Önmagában is előfordul : *Kű* (Kd. 1738 ; Va.). — Nagyon gyakran szerepel helynévi összetételek előtagjaként : *Kű-ajja* (Mb. 1932), *-alatt* (Gy. *1785 ; Kl. *1792 ; Np. *1892 ; T.), *-n alól* (Mn. *1792), *-csorgó* (V. 1864), *-far* (V. *1740), *-felett* (Mb. ; Mm. *1757 ; Mn. *1792), *-ház* (T.), *-hegy* (Kk. *1768 ; Z. *1780), *-kémény* (Kk. *1728), *-kúttis* (Kp. 1813), *-lik* (D. 1712 ; Gy. 1785 ; I. ; J. 1763 ; Jg.), *-kosár* (I.), *-kút* (Kf. 1941 : Kikut ; Mb. 1941 : Kükút ; Nk. 1941 : Kükút ; V. 1941 : Kikút), *-leány* (Np. *1864), *-mál* (B. *1433), *-megett* (Np. *1892), *-ódal* (Kk. ; Mr. ; Np.), *-pad* (F. *1756), *-patak* (Kk.), *-szege* (Mm. *1744), *-szegő* (B.), *-szik* (Va. 1892), *-tava* (Mk. 1737), *-végénél* (Gy. 1785). — Többes számú alakjával is alakult helynév : *Kövek alatt ~ A köveknél* (Bb.).

¹ Vö. még : HétfTfn. 12. — A *kotyor* köznév földrajzi elterjedésére ott felsorolt adatokhoz Szabó T. Attila szíves szóbeli közlése nyomán az ő történeti helynévgyűjtéséből pótlólag még a következő adatokat közölhetem : *Pesty Frigyes* 1864. évi kéziratosa helynévgyűjteményében *Kotyor* nevű helyek a következő községek helynévanyagában fordulnak elő : *Sóvárád* (Marosszék, i. h. XXVIII, 23a), *Kisgalambfalva* (Udvarhely m. LVII, 206a), *Zetelaka* (Uo. 377a), *Sokoróka* (Győr m. XVIII, 316), *Felpéc* (Uo. 290a, ez utóbbi községből *Kutyor* alakot közölnek).

A történeti adatok nagy száma miatt a helyneveket nem csoportosíthattam a köznévkét jelentése szerint. — A *kő* köznévkét a finnugor eredetű szavaink közé tartozik (Bárczi, SzófSz.).

lapáj: ,sík földterület‘.

lapáj: Kis- (D.), Nagy- (D.). — Helynévként magában is kimutatható: *Lapáj* (Ks.).*

A finnugor eredetű *lap-* szótól származéka (Bárczi, SzófSz.). A D.-i Kis- és *Nagylapáj* hegygerinc tetején elterülő lapályos terület neve.

lejtő: ,emelkedő földterület‘.

Csak egy történeti adatból tudom kimutatni: *Erőslejtő* (Mv. *1831).

A *lejtő* tfnévkét a *lejt* ige származéka; ennek ismeretlen az eredete, mert német származtatása nem fogadható el, finnugor egyeztetése pedig nem meggyőző (Bárczi, SzófSz.).

lok: ,a völgy lapályos része‘.

Leggyakrabban önmagában áll: *Lok* (E. *1699: Lak. 1754: Lok; Jg. *1864: Lok; Mm. *1642, 1757; Nk. 1866, 1941; Np. 1813, 1857, 1864, 1867: Lak. 1892: Lok; V. 1770, 1941: Lok). — Szerencsére helynevek előtagjában is: *Lok-* *-hígyga* (V. 1813), *-kútja* (Mm. *1744), *-megett* (V. *1773), *-széle* (V. *1770), *-útja* (Mm. *1642). — Helynévként csak egy adatban fordul elő, *lak* alakváltozatban: *Kapuslaka* (Mv. 1831).

E d e l s p a c h e r (NyK. XII, 105) és *S z i n n y e i* (Nyr. XXIII, 350) a rumén *loc* (< latin *locus*) ,hely‘ szóból magyarozza, de e származtatás nemcsak a *lok* tfnévkét jelentése miatt, hanem azért sem fogadható el, mert a *lok* köznévkét nemcsak Erdélyben, hanem az egész magyar nyelvterületen alakultak helynevek. Elfogadhatatlanul *M u n k á c s y* (Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelvekben. I, 447) egyeztetése is. *H e f t y* (i. m. 32) valamilyen szláv szó átvételének tartja. — Az elősorolt származtatások mint tévesek; a *lok* köznévkét ugyanis finnugor eredetű szó *S z i n n y e i*, *NyH.*, *K a r a*, *Nyr.* XLI, 287).

lonka: ,a völgy lapályos része vagy vízfolyás melletti lapályos hely‘.

lonka: Nagy- (Mv. *1771: -lunka), *Rákospataki-* (Mm. 1938: -lonka), *Szamos-* (Mv. *1831: -lunka). — Előfordul önmagában: *Lonka* (Gy.; Ks. 1864; Mv. *1831: Lunka), s helynevek előtagjában: *Lonka-* *-ódal* (Gy. 1822 és 1815: Lunka-. 1941: Lonk-), *-patak* (Gy. *1785, 1822: Lunka-. 1785, 1794: Lonka-; Ks. 1941: Lonka-), *-völgye* (Gy. *1822: Lunka völgye).

A nyelvjárásokban *lanka*, *lonka*, *lunka* alakban többféle jelentésben élő *lonka* tfnévkét valamilyen szláv nyelvből került a magyarba (Bárczi, SzófSz.). Nyelvünkben eredetileg ,rét, nedves rét‘ jelentése volt, s részben ebből, részben a különböző szláv nyelvek hatása alatt fejlődött a többi, igen eltérő

jelentése (vö. H e f t y, i. m. 28). Az ország nagyobb részében is az irodalmi nyelvben a *lanka* alak él, a Székelyföldön a *lonka*, Erdély egyéb részein, a Szilágyságban és a moldvai csángók nyelvében a *lonka* és a *lunka*. Minthogy a szlávból rumén nyelvbe is átkerült e szó, melyet a rumének *luncă* (lunkă) alakban használnak, a *lanka* tfnév erdélyi és moldvai *lunka* alakját H e f t y (i. m. 28) joggal tartja a rumén szó hangalakja hatásának.

Mint a fentebb elősorolt adatokból kitűnik, a *lanka* tfnév Kszg.-en is *lonka* és *lunka* alakban él.

lyuk: ,kis, mély földmélyedés‘.

lik: *Agyag-* (Sz. -juk), *Borz-* (Bh. 1737: Bol-, 1786, 1792: Bob-, 1864: Bor-, 1892: Bol- (-lig), 1941: Ból-lik; D. 1941: Borzjuk; Dr. 1941: Borzjuk; Dt. 1941: Borzika; Gy. 1785: Borzik, Borzjuk, 1822: Borzlik, 1822: Borz-Juk ~ llyuk, 1864, 1941: Borzik; Ks. 1941: Borzik; Ms. 1864, 1941: Borzik; S. *1792: Borz júk; Szt. *1892: Bozlik; T. 1725, 1768, 1772, 1806, 1942: Borzik; Zs. 1936: Borzik), *Csengő-* (Kk. *1672: -Lyuk), *Csicse-* (Jg. 1941: -juk), *Csösz-* (F. 1756: Cserszlik, Csörszlik; Mv. 1785: Cseszlik, 1831: Csöszlék ~ Csoszlék, 1864: Csöszlik, 1938: Csöszlék; Zs. 1815: Csiszlik júka, 1864: Csöszlik, 1936: Csöszlik ~ Csöszlék), *Csu-* (Np. *1754), *Duda-* (V. *1915), *Fazék-* (Mr. 1941: -juk), *Kiskő-* (Gy. *1822: -lyuk), *Kuruc-* (I. *1864: -juk), *Kú* ~ *Kő-* (D. 1712: -ljuk, 1941: -lik; Gy. 1785: -lyuk, 1941: -juk; I. 1941: -juk; J. 1763, 1941: -lik; Jg. 1941: -lik), *Nagykő-* (Gy. 1822: -juk), *Macska-* (Mk. *1805), *Magyaros-* (Kk. 1728), *Ördög-* (Sz. 1781: -Lyuk, 1809, 1941: -juk), *Porony-* (Kl. 1941: Poronygyuk), *Ravasz-* (Bh. *1465/1539; Kf. 1850; Kd. 1734: -lik, 1738: -lyuk, 1941: -lék; Mm. *1717; Mr. 1941: -juk), *Róka-* (B. 1941: -juk; E. 1868, 1941: -juk; Jg. 1941: -juk; Kp. 1941: -juk; Ks. 1941: -juk; Mb. 1941: -juk; Ny. 1731, 1737, 1754: -lyuk, 1737, 1792: -juk, 1864, 1892: -lik). — *j u k a*: *Bódizs-* (Ny.), *Csiszlik-* (Zs. *1815), *Mak-* (Kp. *1864). — Helynevek előtagjában is előfordul: *Lik-*: -*hát* (Np. *1864), -*kút* (Kk. 1728), -*nál* (Ks. 1941: Juknál; S. *1864: Juknál), -*szája* (V. 1941: Jukszája). Ismeretes helynévként szereplő többesszámú alakja is: *Jukak* (Bh. *1864), *Jukaknál* (Mv. 1785: Likaknál, 1938: Jukaknál).

A *lyuk* köznevünk finnugor eredetű (B á r c z i, SzófSz.).

mart: ,vízfolyás partja vagy árok oldala‘.

mart: *Nagy-* (Z. *1737), *Veres-* (Kk. *1715; Kl. *1714; Ks. *1791; Mv. 1719; Mr. 1766; Np. *1826; Z. *1731). — Előfordult önmagában is: *Mart* (F. *1813; S. 1864).

A köznévként már csak az erdélyi magyar népnyelvben használatos *mart* tájszó valószínűleg a finnugor eredetű szavaink közé tartozik (B u d e n z, MUSz. 603).

mál: ,délnek fekvő hegyoldal‘.

mál: *Alsó Szöllő-* (M. *1781: -máj), *Arany-* (M. 1754; -máj. 1768, 1771: -mál ~ máj. 1813: -máj. 1941: Ara-máj), *Borsos-* (F. 1941: -máj; Kl. 1739: -máj. 1746: -mál. 1752, 1768, 1775, 1792, 1941: -máj; Va. 1795, 1803, 1826: -máj. 1864: -mál. 1892, 1941: -máj), *Csonka-* (Z. *1798: -mál), *Ersőkopár-* (Mr. 1941: -mál), *Gyész-* (D. (?) *1891: -mál), *Hátulskopár-* (Mr. 1941: -mál), *Kása-* (Mb. 1756, 1941: -mál), *Kánya-* (M. 1768: -mál. 1771: -máj. 1864, 1868, 1941: -mál), *Kigyós-* (Sz. *1628: -mál. XVII. sz. második fele: -máj. 1754: -mál. 1781: -máj. 1809: -mál ~ máj), *Kopár-* (Mr. *1915: -mál), *Kovács-* (Mr. 1766, 1768, 1941: -mál), *Kő-* (B. *1433: -mál), *Kutya-* (T. 1754, 1772, 1941: -máj), *Meggyes-* (D. 1721: -mály. 1737: -máj. 1754: -máj ~ máj. 1792: -máj. XVIII. sz. második fele: -mál ~ máj. 1813: -mál. 1941: -máj; Mv. 1817, 1831: -máj. 1864: -mál. 1938: -máj), *Méz-* (Ny. 1681, 1892: Mész-mál. 1941: Méz-már), *Nagy-* (Mb. 1756, 1941: -mál), *Szöllő-* (M. 1771, 1781: -máj. 1864: -mál. 1941: máj; Mv. 1813, 1831: -máj. 1864: -mál. 1938: -máj; Ny. 1737: -mál ~ máj ~ már. 1864, 1892: -mál. 1941: -már; Zs. 1864: -mál ~ máj. 1936: -máj), *Tala-* (Ny. 1941: Talamárájja), *Új-* (Mb. 1756, 1941: -mál), *Uno-* (F. 1754: -máj. 1756: -mál. 1941: -máj; I. *1781: -máj; Zs. 1813: Unom-mál. 1936: Ulo-máj). — Ismeretes magában is: *Mál* (Mb. 1754, 1941: Mál), s helynévi összetétel előtagjában: *Mál-hegye* (Mb. 1813: Málhegy. 1941: Málhegye).

A személyesítő *mál* tfnév a finnugor eredetű *mell* szavunk magoshangrendű alakváltozata (Bárczi, SzófSz.). Mint az elősorolt adatokból kitűnik, Kszg.-en *mál* ~ *máj* ~ *már* alakban él.¹

meg: ,hegy vagy más helyrajzi tényező mögött fekvő földterület‘.

meg: *Kőr-* (Kd.), *Kútkert-* (Jg. *1864), *Szabókőr-* (Kd.). — **mege**: *Álsókútkert-* (Jg.), *Bács-* (Kk. 1735), *Bora-* (Mb. *1892), *Csicsó-* (Mr. 1754: -megett. 1941: -mege), *Dombok-* (Bb.: mege ~ megett), *Étyház-* (M. 1781: megett. 1864, 1941: mege), *Faluhej-* (Kd.), *Felsőkútkert-* (Jg.), *Físzkúddom-* (Ny.), *Góde-* (F.), *Halárút-* (Mr.), *Hegy-* (B. *1588, 1864: mege. 1941: megett), *Jópál-* (J. 1763, 1793: megett. 1941: mege), *Kert-* (Jg. *1892; Mr. 1581/1762, 1766, 1768, 1864: megett. 1941: -mege; Ny. 1737, 1840: -megett. 1941: -mege), *Kiskerülő-*

¹ Pais Dezső a *mál* tfnév alakváltozatait ismertette (Mny. XXII. 167—173), csak a *mál* ~ *mály* ~ *máj* ~ *mány* ~ *mán* ~ *má* változatokat közli. Ezekhez most hozzásorozhatjuk a *már* alakot is, amely — úgy látszik — Kszg.-en kívüli területeken is előfordul. Pl. a gömörmezei Rozsnyó egykor *Szölmál* hangalakú helynévnek utótagját 1856-tól kezdve ugyancsak *-már* alakban említik, s ma is csak így használják; vö. Sulán Béla, Új Magyar Museum II (1943), 114.

(Ny.), *Nagyódal*- (Bh. 1786, 1792, 1864 : -megett. 1941 : -mege), *Nyáras*- (I. 1781 : -megett. 1941 : -mege), *Nyír*- (J.), *Várhegy*- (Bh.), *Vörézdomb*- (Z. 1737 : -megett. 1941 : -mege).

A *meg* (~*mæg* ~ *mög*) főnevünk finnugor eredetű szó (B á r c z i, SzófSz.).

A *meg* tfnév és a *megett* névutónak a történeti adatokban szereplő váltakozása okára l. az *alatt* címszónál elmondottakat. **melegoldal** : ,hegynek, dombnak (déli), völgynek (északi) napnak kitett lejtője.

Kszg. jelenkori helynévanyagában csak önmagában fordul elő : *Melegódal* (Bh. 1864 ; F. 1756 ; Kd. 1792 ; Kk.). A f-i *Melegodal* azonban 1756-ban *Nyárosmelegodala* néven említik ; e helynek ma gyakran használt másik neve : *Nyárosverőfény*. A *melegodal* és a *verőfény* (l. ott) tfnévnek azonos a jelentése.

mellék : ,patak menti sík földterület.

A finnugor eredetű *mell* köznevünk e származéka Kszg.-en csak egy történeti adatban fordul elő : *Melj arok melljeke* (Mr. *1671).

meredek : ,hirtelen lejtő oldal.

Csak egy község jelenkori helynévkincséből ismerjük : *Meredek* (Ks.). — Az ismeretlen, de talán finnugor eredetű *mered* igető származéka (B á r c z i, SzófSz.).

mező : ,hegyi rét, tisztás.

m e z ő : *Álsó*- (M. 1864), *Bak*- (Mv. 1785), *Barna*- (Mv. *1831), *Bám*- (Mr. 1766), *Bérső*- (Mv. 1754), *Bogár*- (Mk.), *Botka*- (Mv. *1542/1755), *Csengő*- (Kk. 1608), *Csonka*- (Mv. *1525), *Dán*- (Kk. *1608 ; Mr. *1763), *Derite*- (Mm. 1822), *Dobra*- (Mv. *1831), *Dócistók*- (Mk.), *É*- (Ks. 1793), *Édes*- (Mm. *1754), *Farkas*- (Ks. *1589 ; Nk. *1676), *Felső*- (M. 1864 ; Mv. *1831), *Had*- (Z. *XVIII. sz. eleje), *Hideg*- (E. *1773), *Hó*- (Mv. *1864), *Kettős*- (Ms. 1864), *Kis*- (B. 1734, 1864 : Kise. 1941 : Kis ~ Kiso ~ Kisa-), *Köles*- (Ks. 1813), *Költő*- (Mv. *1525 ; Mm. *1642), *Köves*- (Mv. *1542/1755), *Köz*- (Sz. 1499 ; V. 1731), *Ló*- (Mv. *1771), *Marótlaki*- (Mk. *1737), *Mána*- (Ks. 1793), *Nagy*- (Gy. 1785 ; Kd. 1734), *Nevelen*- (Mv. *1864), *Olá*- (E. *1699 ; Ks. 1838 ; Szt. *1892), *Pap*- (B.), *Pochka*- (Mv. *1525), *Rókás*- (Mb.), *Róna*- (Mv. *1864), *Sujok*- (Ks.), *Szár*- (M. 1781), *Szëm*- (Va. 1795 : Szent-. 1941 : Szëm-), *Széna* ~ *Szina*- (J. 1763 ; Mb. 1756 ; T. 1725), *Vásár*- (Mv. 1542/1725), *Vár*- (Va. *1774). — *m e z e j e* : *Bongár*- (Sz. *1781), *Csere*- (Mm. *1658), *Csomó*- (Mr. 1756), *Dombó*- (Nk. *1501 után), *Kis Balázsné*- (Mv. *1754), *Palásták*- (Bh.), *Veresek*- (Mv. *1754). — Magában is szerepel : *Mező* (F. 1756 ; Kf. 1836 ; Nk. 1868 ; Zs.), s helynevek előtagjában : *Mező*- *bérce* (M. 1771), *-dombja* (M.), *-oldal* (Mv. *1754).

A *mező* szavunk a *mez*- igető származéka (vö. vogul *mäs-öltözük*, magy. *meztelen* ,öltözet nélküli'), s eredeti jelentése : ,fűbe, virágba stb. öltöző föld (szemben a sziklás, kopár, ter-

méketlen, mindig egyforma külsejű földterületekkel) (HétTfn. 14).

nyak: „két hegyet vagy hegyet és farkát összekötő keskeny hát”.

nyak: Bődög- (Gy. *1785), Cege- (I. *1781), Csokos- (E. *1699), Gyurkó- (Mk.), Kis- (Mk.), Kistelek- (B. 1864), Körös- (Mk. *1737), Mát' István- (Z.), Vár- (Mm. 1642; Mv. 1525). — *nyaka*: Kecse- (M.), Kerekerdő- (Bg. *1767), Meggyesmál- (D. *1792). — Önmagában állóan is előfordul: Nyak (Bh. *1864; Mk.; Nk.; Np. *1864).

A helynevekben emberiesítő helynévként szereplő *nyak* köznevünk eredete tisztázatlan. Csuvasos jellegű török nyelvből való származtatása aligha fogadható el, s finnugor egyeztetése még kevésbé valószínű (Bárczi, SzófSz.).

nyereg: „két hegy között bemélyedő széles hát”.

Csak -s képzős alakban fordul elő: Nyerges (Bg. *1813; Dr. *1751; Kp. 1754; T.). — Helynevek előtagjában is így szerepel: Nyerges-berek (T. *1725), -bérce (Bg. 1751; T. *1768), -oldal (T. 1725), -pataka (Ks. *1840).

A *nyereg* köznév az ugor eredetű szavaink rétegéből való (Bárczi, SzófSz.).

oldal: „hegy vagy völgy lejtős része”.

ó dal: Agyagos- (Bg. *1741), Akasztófa- (Jg.; Kp. 1813; Mr.), Alsóközép- (Bh. *1713), Alsómarton- (Mb. *1932), Alsónagy- (Kd. *1738), Álsószől- (Ny.), Aranymál- (M. *1768), Balhás- (Kp. *1813), Bancs- (Gy.), Bánya- (Mk.), Bács- (Mk. 1864), Belényes- (Bh. 1737), Berek- (Gy. 1785; Kl.; Ny. 1737), Bikali- (J.), Bikás- (Mb.), Bikker- (F.), Bodos- (Ks.), Bójtos- (Bh. 1892), Bokros- (E. *1699), Bóra- (Mb. *1932), Boroskút- (Kk.), Borzik- (Zs.), Both Antal- (E. *1699), Budvojos- (Zs. 1864), Büdöskút- (Bh. 1716), Bükk- (Mb.), Ceka ~ Ceke- (I. 1864), Cinterem- (Np. 1813), Csere- (Bh. 1699; T. *1792), Cserenyil- (Zs.), Cseresnye- (Nk. 1891), Csete- (Jg.), Csicse- (Jg.), Csigahegy- (Z. *1737), Csigás- (V.), Csiki- (T.), Csipkés- (Mr. *1756; S.), Csinke- (J. 1793), Csorg- (Bg.; Kl.), Damosi- (Bh. *1737), Darócpatak- (I. 1781), Déd- (J.), Dillő- (Bh. *1892; V. *1770), Diváj- (Mk.), Donk- (Zs.), Egres- (Mv. 1864), Egrespatak- (J.), Eperjes- (S. *1737), Erős- (Jg.), Égerfa- (Ms.), Észek- (Nk.; Z. *1780), Északi- (Mm. *1822), Észkos- (M. *1760), Fagyos- (Mv. 1754), Farnosi- (Zs.), Faroló- (Z.), Felsőközép- (Bh. *1737), Felsőmarton- (Mb. *1932), Felsőnyáras- (Nk.), Földvár- (Ny. 1731), Fűzkút- (Szt. *1892), Gaja- (J. 1763), Garda- (Kk. 1728), Galambudu- (V.), Gábor- (Kp.), Gáddomb- (I.), Gáldomb- (Zs. 1815), Gálhid- (B. 1734), Gát- (I. *1728), Gátimalom- (Kp.), Glimej- (Mm. *1757), Gődör- (F.), Gurc- (Va. *1795), Gyepi- (J.), Gyepü- (Mm. *1818), Hados- (Bh. 1892), Halom- (Kk. *1715), Hang- (Mb.), Határ- (Nk.), Határpatak- (Nk.), Hatház- (Zs.), Háportyos- (J. *1763), Hidegkút- (Kk.).

*1715 ; Z. *1780), *Hégy-* (Mk. 1805), *Hegyes-* (Bg. 1741), *Horgos-* (Z. *1737), *Hopp-* (Gy. 1785), *Hordóskút-* (V. *1731), *Hosszu-* (I. 1855), *Hosszuberek-* (J.), *Hunyadi-* (Z.), *Inaktelki-* (M. 1781), *Kabós-* (Zs.), *Kapufa-* (Bg.), *Kapcs-* (Mm.), *Kápolna-* (Kk. *1811), *Kereklüget-* (Mr. 1766), *Keresztes-* (T. 1725), *Keresztmony-* (Kl. *1714), *Ketesd felett való-* (Bh. *1673), *Kis-* (Mv. 1754 ; S. 1737), *Kisebbik Nagy-* (Kk. *1651), *Kiserdő-* (I. ; Kk.), *Kishegy-* (Bg. 1741 ; Zs.), *Kisközép-* (Bh. *1713), *Kispusztakopasz-* (Bh. *1705), *Kósa-* (Nk.), *Kosárbükk-* (Zs.), *Kotyor-* (V. 1770), *Körös-* (Mk. 1737), *Köröspatak-* (Mb.), *Körtvélyes-* (E. *1699), *Köves-* (F. *1756), *Közbirc-* (Kf.), *Közép-* (Bh. 1569 ; Kd. ; Kk. *1651), *Kuruc-* (Mr. ; Va. *1892), *Kút-* (Bh. *1742), *Kü-* (Kk. ; Mr. ; Np. *1795), *Küküti-* (Kp.), *Lámpás-* (Kp. *1892), *Lonk-* (Gy. 1822), *Lőrincája-* (Jg.), *Magos-* (V. *1770), *Magoshegy-* (V. 1731), *Magyarós-* (Jg. *1760), *Major-* (T. 1725), *Makaimalom-* (T. *1772), *Malom-* (Gy. *1785 ; Kl. ; Kp. 1754 ; Mr. *1754 ; Np. *1864 ; S. 1836 ; Szt. *1892 ; T. 1765), *Malomhegy-* (Ms.), *Marton-* (Mb. ; Zs.), *Mátésáj-* (Nk.), *Mély-* (Kd. *1792), *Mész-* (Ms. *1864), *Mézkemence-* (Jg.), *Mézmár-* (Ny.), *Meddő-* (V. *1754), *Mihálycsere-* (E. *1699), *Monostori-* (B.), *Nagy-* (B. ; Bh. 1644 ; E. *1699 ; J. XVIII. sz. második fele ; Kd. 1754 ; Ks. ; Mv. *1813 ; Nk.), *Natyhegy-* (Bg. 1741), *Natykert-* (M.), *Natykerülő-* (Ny.), *Negyethegy-* (Ny.), *Nónujkert-* (F.), *Nyálas-* (Mk.), *Nyáros-* (F. 1756 ; I. *1892 ; Mm. *1759), *Nyírés-* (Jg.), *Nyugoti-* (Kp. *1892), *Olápatlak-* (Mk.), *Órhegy-* (Ny.), *Pad-* (D. ; T. *1725 ; Zs. 1864), *Pávi-* (Kp.), *Pusztakopasz-* (Mb. *1932 ; Zs.), *Pusztaszől-* (J. 1763 ; M. 1781 ; Mr. *1766), *Riszeg-* (Kf. 1864 ; Zs.), *Rit-* (Bg. *1733 ; Zs.), *Rossz-* (Gy. ; T. 1807), *Sajtó-* (F.), *Sárospatak-* (Ny. 1737), *Sás-* (Kd.), *Sikár-* (Mn. 1786), *Sólyom ~ Sulyom-* (Mv. *1785, *1803), *Sós-* (B. 1734 ; T.), *Szakálkút-* (Kf.), *Szántóföd-* (Z.), *Szárazpatak-* (Kd. *1738), *Székelyletek-* (Bh. *1572), *Széláj-* (V.), *Szénamező-* (Mb. *1932), *Szil-* (Ks.), *Szilágy-* (Bh. 1737), *Szöl ~ Szől ~ Szőlő ~ Szöll ~ Szöllő-* (D. 1721 ; F. *1756 ; Gy. 1785 ; J. *1880 ; Jg. ; Kf. 1864 ; Kk. 1715 ; Mb. ; Mk. 1737 ; Ny. 1737 ; S. 1732 ; Z. 1864), *Szöllőhegy-* (Ms.), *Szöllőmáj-* (Zs. ; Ny. 1737), *Szurdok-* (Mk. 1813), *Talamár-* (Ny.), *Tanya-* (Mv. *1864), *Tavas-* (Gy. *1822), *Telek-* (Bh. 1716 ; Jg.), *Temető-* (Bh. *1737 ; V. *1731), *Tengelye-* (Kd. *1738), *Tiszás-* (Kk. 1864), *Torok-* (Zs.), *Tölgy-* (Kk. *1864), *Tövis-* (I. *1781), *Tüvis-* (F. 1756), *Vágott-* (Gy. *1785), *Vápa-* (Mk. 1806), *Várhegy-* (Mm. *1642 ; Zs. 1864), *Vásártelki-* (E.), *Venyikés-* (Nk.), *Veres-* (Gy.), *Veresdomb-* (Zs. *1864), *Verőfény-* (I. *1781 ; Z. *1805), *Villám-* (I. 1762), *Vizesvögy-* (Gy. *1785), *Vögy-* (Bg.), *Útvékony-* (Z. 1737). — *ó d a l a* : *Alsónyáras-* (Nk.), *Aszalós-* (F. *1756), *Bakavölgy-* (F. *1756), *Bart-* (Jg.), *Bérc-* (Kk. *1672 ; Z. *1737), *Bodomér-* (Gy. *1822), *Bórsosmáj-* (Kl. 1752), *Borsospatak-* (Gy. *1822), *Bórszásvögy-* (Ks.), *Bozolnok-* (Kl. *1775), *Bön-*

decs- (F. *1756), *Buzásáj-* (F. *1756), *Cenk-* (J. *1699), *Cilla-*
*(Mv. *1754)*, *Csere-* (D. *1737 ; Kp. *1754), *Csiplárka-* (Gy.
*1785), *Csókás-* (E. *1699), *Csorgó-* (Mm. *1803), *Csúnyabtk-*
(Mk.), *Damosberke-* (Ny. *1741), *Deritemező-* (Mm. *1785),
Eresztvény- (E. *1699), *Emán-* (Gy. *1785), *Erőspataka-* (Gy.
*1785), *Észtergáj-* (Mv. *1831), *Falkaliget-* (Mm. *1658), *Farkas-*
patak- (S. 1737), *Fejérkő-* (Mm. *1759), *Feljáró-* (Gy. *1822),
Felsk- (!) (Bh. *1708), *Filemingáj-* (Va.), *Füzkút-* (V. *1770),
Garda- (Kk. *1781), *Gazsóirtás-* (Nk.), *Gezsebükk-* (Mv. *1785),
Ginyadó- (Z. *1737), *Gödőfü-* (V. *1770), *Gyertyános-* (Mb.),
Gyilkosvölgy- (F. *1756), *Hagymásvölgy-* (Gy. *1754), *Halastó-*
*(Bh. *1737 ; Kk. *1715)*, *Hang-* (J. ; Mb. *1818 ; Mm. 1754),
Harcsáj- (Nk.), *Harcsájdombja-* (Nk. *1754), *Harcsásvölgy-*
(Ks.), *Havas-* (F. *1756), *Havastető-* (F. *1756), *Hidekkút-* (Kk.
*1781 ; S. *1737 ; Zs. 1815), *Honcsokostó-* (E. *1752), *Horvát-*
*(Va. *1722)*, *Hosszú-* (I. *1781), *Hosszirtás-* (Bh.), *Hosszúberek-*
*(Mm. *1642)*, *Hosszúbérc-* (Gy. *1822), *Hosszúbirc alsó- és felső-*
(Ks.), *Irtovány-* (Z. *1737), *Jópál-* (D.), *Kaboshavas-* (Bh. *1737),
Kápolna- (Kk. *1781), *Karaszna-* (Mv. *XIX. sz. eleje), *Kávás-*
kút- (Bh. *1725), *Kecskésvölgy-* (Gy. *1785), *Kenderföld-* (Gy.
*1785), *Kerekcsere-* (T. *1725), *Kerekerdő-* (Bg. *1741 ; E.
*1738), *Kereknyirespad-* (Nk.), *Keresztám-* (Kl. *1752), *Ketesd-*
*(Bh. *1644 előtt)*, *Kiscek-* (I.), *Kiccseré-* (D. 1737), *Kishegy-*
*(E. *1699 ; Mv. *1831)*, *Kiskő-* (Kl. *1752), *Kisrét-* (V. *1770),
Kistelek- (B. *1734), *Kistenger-* (R. *1646), *Kisverem-* (Kl.),
Kisvölgy- (Bg. *1741 ; Bh. *1786), *Komlóhegy-* (Bh. *1737),
Kosárhegy- (E. *1699), *Kovácsmál-* (Mr. *1766), *Kovácsvölgy-*
*(Bh. *1731)*, *Kökényes-* (Kl. *1752 ; Mk. 1880), *Könyéle-* (Mv.
*1831), *Köveshegy-* (Nk.), *Kútfőberke-* (Gy. *1785), *Kutyamál-*
*(T. *1754)*, *Lencsepád-* (Kp. *1754), *Libudomb-* (E. *1699),
Logató- (Ny. *1737), *Lunga-* (A.), *Lüget-* (S. *1737), *Maduta-*
*(Mv. *1785)*, *Magospálló-* (Bh. *1737), *Magura-* (Mv. *1754),
Magyarós- (Bh. *1792), *Magyartelek-* (Kk. *1720), *Malata-*
*(Mv. *1831)*, *Malom-* (Ms. *1719), *Malomvölgy-* (Bg. *1773),
Márkus- (Mm.), *Medvehegy-* (Ks.), *Mészkemence-* (Mb.), *Mész-*
pest- (Szt. *1868), *Mocsárdomb-* (E. *1699), *Mocsirlás-* (A.),
Mogyorósárka- (D.), *Móricvölgye-* (F. *1756), *Nagyirtovány-*
*(E. *1699)*, *Nagytelek-* (B. *1588), *Nagytorok-* (Mv. *1785),
Nád- (B. *1588), *Nádik-* (Gy. *1785), *Nyárashegy-* (Mm. *1642),
Nyáros- (Mm. *1763), *Nyárszóberek-* (Mv. *1785), *Nyérge-* (Ks.),
Nyír- (Kk. *1720), *Nyires-* (Kp. *1754), *Oláhtemplom-* (Ms.
*1719), *Ordományos-* (Mk.), *Órhegy-* (Kd. *1738 ; Ms. *1719),
Órhely- (Mn. *1717), *Pap-* (T. *1683), *Paprét-* (Bh. *1731),
Paptisztása- (Mn. *1786), *Pirosalma-* (Va. *1754), *Pincéskút-*
*(Bh. *1737)*, *Pogánykút-* (Sz. *1781), *Préd-* (Kd.), *Pusztáárok-*
*(F. *1756)*, *Pusztaszőlő-* (D. *1737 ; F. *1756), *Rókalyuk-* (Ny.
*1731), *Roskapataka-* (Ks. *1793), *Sarusajvölgye-* (F. *1756),
Sátor- (Ks.), *Simompatak-* (Ks.), *Sorbány-* (Jg. 1760), *Sujok-*

mező- (Ks.), Sütőtőgy- (Ks. 1791), Szamos- (Gy. *1813), Szapany- (Ks.), Szárhegy- (V. *1754), Székárka- (Kl. *1752), Szél- (Ks. *1791), Széleleje- (T. *1807), Szilos- (E. *1699), Színás- (Kl.), Szőlő- (Szt. *1672; V. *1731), Szőlőpataka- (Gy. *1822), Tekerospataka- (Ks. *1793), Telek- (Np. *1754), Tégladomb- (Bh. *1754), Tér- (Kd.; V. 1770; Z. 1737), Tércsere- (Nk.), Tibát- (Bh. *1731), Tibátkút- (Bh. *1754), Tók- (T. *1772), Tollasáj- (Va. 1754), Tordalma- (D.), Tunya- (Mv.), Várhegy- (Bh.), Veresdomb- (Z. *1737), Veresszilva- (Mm. *1759), Volkány- (Gy. 1822), Zörk- (Np. *1759). — *ó d a l o k*: Kuruc- (Kf.). — Előfordul magában is: Ódal (Gy. *1822; I.; J. *1765; Jg.; Kf. 1864; Kk. 1715; Mb. *XVIII. sz. második fele; Mv. 1803; T. *1772; V. *1731; Z.).

A helynevekben az egész ország területén egyik leggyakrabban szereplő *oldal* köznevünk eredete nincs még tisztázva. Ugor egyeztetése ellen komoly hangtani nehézségek szólnak; más, finnugor egyeztetései még kevésbé meggyőzőek (B á r c z i, SzófSz.).

omlás: ,meredeken beomlott martos hely'.

o m l á s: Ársó- (Mk.), Fársó- (Mk.), Kerek- (Gy. *1785), Kis- (Mk.), Nagy- (Mk.), Veres- (Mv.). — Gyakran csak önmagában áll: *Omlás* (Jg. 1864; Kf.; M. 1864; Mk. *1891; Mm. *1642; Mr. 1756; S. *1737). — Előfordul helynévi összetétel előtagjaként is: *Omlás- -alatt* (B.).

A valószínűleg finnugor eredetű *omlik* igénk (B á r c z i, SzófSz.) származéka, az *omlás* köznév, olyan helyeket jelöl, ahol a föld egy része leszakadt és lecsúszott.

orr: ,a hegy erősen kiugró része'.

o r r: Bodos- (Ks.), Galamb- (Bh. 1731), Kis- (Ks.), Nagy- (Ks.), Ördögorr- (Mr. 1766), Somos- (Mk. 1864), Sötét- (Mv. *1754), Szálas-Közép- (Sz. *XVII. sz. második fele). — *o r r a*. Hegy- (Mv. *1785), Pál- (Mm. *1813), Nagy Pál- (Kl. *1576).

Finnugor eredetű szó. Eredeti jelentése: ,csúcs, kiemelkedő rész'; ebből fejlődött nyelvünkben egyrészt az *orr* testrésznév, másrészt pedig az *orj*, állat gerince' köznév (B á r c z i, SzófSz.). Helyneveinkben az *orr* köznévnek régebben volt ,orom, hegycsúcs' jelentése is, a szónak ez a jelentése azonban korán kihalt, s az *orr*, mint emberiesítő tfnév, ,hegy vagy domb erősen kiugró része' jelölésére szolgál.

ormó: ,hegycsúcs'.

Bár ma is élő tfnév, mégis csak egy történeti és egy jelenkori adatból ismerjük: *Héjabérce*- (Kl. *1775), *Tércsere*- (Nk.) *ormója*.

Az ugyancsak ,hegycsúcs, hegytető' jelentésű *orom* tfnév származéka. Az *orom* köznév ugor eredetű ugyan, de alapszáva, mely azonos az *orr* és *orj* szóval, finnugor eredetű (B á r c z i, SzófSz.).

pad: ,lapostetejű, meredekoldalú földemelkedés'.

pad: Al- (Bh. *1669), *Alsó Borsos-* (I. *1781), *Āsó-* (Kl. 1768), *Āsó Lencse-* (Kp.), *Borsó-* (Mr. 1756), *Borsos-* (Dr. 1813; Gy. *1785; I. 1754; Kd. 1792; T.), *Első-* (M. *1781), *Falu felett lévő-* (Kl. *1813), *Felső-* (Bh. *1673; Kl. *1768), *Felső Borsos-* (I. *1781), *Felső Lencse-* (Kp.), *Hosszunyíres-* (Nk.), *Kereknyíres-* (Nk.), *Ketesd felett való-* (Bh. *1721), *Kis-* (F. 1756), *Kő-* (F. *1756), *Körte-* (Bg. 1733), *Köves-* (Ks. *1793; Kf.), *Közép-* (Kl. 1768), *Lencse-* (Kp. *1754), *Medve-* (Nk. 1813), *Nádas-* (Np. *1864), *Nyérce felé való-* (Kl. *1775), *Nyíres-* (Nk. 1813), *Olá-* (I. 1864), *Pokol-* (E. 1699), *Tövis-* (Np. *1813), *Vásárosberken felül való-* (Kl. *1775), *Ver-* (M. *XVIII. sz. vége). — *paggya*: *Buduló-* (Mn. 1671), *Medve-* (Nk. *1444), *Nagykút-* (Ny. *1731). — Sűrűn szerepel magában, köznévből helynévvé válva: *Pad* (Bg. *1773; Bh. 1636; F.; Kd. 1738; Kk. *1722; Kl. *1739; M. 1768; Mb. 1756; Mk. 1754; Mr. 1766; Np. *1754; Sz. XVII. sz. második fele; Szt. *1892; T. 1725; V. 1770; Zs. 1868). — Helynév-előtagként: *Pad-felett* (D. *1721), *-ódal* (D.).

A *pad* köznévünk valamelyik szláv nyelvből került a magyarba (B á r c z i, SzófSz.).

part: ,vízfolyás martja vagy árok oldala‘.

part: *Borzásvölgyi-* (Ks. *1840), *Mész-* (Szt. *1813), *Naty-* (Bb.), *Veres-* (Kk. *1720; Ks.; Nk.; Z.). — Előfordul egy névutós helynévben is: *Part- -alatt* (Ks.).

A *part* köznév eredete még nincs teljesen tisztázva. A régi nyelvünkben ,rév, kikötő‘ jelentése is volt, s így hangalak és jelentés tekintetében származhat a francia *port* ,rév‘, az olasz *porto* ,ua.‘ vagy a latin *portus* ,ua.‘ szóból (B á r c z i, SzófSz.). A népnyelvben ma 1. ,Víz partja‘; 2. ,emelkedő hegyoldal, hágó, kapaszkodó‘; 3. ,kisebbfajta hegy‘ jelentésben él (Hefty, i. m. 36); a szó e jelentései a valószínűleg finnugor eredetű *mart* szavunk hatására keletkezettek.

Hefty (i. m. 36) szerint „A *part* jelentésében azonos a *mart*tal s annak területén, egy eset kivételével, nem fordul elő, másutt mindenütt uralkodik.“ Minthogy szerinte a *mart* köznévként csak a Székelyföldön használatos (i. m. 33), az említett egy esetben szereplő, a Csík megyéből közölt *Verespart* helynevet is téves közlésnek tartja a *Veresmart* helyett. — A fentebb, valamint a *mart* címszó alatt elősorolt adatok azonban egyrészt azt tanúsítják, hogy a *mart* köznévként Kszg.-en is használatos, másrészt azt, hogy e nyelvjárásterületen a *mart* mellett a *part* tfnév is használatban van. Az egyező jelentésű két köznévvél alakult helyneveket összevetve pedig az tűnik ki, hogy három község (Kk., Ks. és Z.) egykori *Veresmart* helyneve *Verespart*-tá változott át. E jelenség — tekintve, hogy a *mart* köznévként napjainkban ugyan valóban csak Erdélyben használatos, de egykor az egész országban el volt terjedve (vö. OklSz.) — szintén valószínűvé teszi azt, hogy az újabbkori, idegenből kölcsön-

zött *part* köznévvé csak újabban szorította ki az Erdélyen kívüli területekről ősi *mar* szavunkat, de egyben elvesztve régi, rév' jelentését, fölvette a kiszorított *mar* jelentéseit.

pojána : 'hegyi rét, tisztás'.

Három községben önmagában állva fordul elő : *Pojána* (E. ; Mm. ; Ms. 1864), egy negyedik községben helynévi összetétel utótagjában : *Zöldipojána* (B.).

A magyar népryelvben Erdély egyes vidékein használatos *poján* ~ *pojána* tájszó a rumén *pojană* (< szláv *poljana*) 'havasi rét, tisztás' köznévvé kölcsönzése (Hétftfn. 16). Az egyik kszg.-i községben előfordul ugyanazon rumén köznévvé többes számú *pojen* alakjának átvétele is : *Pojény* (Mm. 1850). — A *pojána* köznevet Kszg. magyar községeiben egyáltalán nem, a vegyeslakosságú községekben pedig csak nagyon ritkán használják kölcsönzőként, köznévként. A belőle és vele alakult helynevek nem magyar szájon keletkeztek, hanem rumén helynevek átvételei.

ponk : 'hegyhát kiugró dombja'.

Csak egy jelenkori helynévből ismerjük : *Tetűponk* (B.). — Eredete ismeretlen (vö. Hétftfn. 16).

rét : 'sík földterület'.

rít : *Agyagos-* (V. 1740, 1941 : -rét), *Almás-* (Nk.), *Alsó-* (I. 1813 ; M. *1781 ; Mv. *1831), *Alsó Erdei-* (I. *1781), *Alsó Kerek-* (Bh. *1792), *Ársó-* (Kk. 1864 ; Z. 1737), *Ársóposta-* (Kp.), *Ádám-* (Mm. *1785), *Árkos-* (Kd. *1738), *Bancsi-* (Gy.), *Batiz-* (Gy. 1785), *Bámfi-* (M. 1941 : -rét), *Báró-* (F.), *Bérci-* (Kp.), *Berkes-* (Nk.), *Bika-* (Bh. 1705 ; Kl. 1714 ; M. *1735 ; Mn. 1752 ; Mv. 1803 ; V. 1731 ; Zs.), *Bíró-* (Zs.), *Bódi-* (Mm. *1785), *Bódizs-* (Nk.), *Bórbíj-* (Bh.), *Bozolnok-* (Kl.), *Büdös-* (M. 1941 : -rét), *Cigán-* (Kl. 1752 ; Ny.), *Cuca-* (Bh.), *Csereájja-* (Ny. 1941 : -rét), *Csipkés-* (D. ; Kk. 1608), *Csorgó-* (D.), *Csöregi-* (Bh.), *Csúnya-* (Mk.), *Darabos-* (Bh.), *Déde-* (J. 1880), *Eger-* (Bh. *1737), *Egrescsörgőji-* (Kd.), *Eklézsija-* (Jg.), *Eperjesi-* (Bh.), *Falu melletti-* (Kp.), *Férső-* (Kk. *1864 ; Kp. ; Mv. *1831 ; S. 1813 ; V. *1731 ; Z. 1880), *Férsőmalomi-* (Kp.), *Férsőpostaji-* (Kp.), *Felső Kerek-* (Bh. *1731), *Felső Mosó-* (Mr. *1766), *Fűzkútnál való-* (M. *1771), *Gácsé-* (D.), *Gáspár-* (Mg. 1941 : -rét), *Hágalatti-* (Kp.), *Hideg-* (Mb. *1756), *Hitván-* (J. 1763), *Horgas-* (J. 1880), *Hosszú-* (Bg. ; Bh. *1792 ; I. ; Kf. *1864 ; Mb. ; Ny. *1761), *Hosszúberék-* (J.), *Íget-* (Bh. 1737), *Kati-* (Bh.), *Kerengő-* (Nk. *1749), *Kerülő-* (Kf.), *Kerek-* (Bg. 1868 ; Bh. 1683 ; D. ; Gy. *1754 ; J. ; Kf. ; Kl. *1739 ; M. ; Mk. 1737 ; Ms. *1715 ; Mv. 1831 ; T. 1725), *Kert-* (Z. *1712), *Kis-* (B. ; Bh. 1673 ; Jg. 1864 ; Kd. 1813 ; Kp. *1813 ; Mm. *1759 ; Mr. 1813 ; Nk. ; Np. *1892 ; Sz. *1754 ; T. ; V. 1770 ; Zs.), *Kishordó-* (Kk. *1864 ; Z.), *Kiskerek-* (Gy.), *Kisvápa-* (Bh.), *Kizsbika-* (Bh.), *Kolbaji-* (Kp.), *Koma-* (Bh.), *Kopár-* (Ny. *1737), *Körös-i-* (Gy. *1785), *Köves-* (Mm. *1765), *Közép-* (E. 1699 ; Z. *1780), *Közipső-* (Bh. 1683),

Kristóf- (Bh. 1793), *Lakatos-* (Bh.), *Ló-* (Z. *1792), *Majoron felül való-* (T. *1765), *Malom-* (J.; Mg. 1941 : -rét; Mk. 1737; T. 1765), *Mákói-* (M. *1760), *Mester-* (Zs.), *Mész-* (Zs. *1864), *Minya-* (Bh.), *Mízes-* (Z.), *Mogyorós-* (I. *1892), *Molnár-* (Mv. *1864), *Mosó-* (Mr. 1677; Sz. XVII. sz. második fele), *Muhusi-* (Ms.), *Muszka-* (Nk.), *Nagy-* (B.; Bb. 1815; Bg. 1754; Bh. *1644 előtt; D. 1813; Gy.; J. 1880; Kd.; Kf. 1864; Kk. *1737; Kl. *1736; Ks. 1793; M. *1768; Mv. 1746; Nk. 1813; Ny. *1813; Sz. 1754; V. 1740; Va. *1795; Z. *1731; Zs. 1868), *Nagykertbeli-* (Z. *1771), *Nagysás-* (Kl. *1714), *Natykerek-* (Gy.), *Nyiresi-* (Ks. *1793), *Nyírfás-* (Bh.), *Nyöves-* (I.), *Oláh-* (D. *1749), *Oszló-* (T. *1807), *Ősztövé-* (J. *XVIII. sz. második fele), *Pacó-* (Bh.), *Pap-* (Bb.; Bh. 1683; Kd. 1754; T. *1725), *Pataki-* (Kk. *1864), *Pásztor-* (Nk.; Ny.), *Peres-* (Mv.), *Petekútyánál való-* (Gy. *1822), *Pénzes-* (V. 1915), *Pina-* (Bh.), *Pince-* (Kl. 1792), *Pócs-* (Bh.), *Posta-* (Bg.; Mr.), *Purécsa-* (Gy.), *Pusztakútnál való-* (Mn. *1766), *Rítes-* (Kl.), *Rocskai-* (Mv. *1785), *Sáros-* (Kk. *1672; Nk.), *Sás-* (T. *1725), *Sásos-* (E. *1699), *Sásos Nagy-* (Bg. 1741), *Sási Pap-* (Kd.), *Séjemrit-* (Ks.), *Sikkantus-* (Bh.), *Sik-* (Mm. 1822), *Szélestálló-* (Bg.), *Székely-* (Mn. *1752), *Szíljú-* (Ny. 1737), *Szina-* (I. *1864; Kk. *1608; Mb.), *Tóki-* (Dr.), *Truca-* (Nk.), *Türeji-* (M.), *Új-* (I. *1781), *Úr-* (S. 1864), *Valkó-* (Mb.), *Vádi-* (Ms.), *Vágot-* (I. *1781), *Vápabeli-* (Bh. *1708), *Vápás-* (Kk. *1728), *Várvölgyön lévő-* (Va. *1803), *Veres-* (Bh.), *Vince-* (Szt. 1892), *Virág-* (Kk.), *Zentelki-* (Kk. *1723). — *ríttye*:¹ *Aranykút-* (T. *1772), *Argyas-* (Kl. *1576), *Ársóperjes-* (S.), *Asszony-* (Mv. *1754), *Barát-* (V. *1737), *Bálint-* (F. *1756), *Bika-* (E. *1699; I. *1781; Mm. 1759; S. 1732; Szt. *1813; Va.), *Bikák-* (B.; Sz.), *Birák-* (Bh. *1754), *Biró-* (Bh. 1572; Ny.), *Bíróság-* (Gy. *1822), *Bodonoskút-* (Kk. *1728), *Boka-* (R. *1771), *Botok-* (M. 1941 : -réttye), *Botosok-* (Ny.), *Bög-* (Bh. 1801), *Büdöskút-* (Bh. *1737; J.), *Büte-* (Jg. 1941 : -réttye), *Csákány-* (Kl. *1714), *Csete-* (Jg. 1941 : -réttye), *Csike-* (Kf. *1455), *Csörgő-* (Bh. 1792), *Csöregi-* (Bh. *1712), *Dank-* (Np. *1754), *Dá-* (Kk. 1608), *Eklezsia-* (Mm. *1754), *Eperjes-* (E. *1699; S. 1732), *Falu-* (D. *1737; Dr. *1754; Dt. *1744; Gy.; Np. *1813; Ny. *1770; S. *1732; Szt. *1793; T. 1754; Z. *1781; Zs.), *Falu nyilas-* (Kf. *1836), *Falu oszló-* (Z. *1813), *Falusi bíró-* (Gy. *1785), *Farnas-* (Va. 1795, 1941 : -réte), *Fazakasok-** (Bh. 1864), *Ferencem-* (Zs.), *Fogadás-* (Ks.), *Fülep-* (Kf. 1754), *Füzesne-* (S. *1732), *Gál-* (Bh. 1792, 1941 : -réttye; I. *1781), *Gánás-* (D. 1891), *Gergěj Márton-* (Ks. 1791), *György-* (Bb. *1754), *Hajdu-* (Gy. *1785), *Húszár-* (D. 1737), *Ispotály-* (Mr. *1671), *Isten ~ Istenki-* (Mr. 1671 : Istenkj reti. XVIII. sz. vége : Istenkriti. 1813 : Isten-

¹ A történeti adatokban leggyakrabban *réti* és *réte*, szórványosan pedig *réttyi*, *réttye*, *ríti*, *rite*, *ríttye* olvasatban szerepel.

kiriti. 1864 : Istenkörétje. 1941 : Istenríttye ~ Istenkiríttye), *Istók-* (Mm. 1785), *Ivackó Mihály-* (Mm. *1642), *Jezsuiták-* (Bg. *1754), *Jópá-* (D.), *Jósi Jánosné-* (Bh. *1792), *Kalota-* (R. *1646), *Karácson-* (Gy. 1785), *Káplár-* (Jg.), *Kávaskút-* (Bh. *1626), *Kenderek-* (J.), *Keregbük-* (Bh.), *Kígyóskút-* (Jg. 1941 : -réttye), *Kis Katiak-* (R. *1647), *Kispatak-* (Nk. 1941 : -réttye), *Kopács-* (Gy. *1822), *Kovács András-* (Mm. *1822), *Kovácskút-* (Bh. *1638), *Körömhegy-* (S.), *Ló-* (Jg. *1764), *Lovak-* (Mn.), *Malom-* (F. *1756 ; Ms.), *Máté Tamás-* (R. *1646), *Mester-* (Kf.), *Mónár-* (Ny.), *Nagybük-* (Jg. 1941 : -réttye), *Nagynyír-* (Mm. *1785), *Nádas-* (V. 1915), *Pap-* (Gy. 1785 ; Kk. *1720 ; Mm. *1688 ; Mr. *1813 ; Ny. 1892 ; Z. XVIII. sz. eleje ; Zs.), *Pásztorok-* (Nk.), *Peti Pál-* (Kk. *1720), *Pince-* (Mm. 1822 : -réti. 1938 : -rite), *Pincehely-* (Kl. *1752), *Póka-* (Kk.), *Romlotthid-* (Bh. *1669), *Ruszi-* (Gy.), *Simon-* (Kf.), *Sipos-* (I. 1781), *Szamos-* (Mv. *1754), *Szomorók-* (Mr. 1756), *Szurdok-* (Mk. *1737), *Tima-* (Gy. *1785), *Tisztás-* (T.), *Tók-* (J. ; V.), *Tót-* (V. *1864), *Török-* (Kd. *1734), *Úr-* (Zs. 1864), *Urak-* (Bg. *1741 ; V. 1851), *Valkó-* (S. 1864), *Város-* (Bh. 1572), *Veres-* (Gy. 1822), *Veres Simon-* (Kf.). — *ríttyik*: *Bálinték-* (Z. *1731 : Balinték Groff Ur jobbhágyi rettyek), *Gornyik-* (Ks.), *Kovács-* (Ks.), *László-* (Mv. 1754 : -réti. 1938 : -ríttyek), *Malom-* (Mv. 1771 : -réti. 1938 : -ríttyek), *Pap-* (Mv. 1864 : -réte. 1938 : ríttyek), *Péti-* (Ks.), *Vince-* (Ks. 1941 : -ríttyik ; Mv. 1771 : -ríttye. 1938 : -ríttyek), *Vince Peti-* (Mv. 1938 : -ríttyek). — Többesszámú alakja is szerepel helynévutótagban : *réték*: *Hosszu-* (Ny.), *Kisuccaji-* (Kl.). — Élőfordul magában is : *Rét* (B. *1676 ; Bh. *1714 ; Dt. *1765 ; E. *1810 ; F. 1756 ; I. *1781 ; Kd. 1738 ; Kf. 1836 ; Kl. *1752 ; Ks. 1941 : Rét ~ Rít ; M. *1781 ; Ny. *1892). — Helynévi összetételek előtagjában : *Rét-előtt* (S. ; T. *1762), *-fenik* (Va.), *-föld* (Mv. *1785), *-mellett* (Mb. *1756 ; Ms. *1715 ; *-rejáró* (Bg.), *-szil* (Bg. *1733 ; Gy. *1785 ; J. *1803 ; Kk. *1781 ; Mk. *1737 ; Mm. *1757 ; Mn. *1699 ; Sz. *XVII. sz. második fele ; V. *1770 ; Z. 1731), *-tető* (Zs. 1864), *-vége* (Va. *1795). — Egy történeti adathból *-ség* képzős alakját is kimutathatjuk : *Rétség* (Bg. *1695).

Az ismeretlen eredetű *rét* köznevünk eredeti jelentése ,sík, lap' lehetett, s ebből származott a szó mai ,réteg' és a helynevekben szereplő ,sík, füves hely' jelentése (B á r c z i SzófSz.).

ropó : ,lejtő'.

ropó: *Alsó-* (M. *1768), *Felső-* (M. *1768), *Kis-* (Nk. ; T.), *Nagy-* (Nk.). — Élőfordul önmagában is : *Ropó* (D. 1737 ; M. ; Nk. ; Va.). — Helynévi összetételek előtagjában : *Ropóaj* (Ny. *1892 : Ropaj ; Zs. 1936 : Ársó- és Fërsóropaj), *-árok* (Nk.), *-berke* (T. *1725), *-tető* (T.).

Eredete ismeretlen. Elfogadhatatlan származtatásait l. Hefty i. m. 39.

sülyedés : „a talaj sülyedése következtében keletkezett földmélyedés’.

Négy kszg.-i községben önmagában állva fordul elő : *Süjdedés* (Bg. ; Kp. : *Süjedis* ; Nk. 1892 ; Zs. : *Süjedis*), egy ötödik községben többszámú alakja szerepel helynévi összetétel előtagjában : *Süjdedések ajja* (B.).

Az ismeretlen eredetű *sülyed* igénk (B á r c z i, SzófSz.) származéka.

szakadék : „a föld beszakadása következtében keletkezett kisebb-nagyobb’ talajmélyedés’.

Egyetlen jelenkori adatban mutatható ki : *Szakadék* (Ks.).

A *szakadék* s az azonos jelentésű alábbi *szakadás*, *szakadát* és *szakadék* köznév a finnugor eredetű, ma már elavult *szak* ,darab, törmelék’ főnevünkéből képzett *szakad* ige származéka (HétfTfn. 17).

szakadás : „ua’.

s z a k a d á s : *Berek-* (Z. 1731), *Kis-* (Mb. *1756). — *s z a k a d á s i k* : *Kaló Ferkő-* (Gy.). — Többször fordul elő önmagában : *Szakadás* (B. 1734 ; I. *1781 ; Kp. 1864 ; M. *1781 ; Szt. *1891 ; V. *1770) — s helynévi összetételek előtagjában : *Szakadás-* *-alatt* (E. *1699 ; Mk.), *-hegye* (Nk. *1808), *-on felül* (Kk. *1781), *-út* (Mb.). — Ismeretes helynévvé vált többszámú alakja is : *Szakadások* (T.), *-alatt* (E.).

szakadát : „ua’.

Egy történeti helynévadatban utótagként szerepel : *Bükk-szakadát* (Jg. *1444), — egy jelenkori adatban önmagában áll : *Szakadát* (Mv.).

szakadék : „ua’.

Két községből ismerjük köznévből helynévvé vált alakját : *Szakadék* (Ny. 1737 ; S. 1732).

száj : „a völgy nyílása, bejárata’.

s z á j a : *Bálványos-* (E.), *Disznókő-* (T. *1807), *Harcásj-* (Nk.), *Juk-* (V.), *Kenderáj-* (Nk. 1868), *Murkosáj-* (Nk.), *Vercejevőty-* (Nk.).

Finnugor eredetű szó (HétfTfn. 17).

szeg : „szeglet, sarok’.

s z e g : *Kalota-*, *Kalota Al-*, *Kalota Fel-*. — *Bak-* (Mb. 1932), *Bórza-* (Kl. 1752), *Bük-* (Zs. 1864), *Í-* (D. 1721 ; Z. 1754), *Malom-* (Bh. *1669), *Naty-* (Bh. 1864 ; I. 1892 : Nagyszeg. 1941 : Nacceg ; Kk. *1723 ; Mg. *1625 ; Mn. 1699 : Nagvszeg. 1941 : Nacceg ; Nk. ; Ny. *1737), *Nyíres-* (Mm. *1785), *Venyike-* (Gy. 1785). — *s z e g e* : *Simon-* (S. *1792).

A *szeg* tfnév eredete vitatott. Legvalószínűbb, hogy a *szeg* ,clavis’ szóval azonos ; ennek eredeti jelentése ,ék’ lévén, a ,szeglet’ jelentése könnyen érthető (B á r c z i, SzófSz.).

szeglet : „ua’.

Szeglet alakban öt község helynévkincsében magában, köznévből helynévvé válva fordul elő (Kf. ; Ks. ; M. ; Mb. ;

V. *1813), — egy hatodik községben helynévi összetétel utótagjában szerepel: *Patakszegelet* (Gy. *1822).

A fentebbi *szeg* köznévi származéka.

szírt: ,kősziklás hegygerinc(?)’.

szírt: *Kis-* (Mk.), *Nagykő-* (Mm. 1744), *Kő ~ Kú-* (J. 1765; Kf.), *Sima-* (Mk).

A honfoglalás előtt valamely török nyelvből — valószínűleg a kún vagy besenyőből — került a nyelvünkbe. Eredeti jelentése ,hátgerinc, hegygerinc’ volt (B á r c z i, SzófSz.).

A Mk.-i *Simaszírt* egy kősziklás hegygerinc egyik sziklájának neve.

szoros: ,szűk völgy vagy völgyrészlet’.

Leggyakrabban önmagában áll: *Szoros* (Bh. *1737; Mb *1756; Mm. *1803; Szt. *1813; T. 1771), — vagy helynevek előtagjában: *Szoros- -mellett* (Ny. *1681), *-víg* (Mb.), *-völgy* (I. *1781), — s csak egy helynévi összetételben szerepel utótagként: *Vápaszoros* (Bh.).

Az elősorolt helyneveken kívül még nagyon sok kszg.-i utcanévben szerepel a *szoros* szó, de ezekben természetesen nem tfnévi, hanem ,szűk utca’ jelentésben. — A *szoros* köznévi eredete bizonytalan; ugor és finnugor egyeztetései nem megnyugtatóak (B á r c z i, SzófSz.).

szugoly: ,dombok közé beékelte talajmélyedés’.

s z u g ó j: *Alsó-* (Mv.), *Felső-* (Mv.). — *s z u g ó j ó j a*: *Huszár-* (Kk. *1728: -szugoljoja). — Önmagában is előfordul: *Szuguj ~ Szugujó* (Dr. *1754: Szugollya. XVIII. sz. vége: Szugoly; Kd. 1738: Szugullyo. 1941: Szugujó; V. 1770; Zugo. 1941: Szuguj; Z. 1941: Szugujó).

A *szugoj* az ugor eredetű *zug* köznévi (B á r c z i, SzófSz.) származéka. A tfnév kszg.-i *szuguj ~ szugój ~ szugujó ~ *szugójó ~ *szugója* alakjai a *zug* alapszó eredeti szókezdő sz-hangját őrizték meg.

szurduk: ,szűk völgy’.

s z u r d o k: *Ársó-* (Mk.), *Férsó-* (Mk.). — Önmagában is előfordul: *Szurduk ~ Szurdok* (Mk. 1737, 1813, 1830, 1941: Szurdok. 1740, 1806, 1864, 1880: Szurduk. 1754: Szardok; Mv. 1797, 1831, 1864, 1938: Szurduk. 1803: Szurdok; Z. 1715, 1731, 1737, 1754, 1792, 1941: Szurdok. 1805: Szurdok).

Valószínűleg a *szoros*, *szorít* szavak *szor-*tövének származéka (HétfTfn. 17).

tekenős: ,teknőalakú kisebb talajmélyedés’.

Három kszg.-i község helynévanyagából ismerjük: Gy. *1822: *Tekenősföld*; J. 1892: *Tekenős*. 1941: *Tekenyős*; Jg. *1765: *Nagytekenyősvölgye*. 1941: *Tekenyősvölgy*. A honfoglalás előtt valamely török nyelvből kölcsönzött *Gombocz*, (MNy. III. 361), egyes vidékenként tfnévként is használt *teknő ~ tekenő* köznévi-képzős származéka.

tető: ,a hegy felső része’.

*tető: Agyak- (E.), Agyagás- (D. 1792), Agyagos- (Bğ. *1773), Agyagosút- (Zs.), Alsóbérc- (T. *1768), Álsószőlő- (Ny.), Aranykút- (T. *1792), Árföldi- (Kd.), Baracsere- (S. *1737), Barázda- (Jg.), Barkuc- (E.), Barlang- (Gy. *1822), Bánya- (Mk.; Sz.), Bányász- (Mr. *1756; Mn. 1756), Bendecs- (F. *1756), Bercsajja- (Va.), Berek- (E.; Gy. *1785; Kl.; T. *1725), Bikaréti- (Mm. *1822), Bikalvölgye- (Bh. *1754), Birc- (B.), Bircút- (Zs.), Bodorlő- (T. *1725), Bodos- (Ks.), Bokor- (Mm. *1756), Bóllik- (Bh.), Borzik- (Gy. *1785; T.), Bükszek- (Zs.), Ceke- (Gy. *1764), Csepegő- (Sz. *1765), Csere- (D. *1737; Mr. *1775), Csergevőty- (Jg.), Csigás- (V. *1915), Csinke- (J.), Csipkés- (B. 1734), Csokos- (Bğ.; E. *1699), Csonka- (Ks. 1791), Csonkahegy- (E. *1699), Csorgó- (J. *1781), Csorgós- (Gy. 1822), Csorgóvölgy- (F. *1756), Csova- (Sz.), Csök- (Zs.), Csöszlék- (Zs.), Csúnyabik- (Mk.), Csúp- (V. 1740), Csusz- (Szt. *1840), Csutkós- (Bğ. *1892), Dánfája- (I. *1781), Deréte- (Mm. *1785; Déde- (Mm. *1822), Dijófa- (Mr. 1756), Dinnyedő- (Bh. 1792), Disznóvölty- (Nk. 1868), Donkódal- (Zs.), Egreskút- (Kd. *1738), Emán- (Gy. *1793), Eperjeshát- (S. *1737), Fajdos- (E. *1699), Fancs- (Mv.), Fárka- (D.), Fehérfa- (T. *1725), Filepgödre- (Gy. *1822), Földvár- (Ny. 1754), Gábor- (Kp.), Gáldom- (Zs.), Gát- (Va. 1892), Goja- (J. *1763), Hanga- (F.; Mb.), Hathász- (Zs.), Havas- (F. *1756), Hegyes- (Bğ.; M.; Mn. *1752), Hety- (B.; Mk. *1805; Zs.), Hegyódal- (Mk.), Heleus- (Ms.), Hosszú- (M.), Hosszúbirc- (Ks.; Mm. *1771), Hosszúbük- (Bh.), Hütője- (Mb.), Ilijakertye- (Nk.), Írtás- (Mb.), Írtovány- (Jg.; Z. 1737), Iszek- (D.), Jópál- (D.), Kabalavőty- (Jg.), Kalodás- (Bh. *1754), Kapufa- (Bğ. 1730), Kapusi hety- (Ms.), Kászága- (Kl. 1768), Kávaskút- (Bh. *1737), Kecskésfő- (Gy. *1822), Keregbük- (Mk.), Kerekerdő- (Dr. 1864), Kerekes- (Mm. *1759), Kerekliget- (Mr. 1766), Keresztes- (T. *1772), Kiscsere- (Gy. 1822), Kishágó- (Mb.), Kishety- (Zs.), Kiskút- (Kl.), Kisoldal- (S. *1737), Kispatak- (Nk.), Kokas- (Mr.), Komlós- (D.), Kopa- (Bh. *1754), Kopasz- (Nk.), Kósa- (Nk.), Kovácskút- (Bh. *1792), Kovácsvölgy- (Bh. *1737), Kőforrás- (Mm. *1765), Kőkapu- (Mm. 1765), Kőkinyes- (Kl.), Körös- (M.; Mk. 1880), Kövecsesdomb- (Kp. 1813), Köves- (Mm. *1836; Ny. *1840; Zs.), Kűhász- (T.), Küllővölty- (Nk.), Kűódal- (Mr.) Kűszőrő- (Bğ.), Lábárvölty- (Gy. 1785), Leskő- (Bh. *1864), Levelesáj- (Kl.), Liba- (Ny.), Lidérkő- (Mn. *1696), Lógát- (Ny. *1737), Lüget- (Mb.; S. *1737), Magyarós- (Nk.), Malom- (S. *1813; T. *1725), Malomhegy- (Mr. *1766), Malomoldal- (S. *1836), Marton- (F.), Mátésáj- (Nk.), Mátyásvölty- (F.), Medvehety- (Ks.), Mesterága- (Kl.), Méságyfő- (Mn. *1792), Mészakút- (Zs. *1864), Mézmár- (Ny. 1892), Mijkút- (Kf.), Naccek- (I.), Nagybarázda- (Gy. *1822), Nagyberék- (Gy. *1785), Nagyliget- (Gy. *1785), Nagyoldal- (Bh. *1754), Nagyordományos- (Mk.), Nagyvölty- (Bh.), Natykert- (M.), Nádoserdő- (Sz.),*

Nádoskút-völgy- (Gy. *1785), Nyáras- (F.; Mm. 1850; Nk.), Nyíres- (B. 1734; Kp.; Sz. *1781), Nyúl- (Va. *1892), Ombaj- (S. *1737), Omlás- (M. 1835), Ördögös- (M. *1771), Pad- (T. 1725), Padódal- (D.), Persáj- (F.), Pogánkút- (Sz.), Porgolát- (D.), Porondos- (Mb.; Mr.), Pozserel- (Nk. *1808), Pujkakér- (Ks.), Puszta- (Dr.), Pustaszőlő- (Mr. *1775), Rekenyész- (Mn. *1756), Riszek- (Kf. 1836; Zs.), Rocska- (Mv. 1831), Rókalyuk- (Ny. *1864), Sárkányos- (Mn. *1775), Sajtó- (F.), Sátor- (Ks. 1791; Nk. *1808), Serefű- (Mk.), Sejmík- (V. 1770), Szárasz-patak- (Kd. *1734; Nk.), Szárhegy- (B. *1864), Szegényág- (Mn. *1786), Szék- (Bb.), Székéj- (D.), Székvölgy- (Va. *1803), Szél- (Mn. *1792), Szénamező- (T.), Szépliget- (I. *1781), Szoros-völgy- (I. *1781), Szőlő- (B. 1864; Bg.; E.; Gy. *1785; M. *1781; Ny. 1792; S. *XVIII. sz. közepe; Sz.; T.), Szöllőfő- (I. *1781), Szőlódal- (D.; F. *1756), Szöllőúttya- (Kp.), Sztrugár- (Mm. *1728), Tarvas- (Kp. *1864), Taxás- (Gy. *1822), Tekintő- (Bh. *1864), Tér- (Z.), Tércsere- (Nk.), Tisztás- (T.), Tóberce- (I. *1781), Torok- (Zs.), Tőtyfás- (B.), Tunya- (Mv. 1831; Ny. *1737), Vargalistető- (V. 1731), Vár- (Bh.; Va. 1803), Várhety- (Bh. 1864; Mm. *1765), Vápa- (Bh.), Venyikés- (Mk. *1737), Vercsekő- (T. *1792), Vereskő- (Mn. *1752), Verőfény- (Kd. *1738), Vistai- (Kp. *1864), Újút- (Mv.), Zsidúttya- (Zs.), Zsobokiút- (S.). — *teteje*: Árvád- (V. *1676), Bányász- (Mn. *1768), Belényes- (Bh. *1792), Bércút- (T. *1772), Borzás- (M. *1781), Cserehát- (Gy. *1785), Csergős- (M. *1781), Csonka-domb- (Bg. *1751), Csorgóshegy- (Gy. *1785), Csorgóskút- (Gy. *1785), Darócpataka- (I. *1781), Fejesfa- (T. *1768), Hagyó-sűrű- (Mn. 1786), Hegyescsere- (M. *1781), Hidegvölgy- (Gy. *1785), Hosszú- (M. *1781), Illyésaranya- (Gy. *1785; Jg. *1764), Kecskévölgy- (Gy. *1785), Kert- (Zs.), Kiscsere- (D. 1754), Koszorus- (Gy. *1793), Koszoruskő- (Gy. *1785), Közép-bérc- (Gy. *1785), Kútjöberke- (Gy. *1785), Malomhegy- (T. *1772), Mëggyesmáj- (D. 1754), Nagymező- (Gy. *1785), Nádik- (Gy. *1785), Ómész- (V. *1676), Ónuc- (V. *1731), Órhegy- (Ms. *1719), Sárkányoshegy- (Mn. *1752), Sólyom- (Mv. *1813), Szármező- (M. *1781), Szőlő- (Zs.), Tordalma- (D.), Venyikés- (Nk. 1808). — Egy történeti adatban magában szerepel: *Tető* (T. *1772), egy másikban pedig helynévi összetétel elő-tagjaként áll: *Tetőárka* (Mv. *1754).

A *tető* köznévi az ismeretlen eredetű és elavult *tetik*, látszik, feltűnik' igének igeneve; eredeti értelme ,ami messziről látszik, feltűnik' volt, s ebből fejlődött mai ,valaminek a csúcsa, felső része' jelentése (B á r c z i, SzófSz.).

tér: ,kisebb sík földterület'.

tér: *Álsó*- B.; Kl. *1860), *Bábonyi*- (Va. *1847), *Béső*- (Kl.), *Bogács*- (Bg. *1868), *Döbreceni*- (Mv. *1864), *Dök*- (Bg.; Kk.; Sz.), *Falun alóli*- (Kl. *1868), *Felső*- (B.; Mb. *XVIII. sz. második fele), *Füldi*- (Va. *1847), *Gyürít*-

(Bb.), *Hosszú-* (Bb. *1813), *Kis-* (Bb. *1813); *Kk.*; *Mk.*), *Kisajáttított-* (Kl.), *Kip-* (T. *1765), *Nagy-* (Bb. *1815; *Mk.*; *Mm.* *1688), *Nemes-* (Kl.), *Nyíresi-* (Bb. 1864), *Vármegetti-* (Va.) — *tere*: *Ados-* (Bh. *1864), *Agyagos-* (D. *1737), *Almás-* (Bb. *1864), *Bánya-* (Mm. *1658), *Bogáncsos-* (Bg. *1754), *Bórsosmáj-* (Va.), *Csefán-* (Gy. *1785), *Deréte-* (Mm. *1642), *Dök-* (Jg.), *Eger-* (Kp.), *Gát-* (B.), *Gyalok-* (M. 1768), *Hodos-* (Bh. *1721; R. *1771), *Hollós-* (Mr. 1671: -tere. 1941: -tére), *Honcsokos-* (E. *1752), *Hosszu-* (I. 1781), *Kismalom-* (Va. *1754), *Kócsa-* (Va.), *Köhöty-* (Mk.), *Körte-* (Mr.), *Köves-* (Va. *1754), *Malom-* (B. 1734; Mr. 1671; Sz. 1754), *Mákó-* (M. *1760), *Nagyáj-* (Va. *1795), *Nagymező-* (Gy. *1785), *Nagynyír-* (Mm. *1642), *Nagykút-* (Kk. 1864: -tere. 1941: -tére), *Nádos-* (B.), *Nyár-* (D. *1737), *Pap-* (Ks. 1791: -tere. 1941: -tére), *Pitráj-* (Va. *1722), *Sárkányos-* (Mn. *1671), *Szelencáj-* (Va.), *Szőlő-* (T. *1754), *Tamás-* (E. *1699), *Tormás-* (E. *1699), *Vadkörte-* (Mv. *1803), *Vas Kató-* (Va. *1813), *Vár-* (Va. *1864). — Gyakran szerepel önmagában: *Tér* (B. 1864; Bh. *1754; Bh. *1754; E. 1699; Gy. 1793; Kd. 1738; Kl. *1739; Mm. 1757; Mn.; T. *1683; Va. *1761; Z. 1712), s helynevek előtagjában: *Tér- -köz* (Kk. *1864), *-erdő* (Mb. *1756), *-hely* (Mv. 1792: Térhely; Z. 1737: Alsó Térhely), *-hidja* (Mr. *XVIII. sz. vége), *-csere* (Nk.), *-ódal* (V. *1770). — Többesszámú alakban is előfordul két helynévi összetétel utótagjában: *Hosszu-* (Bb.), *Kis-* (Bb.) *-terek*.

A *tér* köznevünk valószínűleg ugor eredetű (Bárczi, SzófSz.).

torok: „a völgy nyílása, bejárata“.

t o r o k: *Amburus-* (Va.), *Árgyasi-* (Kl.), *Bács-* (B. 1734: Bácsi-. 1941: Bács-), *Berek-* (M.; T. *1754; Zs.), *Bórzáj-* (Va.), *Cseresznye-* (Va. *1754), *Csesnye-* (Va. 1813), *Csorgó-* (Va. *1795), *Égrespatak-* (Va.), *Eperjes-* (E. *1699), *Fenek-* (Ms. *1715), *Gúnyága-* (Va. 1754), *Gurujága-* (Va. *1813), *Ibrok-* (Sz.), *Két-* (Bh. *1892), *Kis-* (Bh.), *Külső-* (Bh. *1892), *Medvés-* (Sz. *1754), *Naty-* (Bh. 1864; Mv. 1754), *Nyércei-* (Kl. *1754: -toroklat (l). 1792: -torok), *Pitráj-* (Va.), *Rakottás-* (Va.), *Sovány-* (T. *1725), *Sötét-* (Mv. *1699). — *t o r k a* ~ *t ó r k a*: *Ant-* (E. *1813), *Ársócsürek-* (Va.), *Bercsajja-* (Va.), *Berkenyes-* (Kl. *1792), *Béles-* (Mv. *1831), *Bércút-* (Mv. *1785), *Bologa-* (Bb.), *Cótpatak-* (Va.), *Csalóka-* (Kl. *1752), *Csípán-* (Va.), *Dubó-* (Bb.), *Egrespatak-* (Bb. *1795), *Férsócsürek-* (Va.), *Filepgödre-* (Gy. *1822), *Gyapja-* (Kl.), *Hagymásvég-* (Gy. *1822), *Hajagos-* (Gy. *1785), *Határpatak-* (Nk. *1808), *Hidegvölgy-* (Gy. *1785), *Kászága-* (Kl.), *Kecskésvölgy-* (Gy. *1785), *Kisszatyor-* (Bb.), *Kölesáj-* (Bb.), *Lábárvölgy-* (Gy. *1754), *Lupujgödre-* (Va. *1795), *Malomvölgy-* (F. *1754), *Mátisáty-* (Kf.), *Medvés-* (Mr.), *Mesterága-* (Va. 1722), *Mérapatak-* (Va.), *Mutujgödre-* (Va.), *Nagyáj-* (Va.), *Natyszatyor-* (Bb.), *Nádas-*

kütvölgye- (Gy. *1785), *Nyërce-* (Kl. 1752), *Nyerceivölgy-* (Kl. *1792), *Pitka-* (Va.), *Popága-* (Bb.), *Rébik-* (Bb. 1813), *Róka gödre-* (Va.), *Súrügödör-* (Va.), *Szatyor-* (Bb.), *Szelenceáj-* (Va. *1722), *Szénavölgy-* (A. *1754), *Szénás-* (Kl. *1714), *Színázsgödre-* (Kl.), *Szölvölgy-* (Ks. 1813), *Ujhatár-* (Kf.), *Vizesvölgy-* (Gy. *1742), *Zápogy-* (Bb.). — Magában állva is megtaláljuk: *Torok* (Bh. *1722; L. *1745; Zs.).

A *took* köznevünk ugor eredetű szótól származéka (B á r c z i, SzófSz.).

tő: 1. 'talajemelkedés alsó része'; 2. 'völgy alsó vége'.

tű: *Bárasz-* (Mk. 1880), *Mákó-* (Bg. *1439; M. *1437), *Nát-* (J. 1941: -tő), *Szilvás-* (V. 1737). — *töve*: *Mereszló-* (Kd. 1738). — Előfordul helynévi összetétel előtagjában is: *Tő-szer* (L. *1864).

A csak történeti adatokban szereplő helynevek, valamint a helyneveknek keletkezésük óta végbement jelentésköri bővülése miatt a felsorolt helynevek nem csoportosíthatók a tfnév két jelentése szerint. S valószínű az is, hogy a helynevek egyikében-másikában a *tő* szó eredetileg vízrajzi értelemben (patak töve) szerepelt. — A *tő* köznevünk finnugor eredetű szó (B á r c z i, SzófSz.).

vápa: 'tekőalakú kisebb talajmélyedés'.

vápa: *Felső-* (Bh. *1751), *Gazdag-* (Ms. *1719), *Határ-* (Kk. *1720), *Kerek-* (Kp. 1754), *Kis-* (Bh.), *Nagy-* (Bh.; I. 1781). — *vápája*: *Gyurka-* (B. *1734), *Király-* (S. *1732), *Péter-* (Kd. *1738). — Önmagában is használják helynévként: *Vápa* (Bh. 1572; Kk. 1728; Mk. 1737; Zs. 1941: Vápó).

A *vápa* köznév egyesek szerint a finnugor eredetű *láp* ~ *lápá* szavunk alakváltozata, mások szerint azonban a szláv eredetű *vapa* 'stagnum' szó átvétele (HétfTfn. 18).

verem: 'kisebb, mély gödör'.

verem: *Agyag-* (Bh. 1669; Gy. *1822; Kk. *1728; Mm. 1717; Mv. *1831), *Bak-* (Kk. 1715), *Bükk-* (Kk. *1739), *Csengő-* (Mm. *1717), *Farkas-* (B. 1676; E. 1699; Ny.), *Jég-* (Bh. 1719; Zs.), *Kerek-* (Gy. *1785; I.), *Kincs-* (D. 1737), *Kincses-* (Gy. *1785), *Kis-* (Kl. 1739), *Kuruc-* (Gy. 1785), *Nagy-* (Kl. *1766), *Zsidó-* (Bg. 1773). — *verme*: *Csere-* (D. *1754), *Csincsek-* (V. 1770), *Déllődomb-* (V. *1770), *Déllőoldal-* (V. *1770), *Dijó-* (Kd.), *Kikút-* (V. 1813), *Kiskikút-* (V.), *Kosztá-* (E. *1699), *Kövecses-* (Zs.), *Köveshegy-* (Nk.), *Kriti-* (Bg. *1741), *Natykikút-* (V.), *Pogánykút-* (Sz. *1781). — Előfordul magában: *Verem* (Kd. *1720; Kk. 1728; Zs. 1815), — többes számú *Vermek* (Kk. *1728; M. *1864) és -s képzős *Vermes-* alakban (Z. 1715: Vermes. 1891: egy egész határrészt neveznek el több mint tíz dolinájáról Vermesnek. 1941: Vermis).

A *verem* köznevünk talán alán eredetű szó (B á r c z i, SzófSz.).

verő: ,hegynek, dombnak déli oldala‘.

Csak egy jelenkori adatban, helynévi összetétel előtagjában fordul elő: *Verő-domb* (Nk.).

A *verő* tfnév az *észak* (l. ott) ellentéte. Helynevekben előfordulására eddig csak az északnyugati nyelvjárás kis területéről (Bükkalja, Mátravidék) volt adatunk (H e f t y, i. m. 47). A keleti nyelvterületen a vele alakult, alábbi *verőfény* tfnév használatos.

verőfény: ,hegynek, dombnak (déli), völgynek (északi) napnak kitett lejtője‘.

verőfíny: *Bábonyi-* (Va. *1864), *Bodomér-* (Gy. 1785), *Coldi-* (Va. *1864), *Füdi-* (Va. 1864), *Gyüríti-* (Bb.), *Nyáros-* (F. 1756). — *verőfínye*: *Alsókút-* (Kl. *1813), *Benája-* (Kl. *1775), *Bologa-* (Bb.), *Bozolnok-* (Kl.), *Cold-* (Va. *1803), *Csorgó-* (Bb.), *Csoroka-* (Kl.), *Felsőpad-* (Kl. *1768), *Levelesáj-* (Kl. *1739), *Kászága-* (Kl. 1714), *Kórmosága-* (Va. 1803), *Kripta-* (Va.), *Oláháj-* (Va. *1803), *Rébik-* (Bb.), *Vár-* (Va. *1864), *Visszafolyóárok-* (Mn. *1786). — Gyakran csak magában áll: *Verőfíny* (Bb.; Bh. *1831; F. 1756; Gy. *1785; I. *1781; Kl. *1739; M. *1835; Mm. *1759; R. *1646; V. *1731; Z. 1737). — A tfnévnek *verőfél* alakváltozata is előfordul egy kihalt és egy ma is élő helynévben: *Padverőfele* (Kl. *1714, 1752, 1755: -verőfeliben. 1752: -verőfél ~ verőfele); *Verőfil* (Kd. 1738: *Verőfény*. 1941: *Verőfil*).

A *verőfény* tfnév első tagjában szereplő *verő* szó a napnak régi neve, mely ,nap, napsütés, napsugár‘ jelentésben egyes nyelvjárásokban ma is él¹ (Tsz., HétfTfn. 19).

völgy: ,völgy‘.

v ő g y: *Agyagos-* (M. *1768), *Ársó-* (Mb. 1754), *Ásás-* (Kf. *1676), *Bab-* (Kp.), *Babos-* (Ks.), *Baka-* (F. 1754), *Bedecsi-* (Kf. *1813), *Berki-* (E.), *Bikali-* (Bh.), *Boros-* (I. *1781), *Borsó-* (B. 1864: -völgy. 1941: -vőgy ~ végy), *Borsós-* (Bh. *1831), *Borzás-* (E. *1699; Ks. 1791; Nk.; Ny.), *Botos-* (Gy. 1785; I. 1892), *Csere-* (Dr.), *Cserge-* (Jg.), *Csörgő-* (F. 1756), *Dezsővárán túli-* (Va. *1864), *Disznó-* (Nk.), *Egres-* (Bh.; Mm. 1717), *Fénkü-* (Sz.), *Füldi-* (Va. 1761), *Gánás-* (Z. 1737), *Gátas-* (Z. *1805), *Gyepes-* (Va. *1892), *Gunyági-* (Va. *1864), *Gyilkos-* (F. 1756), *Hagymás-* (Gy. 1754; Jg.), *Harcás-* (Ks.), *Határ-* (Kf. *1727; Zs.), *Hideg-* (Gy. *1785), *Hosszu-* (Sz. 1754), *Kabola-* (F. *1756; Jg.), *Kacsa-* (Bh. 1737), *Keckés-* (Gy. 1785), *Kendéres-* (Mv. 1754), *Kenderföld-* (Gy. *1785), *Kerek-* (Kf. *1676), *Kereszt-* (Mr. 1671; Va. *1864), *Kép-* (Np. *1892), *Kis-* (Bg. 1741; Bh. *1737; Dr. *1754; E.; Gy. *1822; Nk. *1808), *Kisegres-* (Bh.), *Kisszéna-* (Jg.), *Kisvistaji-* (Nk.), *Kovács-* (Bh. 1683), *Körös-* (Mk.), *Körti-* (Nk.), *Körtvélyes-* (E. *1738), *Kútas-*

¹ Vö. „A palotát fedi fekete posztó, ’ Déli verőn sem süt oda nap...“ (Arany, Tetemrehívás).

(Ks.), Küllő- (Nk.), Lábár- (Gy. 1754), Lőkös- (Ks. 1754), Makos- (Va. 1803), Malom- (Bg. 1741; F. *1754; Mv. 1719; Szt. *1892), Maruc- (F. 1756), Mátyás- (F. 1756), Meleg- (Bh. *1716; E. *1699; Z.), Mély- (Mn. *1671), Mész- (Mm. *1642), Mikla- (Jg.), Nagy- (Bh. 1731; Kk.), Nagytekenyős- (Jg. *1765), Natyszéne- (Jg.), Nyércei- (Kl. *1792), Olá- (Kf. *1676; Ks. 1791; Mb. 1756), Orosz- (Mm. *1757), Rakottyas- (Mv. *1797), Rózsa- (Bh.), Sárdi- (Mg.), Somai- (Sz. *1781), Sovám- (Bg. 1741), Sütt- Gy. *1785; Ks. 1791), Száraz- (M. 1768; Nk. 1754; Z. 1737), Szederjes- (Kf. *1391), Szemmiháj- (Jg.), Szék- (Va. *1803), Széles- (Va. 1864), Széna- (A. *1754), Színás- (E. *1699; Gy. 1785; Ks. 1791), Szoros- (E. 1699; I. 1781; Jg.), Szöllő- (Ks. 1858), Tekenyős- (Jg.), Teleki- (Mr. 1766), Tögyes- (Mk.), Varga- (Bh.), Vercseji- (Nk.), Verebes- (Kl. 1752), Veres- (E. *1699), Vír- (Kp.; Mr. 1766), Vistaji- (Nk. 1813), Vizes- (E. 1699; Gy. 1742), Vür- (Va. 1864), Zsobok- (F. *1754). —
v ő g y e: Akasztó- (F. *1756), Akasztófadomb- (Mm. *1803), Asszony- (Gy. *1822), Babutárja- (Mk.), Baka- (Zs. 1864), Bana- (Kf. 1813), Bábony- (Va. *1722), Bábuc- (Va. *1761), Benája- (Kl. *1775), Bika- (Bh. *1705), Bozolnok- (Kl. *1868), Cold- (Va. *1722), Csengő- (Mm. *XVIII. sz. második fele), Csicsor- (Bh. *1731), Csoma- (R. *1646), Csorgó- (Va. *1864), Desne- (Kd. 1738), Egyház- (Mv. *1754), Ficsor- (Bh. *1792), Hajtás- (B. *1676), Harangláb- (M.), Hidegkút- (Kk. *1728), Hordóné- (Jg. *1764; Gy.), Horgas- (Bg. *1741), Jánk- (Np. *1803), Kápolna- (Va. *1722), Keregbükk- (Kf.), Kerülő- (Mg. *1625), Kettősalmafa- (D.), Kétkút- (Kf.), Kishegy- (E.), Kis-
 hideg- (Gy. *1785), Kislábár- (Gy. 1822), Koszma- (Kf.), Körtvé-
 lyes- (Bg. *1765), Lencsehegy- (Dr. *1754), Létom- (Mb. 1932), Lipót- (Bh. *1694), Lunka- (Gy. *1822), Malom- (M. 1768), Malomcsorgója- (F. *1756), Martom- (Zs.), Mák- (Mm. *1785), Mákó- (M. 1760), Mesterága- (Va.), Méspest- (Szt. *1840), Nagyegres- (Bh.), Nagylábár- (Gy. 1822), Nádaskút- (Gy. 1785), Pad- (Zs. 1864), Paraskó- (Kf. *1836), Páncél- (F. *1756), Pásztor- (D. 1721), Petri- (A.), Pince- (Mm. *1754), Pósa- (Bh. 1549), Régiakasztódombja- (Mm. *1759), Sarjusáj- (F. 1754), Szederjes- (S. *1792), Szentkirály- (Kl. *1746), Szénásvölgye- (Kl. *1576), Szőlő- (Szt. *1672), Törösnye- (Zs. 1864), Vajda- (I. 1892), Vár- (Va. *1795), Várhegy- (Mm. *1759). — Szerepel magában is: *Vögy* (Bg. *1864; Bh.; Gy. 1752; Kf. 1836; M. 1760; R. *1763; Szt. *1699; V. *1731; Zs.) és helynévi összetételek előtagjában: *Vögy- fő* (Kl. *1752), *-ódal* (Bg.), *-pataka* (Mb. *1818), *-útya* (Mk.).

A *völgy* tfnevünk eredete bizonytalan; finnugor származtatása igen kétes (B á r c z i, SzófSz.).

A fentebbi vizsgálat eredményei alapján a kszg.-i helynévanyag tfnevei a helynevekben való történeti szerepük szempontjából négy csoportba oszthatók.¹ Vannak tfnevek, amelyek 1. köznévi jelentésben ma is élnek (*alj, árok, bérc, domb, él, észak, far, fark, fenék, fő, garc, gödör, havas, hágó, hát, hegy, honcsok, hoporcs, kő, lapály, lejtő, lyuk, mart, melegoldal, meredek, mező, nyak, oldal, omlás, ormó, pad, part, rét, sülyedés, szakadás, szakadék, száj, szeg, szeglet, tető, tér, torok, vápa, verem, verőfény, völgy*); 2. ma már csak helynevekben fordulnak elő, értelmük világos még, de köznévi használatban már nincsenek (*ág, ágazat, aj, butykó, bütyök, cigla, csúp, elő, erős, fel, halom, hegyes, kolló, kotyor, lok, lonka, mál, meg, nyereg, orr, pojána, ponk, ropó, szakadák, szakadát, szírt, szoros, szugoj, szurduk, tekenős, tő, verő*); 3. helynevekben ma is élnek, de értelmük teljesen elhomályosodott (*csukja, dobogó, elv, eresztő, kópa*); 4. csak történeti helynevekben mutathatók ki (*begy, ereszkedő, csűcs, homlok, mellék*).

Kszg. gazdag tfnév-kincsében szereplő 88 köznévből tehát 46 tekinthető ma is élőnek (1. csoport); 32 tfnév, bár jelentése értett, csak helynevekben szerepel, de köznévként már nem használatos (2. csoport); 10 tfnév pedig nemcsak köznévi jelentésében halt ki, hanem a velük alakult helynevek is kiveszőben vannak (3. csoport) vagy már teljesen ki is veszték (4. csoport) e terület helynévanyagából. — Kszg. tfnév-kincsében tehát súlyos elszegényedés tünete állapítható meg.²

Árvay József.

¹ E felosztásra vonatkozólag vö. Hefty i. m. 3; Árvay, HétfTfn. 3; Szabó T. Attila, A kalotaszegi helynévanyag vízrajzi szókincse 5. — Hefty szerint ugyan vannak még oly tfnevek is, amelyek 1. csak mai helynevekben vannak meg; 2. mint legújabb, részben talán csak **alkalmi** alkotások, helynevekben egyáltalán nem fordulnak elő; — azonban az 1. csoportban említett tfnevek esetében az időbeli elhatárolás sem Kszg.-en, sem másutt gyakorlatilag nem vihető keresztül, mert ha valamely tfnév csak a jelenkori helynévgyűjtés alkalmával kerül elő, az csak a legkritkább esetben jelenti azt, hogy régebben nem alakultak vele helynevek. Ami pedig a 2. csoport tfneveit illeti, lehetnek egyes vidékeken — s így Kszg.-en is — tfnevek, amelyekkel az illető területen nem alakultak helynevek. Az eddigi kszg.-i népnyelvi gyűjtésekben azonban ilyen tfnevek nem fordulnak elő.

² Kszg. vízrajzi szókincsét megvizsgálva, hasonló jelenséget állapított meg Szabó T. Attila is (i. h. 5—6): „... az utóbbi két évszázad alatt Kszg.-en a vr.-i szókincsben jelentős szegényedés történt... Kszg. területén ma 22—23 olyan vr.-név van, amely élőnek tekinthető, a többi 17 mint vr.-i tényezőt jelölő köznévkisebb részében teljességgel nem használatos vagy azon a határon van, hogy átlendüljön a köznévi jelentésben kihalt helynév-elemek csoportjába“.